

BIBLIOTECA
ISTORICĂ și FILOLOGICĂ A

Mircea Handoca

*Noi glose
despre*

**MIRCEA
ELIADE**

Editura Roza Vânturilor

Copyright © Editura Roza Vânturilor 2005
Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin editurii
Adresa: EDITURA ROZA VÂNTURILOR
Strada Delinești, nr. 4, bloc TD 45, etaj X, ap, 66
Cod poștal: 062088, sector 6
Tel./fax: 021-413.93.63; mobil: 0723.589.835
E-mail: ileanamihaila59@yahoo.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HANDOCA, MIRCEA

Noi glose despre Mircea Eliade / Mircea Handoca;
pref.: Dan Zamfirescu. - București : Roza Vânturilor, 2006
ISBN (10)973-1735-03-8; ISBN (13)978-973-1735-03-0

I. Zamfirescu, Dan (pref.; ed)

821.135.1.09 Eliade, M.

929 Eliade, M.

Coperta: FLORIAN BULMEZ
Culegere text: DANIELA POENARU
Tehnoredactor: FLORIAN BULMEZ

MIRCEA HANDOCA

*Noi glose despre
Mircea Eliade*

**Cu o prefață
de Dan Zamfirescu**

Editura „Roza Vânturilor”
București, 2006

Mircea Eliade sau pecetea geniului creator românesc pe cultura universală

„Marile națiuni au privilegiul aparte de a-și împlini vocația chiar atunci când destinul le este potrivit și istoria le trădează [...]

Niciodată până acum, România, misterioasă încrucișare a trei imperii, punte între Orient și Occident, necucerită fortăreață a stărilor originare, nu mărturisise atât de deplin despre funcția sa universală, necesară adevăratului echilibru al Europei. Nu mărturisise prin oameni și opere, ca și cum ar fi rezerva enigmatică a adevărului, în mijlocul unei creștinătăți apostate. Deoarece din inima acestei țări își ia avântul opera magistrală a lui Mircea Eliade. Opera lui Mircea Eliade participă la metamorfoza vremurilor, care se săvârșește azi sub ochii noștri. Opera lui Mircea Eliade va dăinui, deoarece ideile mari nu pot fi duse mai departe decât de scriitorii mari. Opera lui Mircea Eliade, care transcende clivajelor ideologice, va dăinui, participând, orice s-ar întâmpla, la renovarea lumii“.

Sunt cuvintele rostite de Henry Montaigne în amfiteatrul „Edgar Quinet“ al Universității Sorbona, în care a fost omagiat Mircea Eliade, la 40 de zile de la moartea sa, întâmplată la 22 aprilie 1986. Conform *Jurnalului* doamnei Monica Lovinescu (*Jurnal 1985 – 1988*, București, Humanitas, 2002, p. 141) ceremonia a avut loc la 31 mai¹ și a fost înregistrată și „montată“ de dânsa până la 4 dimineața, pentru ca apoi Virgil Ierunca să o utilizeze într-o emisiune din ciclul „Povestea vorbei“. Pe această emisiune mi-am imprimat-o (ca pe numeroase altele ale sale și ale doamnei Lovinescu!) și de pe propria bandă am transcris, apoi, în *Jurnal*, cuvintele lui Henry Montaigne, în versiunea românească din emisiunea transmisă de „Europa Liberă“.

---

¹ Dintr-o eroare de tipar în broșura mea *Locul și rolul culturii române în Europa și în lume*, p. 54, a apărut greșit 6 septembrie. Tot dintr-o greșală de tipar a rezultat mai 3 în loc de 31 în *Mircea Eliade. Biobibliografie* de Mircea Handoca, București, Editura „Jurnalul literar“, 1997.

După ascultarea ei (care a impresionat-o și pe soția marelui dispărut, cum notează doamna Monica Lovinescu la 14 iunie) mi-am notat la rându-mi, vineri 13 iunie, ora 10: „Ne mărturisim credința în *posesiunea binelui*. Dacă este una a răului, de ce să nu fie și una a binelui? De ce să nu fie acceptați și «posedații» luminii? De ce numai «posedații» lui Dostoievski? În felul lui, Mircea Eliade a fost un agent al luminii, cât a putut. Fenomenul de «sanctificare» ce i se întâmplă, este o săgeată indicatoare spre România și cultura-mată, românească. Posteritatea lui Mircea Eliade devine un capitol din universalitatea românească“.

Având norocul să ascult și să păstrez pe banda de magnetofon acea emisiune extraordinară, care împreună cu atâtea altele ne dă măsura a ceea ce a fost cu adevărat prezența lui Virgil Ierunca în lupta pentru supraviețuirea și biruința neamului românesc asupra apocalipsului dinaintea celui prezent (volumele publicate fiind departe de a da noilor generații o idee despre acest om, a cărui voce lovea săptămână de săptămână, ca un berbec, în zidul ridicat între noi și lume) am crezut că trebuie să încep citând cele mai exacte și cuprinzătoare cuvinte din câte s-au rostit și s-au scris despre Mircea Eliade în imensa lui bibliografie, care depășește cu mult pe a oricărui alt nume românesc.

Fără îndoială, Mircea Eliade a fost alături de Dimitrie Cantemir – turcologul și de Constantin Brâncuși pe tărâmul artei, cel care a reușit să pună pecetea geniului creator românesc pe **cultura universală**. El a reușit să **acționeze** asupra conștiinței universale și să reprezinte un moment din istoria domeniului în care s-a afirmat. Deși poate că erau mai îndreptățiți decât el să realizeze acest miracol, nici uriașul istoric **Nicolae Iorga** și nici cel mai vast geniu creator românesc al secolului 20, care a fost **Lucian Blaga**, nu s-au bucurat de acest privilegiu. Poate că ei vor fi descoperiți în viitor, pe măsură ce omenirea noastră gonită spre prăpastie de o specie monstruoasă desprinsă din ființa bipedă – specia **antiomului** – își va căuta resursele de salvare, și va descoperi adevărul cuvintelor lui Constantin Noica: „**Va veni o zi când cel ce se va dori mântuit întru cultură va trebui să învețe românește**“. Dar până atunci, cea mai spectaculoasă și universală glorie românească în scrisul și cugetarea mondială este aceea pe care a dobândit-o Mircea Eliade.

Putem să mărturisim fără teamă convingerea că în ultimul pătrar al secolului abia încheiat, nici un intelectual de pe planetă n-a reușit

să le vorbească frământaților săi contemporani într-o limbă și cu un limbaj devenit inteligibil tuturor, nu fiindcă a scris ori a fost imediat tradus în două limbi universale – franceza și engleza – ci pentru că „limba“ în care le vorbea era aceea a **culturii române ajunse la apogeul ei în epoca în care s-a născut, s-a format și s-a afirmat în țară Mircea Eliade.**

El a cucerit planeta cu mesajul, cu ethosul, cu năzuințele și cu forța lăuntrică a culturii românești, toate strămutate pe un tărâm care a ajuns să cuprindă treptat planeta întregă pe care au fost traduse operele sale. Ne-o adeverește *Biobibliografia* lui Mircea Handoca – veritabilă diagramă a acestei glorii.

Henry Montaigne a fost tocmai cel ce a surprins și definit cel mai bine secretul acestei glorii: capacitatea de a participa la „renovarea lumii“. Sau, mai brutal, la **mântuirea ei de bântuirea stihiei disoluției universale**, cea care ne împinge spre neant.

Lupta alor săi cu această stihie, luptă cu care a pornit de acasă, el a purtat-o în universalitate și a dus-o pe culmi. Demonstrând astfel că țara de unde venea este în adevăr „rezerva enigmatică a adevărului în mijlocul unei creștinătăți apostate“.

Această luptă i-a adus gloria și audiența universală. Dar tot ea a dezlănțuit și uraganul ce încearcă să-i năruie și numele și opera, dar mai ales să-i zăgăzuiască influența **mesajului**. Acel mesaj care a fost surprins, tot atunci, de congenialul tovarăș de glorie mondială Eugen Ionescu, citat cu aceste cuvinte de doamna Monica Lovinescu: „**Il a rendu à Dieu des services incalculables**“.

În această „creștinătate apostată“ ce se reneagă pe sine sinucigându-se și amenință să se sfârșame sub presiunea formidabilă a altor credințe care-și adulmecă deja victoria asupra Evangheliei lui Hristos, era firesc să asistăm la declanșarea unui veritabil război cu Mircea Eliade, război care s-a extins apoi treptat asupra neamului și culturii din care a izvorât și prin care a reușit să facă pereche celei mai mari glorii românești în domeniul artei.

A lovi în Mircea Eliade, a-l doborî de pe soclu, a-l împutina în ochii alor săi și în ochii universului care l-a consacrat este parte din acest război cu tot ceea ce el simbolizează. De la Dumnezeuul creștin, în care nu știm cât credea, dar căruia „i-a adus servicii incalculabile“ la demonstrația că ethosul specific și geniul creator românesc pot contribui la „renovarea lumii“.

De ce nu și la **mântuirea ei**?

Nimeni dintre români și dintre cei care, în afara țării, l-au înțeles și iubit, n-a făcut pentru Mircea Eliade cât a reușit să facă Mircea Handoca în tripla calitate de editor, biograf și bibliograf, de neegalat în viitor de nimeni, principala sarcină a celor ce vor veni fiind aceea de „diortositori“ ai edițiilor sale și de a duce, eventual, la capăt strădania sa ciclopică. Pe care însă, la cei aproape 80 de ani (cât va avea la 12 aprilie 2009) și-o continuă cu o energie de inspirat, și dă semne că și-o va termina singur, deși a fost obligat nu o dată la o cursă cu obstacole, câștigată însă mereu, cu o invincibilă strategie (vezi soarta corespondenței primite de Mircea Eliade, dar nu numai),

În cununa de lauri cu care cultura română și nu numai ea îi este datoare lui Mircea Handoca, o bună parte aparține fără îndoială celui ce s-a ridicat neobosit și înarmat cu argumente peremptorii în fața acestui „tsunami“ care țintește să transforme monumentul eliadesc în praf și pulbere. Adversitatea căreia omul Mircea Eliade și opera sa trebuie să-i facă față și după decenii de la moarte nu este, desigur, un fenomen singular. Dimpotrivă, compania în care este așezat îl onorează la modul extrem, fiindcă e vorba de Mihail Eminescu și de veneratul său magistr, niciodată renegat, Nae Ionescu. Acel Nae Ionescu ce i-a datorat extraordinara selecție publicistică din volumul *Roza Vânturilor* – una din cărțile cele mai vii, și azi, ale culturii române.

În volumul de față, care își propune să reunească și să aducă la zi o publicistică al cărei ultim volum s-a tipărit la Cluj-Napoca în anul 2000, câteva ample articole continuă și întregesc acest efort. Ele discută critic ultimele două apariții, în care Mircea Eliade este atacat frontal, într-un adevărat rechizitoriu, de către o autoare de peste hotare, sau este înfățișat de un conațional timorat, unei lumi occidentale aflate sub dictatura regizorilor „creștinătății apostate“. Pentru aceștia, Mircea Eliade, poporul său și cultura română sunt ceea ce în zorii Epocii Moderne au fost aceiași români în fața asaltului otoman asupra Europei: o barieră de netrecut, sau a cărei prezență este capabilă să opună permanent o altă „ordine“ decât cea dorită de aspiranții la supremație „sans rivages“.

Dacă Mircea Handoca răspunde, în numele culturii române și al demnității unei națiuni întregi „rechizitoriului“, tot el știe să cântărească, de la egal la egal, valoarea incontestabilă și bunele roade ale unei munci oneste și unei strădanii de bună credință, dar și să identifice lacunele și erorile sau servituțile ce au obligat pe

autor să ocolească unele realități și adevăruri incomode pentru demersul său.

Cu căldură și recunoștință este scris, în schimb, amplul articol provocat de apariția versiunii românești a monumentului celui mai important ridicat românului de talie mondială de către erudiția americană: cartea lui Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*. Apărută la 17 ani după versiunea originală, această lucrare a fost dăruită culturii române prin strădaniile unei echipe a cărei singură remunerație a fost satisfacția datoriei împlinite și care a găsit în domnul Gabriel Stănescu – fără îndoială cea mai eficientă energie românească în planul culturii, ivită din ceea ce am numit cândva „românimea mondială” – „investitorul strategic” în stare să o tipărească.

Dar alături de aceste noi intervenții (sunt și altele, pe care cititorul le va descoperi singur) în nestinsa dispută din jurul lui Mircea Eliade ca exponent al unui anumit moment din istoria și cultura României interbelice, volumul de față adună o suită strălucită de „contribuții” (autorul le-a numit „glose”) la luminarea personalității și creației eliadești, a vicisitudinilor întâmpinate de el în țara de origine, uneori – ca în cazul *Jurnalului portughez* – victimă a unui curios „accident de parcurs” provocat de altceva decât cenzura comunistă.

Toate aceste pagini modest intitulate „glose” sunt în realitate substanțiale întregiri la imaginea celui care, alături de Constantin Brâncuși în artă, a fost recunoscut între marile spirite ale Umanității Secolului 20. Sub titluri aparent anodine precum *Corpusul de corespondență Mircea Eliade* cititorul are surpriza unei pasionante incursiuni în biografia, mentalitatea, caracterul și gloria poate celui mai prolific și în orice caz celui mai prestigios – cu excepția lui N. Iorga – epistolier român.

Fără aceste „glose” nimeni nu va mai putea porni în viitor, când cultura română își va regăsi curajul, demnitatea și suflul ei congenital de **mare cultură**, la elaborarea unor lucrări menite a spune alor săi și lumii întregul adevăr despre Mircea Eliade și dimensiunile personalității sale. Pentru toți, Mircea Handoca se va dovedi marele precursor și colaboratorul capital cu toate noile încercări ale celor ce-i vor călca pe urme, alegând drumul – ce-i drept nici ușor și nici bine plătit – de pe care însă nu a înțeles să se abată o clipă. Din vremea când a te lupta pentru Mircea Eliade era un risc major, și

până astăzi, când a sta pe pozițiile apărute de el nu este mai comod sau mai lucrativ.

Mircea Handoca se arată și din această carte o prezență umană cuceritoare, capabilă să nască în cititor cea mai curată stimă. El demonstrează o dată în plus adevărul că o mare operă cere și o ființă umană pe măsură. Iar ceea ce a făcut și a scris Mircea Handoca (și încă n-a terminat!) legat de Mircea Eliade, poate purta acest titlu.

Sporindu-i șirul de cărți cu încă una, care continuă, întregește și face pereche celei intitulată *Pro Mircea Eliade*, apărută la Editura Dacia din Cluj-Napoca acum șase ani, Editura Roza Vânturilor aduce, prin aceasta, cel mai eficient omagiu lui Mircea Eliade, în al 20-lea an al „posterității“ sale și în ajunul nașterii sale.

Dan Zamfirescu

Cuvânt înainte

Primul meu articol despre Mircea Eliade se intitula *Mitul jertfei creatoare* („Manuscriptum“, nr. 1, ian. 1974) și însoțea prima publicare în țară a dramei *Iphigenia*, după dactilograma găsită în Biblioteca Teatrului Național. În 1951 ea fusese publicată într-un volum de 82 de pagini la Valle Hermoso Argentina, în colecția „Cartea pribegiei“. În țară se va tipări în volum, împreună cu celelalte opere dramatice ale lui Mircea Eliade, abia în 1996 când a apărut *Teatru (Iphigenia „1241“. Oameni și pietre. Coloana nesfârșită)*, Ediție și prefață de Mircea Handoca, București, Editura Minerva, 1996.

În anii următori am publicat eseuri, mai succinte sau mai ample, în diferite reviste: „Viața românească“, „Steaua“, „Revista de istorie și teorie literară“, „România literară“, „Jurnalul literar“. Ele au constituit capitolele volumului *Mircea Eliade, Câteva ipostaze ale unei personalități proteice*, apărut după o așteptare de un deceniu, la Editura Minerva, 1992 (448 p.).

În februarie 1980 am publicat sub auspiciile Societății literare „Relief românesc“ *Mircea Eliade – contribuții biobibliografice* (240 p. + 25 planșe) care a fost prima carte de acest fel din România consacrată celebrului scriitor și savant. Până la acea dată apăruseră, în SUA, două încercări de mică întindere (50 și respectiv 22 pagini) și în același an cu publicația de la București avea să apară Allen Douglas și Doeing Dennis, *Mircea Eliade, an annotated bibliography*, New York and London, Garland publishing, Inc., 1980, p. 262 p. În 1997–1999 aveam să public în trei volume, la Editura „Jurnalul literar“ *Mircea Eliade. Biobibliografie*, care este, deocamdată, cea mai cuprinzătoare lucrare de acest gen închinată lui Mircea Eliade atât în țară cât și peste hotare.

După decembrie 1989 au apărut cărțile: *Mircea Eliade comentat de Mircea Handoca* (București, Editura Recif, 1993); *Pe urmele lui Mircea Eliade*, Târgu Mureș, Editura Petru Maior, 1996; *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998 (Ediția a II-a revăzută și adăugită, Criterion publishing, 2006); „*Dosarul*“ *Mircea Eliade I (1926–1938)*, București, Editura Curtea veche, 1998 (Serie de volume ajunsă la volumul XII – 2006 – cu titlul *Sărbătoarea povestirii*); *Viața lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, *Pro Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia,

2000; *Textele „legionare“ și despre „românism“*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001; *Eliade și Noica. Eseuri, comentarii, evocări*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002; *Mircea Eliade. O biografie ilustrată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004

Am reușit, sprijinit de Editura Humanitas, să dau la lumină întreaga corespondență emisă de Mircea Eliade și sunt pe cale să închei, cu un al cincilea volum, corespondența primită. Primele două volume s-au publicat de Editura Minerva în 1993 și respectiv 1999, volumul al treilea a apărut la Fundația națională pentru știință și artă, în 2003, sub auspiciile Academiei Române și ale Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu“, iar al patrulea la Editura Criterion Publishing, în acest an 2006. Sper că ultimul să nu mai aștepte alți câțiva ani.

Dacă aș vrea să enumăr și toate textele eliadiste din edițiile pe care le-am îngrijit în principal la Editura Humanitas aș da acestui *Cuvânt înainte* proporții exagerate.

Cartea de față este alcătuită din articole recent tipărite în reviste, sau inedite, și mi-a fost solicitată de editura la care apare. Unele pagini vor înfuria pe câteva personalități specializate în demolarea miturilor, precum și pe unii publiciști cărora *li s-a cerut* să scrie articole anti-Eliade. Îi asigur că afirmațiile mele se bazează pe documente autentice. Le-am reprodus și comentat chiar și atunci când ele sunt în defavoarea unor contemporani „intangibili“, pe care îi respect și cărora le recunosc meritele.

Voi fi acuzat cu vehemență, ca și altă dată. Voi fi numit hagiograf și se vor azvârli asupra mea insulte și calomnii (sper că nu și pietre).

În locul generalităților și invectivelor, a frazelor desprinse din context, sau a căror sursă nu e indicată, aștept contraargumente autentice. Dacă sunt posibile!

Mircea Handoca

---

* În timpul corecturii cărții am întâlnit câteva repetiții ale citatelor sau comentariilor mele. Figurând în contexte variate nu am suprimit frazele ce se reiau, deoarece ele se refereau la situații diferite.

Câteva erori dintr-un rechizitoriu *

La 9 aprilie 2002 un ziar de mare tiraj anunța cu litere de-o șchioapă: *Eliade și Cioran acuzați de fascism*.

„La Paris a apărut recent o carte care are toate șansele să provoace reacții puternice atât în România, cât și în Franța, dat fiind subiectul abordat de cercetătoarea franceză Alexandra Laignel-Lavastine: trecutul celor trei mari scriitori de origine română, celebri de altfel și în Franța, Emil Cioran, Mircea Eliade și Eugen Ionescu. După ce a consultat mai multe documente din arhivele românești și străine, autoarea a ajuns la concluzia că simpatiile față de extrema dreaptă ale lui Emil Cioran și Mircea Eliade n-ar fi doar simple păcate ale tinereții, ci, mai grav, însuși fundamentul pe care și-au construit întreaga lor operă“¹.

Este reprodus apoi un fragment din articolul lui Jean Paul Enthoven, apărut în revista „Le Point“, la 29 martie 2002. Mă opresc la următoarea frază: „Cine știe, spre exemplu, că Eliade și Cioran se aflau la București în 1941, în timpul crimelor sângeroase făcute de Garda de Fier“ ...

Cunoscând amănunțit biografia lui Eliade am remarcat imediat inexactitatea. Scriitorul se afla la Londra și toți exegeții lui sunt de acord cu aceasta. (După ce am citit cartea d-nei Alexandra Laignel-Lavastine am constatat că nici domnia sa nu menționează prezența lui Eliade în capitala României. Se referea numai la Emil Cioran). Și, în fond, chiar dacă ar fi fost la București, aceasta ar fi dovedit fascismul, legionarismul și antisemitismul său?

Și alți câțiva jurnaliști, recenzând cartea, în necunoștință de cauză au acuzat cu violență și-au generalizat, crezând pe cuvânt pe d-na Alexandra Laignel-Lavastine.

În „Lire“ (iunie 2002) citim: „Les texte cités dans l'ouvrage prouvent [subl. M.H.] que ce nationalisme bucolique était en fait

---

* A apărut prima dată în „Jurnalul literar“, serie nouă, nr. 21–24, noiembrie-decembrie, p. 14–15, și a fost reprodus în *Caietele Mircea Eliade*, 3, publicate de despărțământul Oradea al Astrei la Oradea, Editura Grafnet, 2005, p. 113–125.

¹ „Evenimentul zilei“, 2002, nr. 2984, aprilie 9.

version balkanique du nazisme“. Și în continuare: „Eliade a antrenat cu bună știință compatrioții pe drumul asasinatului (meurtre) și al pogromului“.

În „Le Monde“ (26 aprilie 2002) Philippe Busin scrie: „Eliade qui regrettait en 1941 de ne pouvoir combattre sur le front de l’Est, aurait souhaité prendre part au massacre des juifs“... Dacă prima parte a frazei (regretul că nu a participat direct la războiul anticomunist) poate fi găsită în „Jurnalul portughez“, cea de a doua, că „ar fi dorit să participe la masacrul împotriva evreilor“ cu ce se justifică? E cumva autorul în posesia unui dispozitiv de citire a gândurilor?

Ziarul bucureștean conchidea: „În ce ne privește ne propunem doar să vă prezentăm această apariție editorială care va șoca, probabil, multă lume. Rămâne ca publicul avizat să comenteze cât de îndreptățită este teoria cercetătoarei franceze“.

Am citit între timp peste 20 de articole, recenzii, editoriale și note scrise de critici și istorici literari, regizori, medici și sociologi. Covârșitoarea lor majoritate – în diferite modalități – sobru, ironic sau polemic a subliniat cele câteva merite și numeroasele deficiențe ale cărții.

Cele mai multe observații se refereau la necunoașterea de către autoare a istoriei României interbelice și la interpretarea confuză și subiectivă a unor evenimente, date eronate despre presă și biografia spirituală a celor trei culpabilizați, greșeli de logică elementare, precum și lacune și generalizări pripite.

Trei dintre furnizorii de date ai d-nei Alexandra Laignel-Lavastine (*Alain Paruit, Edgar Reichman și Marta Petreu*) și-au spus cuvântul fără menajamente. Primii doi au demonstrat superficialitatea și falsitatea cărții. D-na Marta Petreu a argumentat convingător că avem de-a face cu un plagiat.

După citirea cronicilor am primit cartea. Am fost și eu surprins de monumentalitatea acestei lucrări. Sutele de citate comentate, referirile la documente, arhive și corespondență, uriașa bibliografie – toate produc, la prima vedere, o impresie excelentă. După citirea, cu creionul în mână a volumului, superlativetele încep să se destrame.

L’oublié du fascisme conține multe date și documente reale amestecate cu inexactități și erori ușor sesizabile. Falsul, inducerea în eroare a cititorului neavizat, greșeli de date, confuzii de persoane, citate trunchiate te întâmpină la tot pasul.

Autoarea acordă credit în egală măsură documentelor de arhivă, memorialisticii și... literaturii beletristice aparținând lui Eliade (*Huliganii și Noaptea de Sânziene*) sau altor opere având personaje ce au drept prototip pe autorul romanului *Maitreyi* (*Ravelstein* de Saul Below). Iată o „dovadă“ oferită de o operă literară: „*Foret interdite* titlul marelui său roman în mod explicit autobiografic (dar mereu foarte mincinos)“ (p. 423).

Tratarea cu aceleași „instrumente“ a personajelor reale și a celor fictive în titlul unui capitol provoacă ilaritate: „*Les trois „M“ d’Eliade: Mota, Marin, Manole* (p. 202). Cei doi conducători legionari alături de cunoscutul erou al legendei!

Erudiția coexistă cu ignoranța. Lectorul francez este informat că Tudor Arghezi „este un poet simbolist“ (p. 360). Lucian Blaga „e unul din principalii teoreticieni ai arhaismului românesc“ (p. 80), B. P. Hasdeu este „specialist al «leprei evreiești» (p. 228), iar Mihail Eminescu e „huligan avant la lettre“ (p. 228).

Tonalitatea de rechizitoriu a întregii cărți e completată cu adunarea probelor. Acte? Documente? Nicidecum! Exclusiv memorialistica e cea care-i oferă dovezi.

Ca un adevărat procuror, autoarea stabilește prezența lui Emil Cioran în București, înainte și după rebeliune (p. 338): „Înainte, căci Sebastian l-a întâlnit pe stradă joi 2 ianuarie“. Și Jeni Acterian semnalează prezența lui la 27 decembrie 1940.

Pentru a doua oară e descris pogromul, în viziunea lui Radu Ioanid și Sergiu Moscovici (p. 340). Cititorul conștiincios caută (fără să găsească!) o legătură între Emil Cioran și holocaust.

Tot cu ochii acuzatorului e cercetată fișa de activitate din dosarul personal al lui Eugen Ionescu, rubricile rapoartelor de activitate (p. 349, 352).

Intransigenta neînduplecată nu acceptă nici măcar ultimul cuvânt al condamnatului: „Cioran, fidèle à sa stratégie, va bien entendu nier avoir jamais adhéré à son idéologie“ (p. 147).

„Mircea Eliade afișează la rândul său o atitudine constituită dintr-un curios amestec de aroganță, de frică și de calcul“ (p. 405) „Calculul“, cinismul, remușcarea, frica de a fi demascați îi caracterizează pe eroii săi (p. 417). Cele mai banale fraze „pescuite“ din *Jurnal* stârnesc comentarii înveninate, însoțite de grațioase epitete: „paranoia sau neliniște justificată“. Cutare afirmație a lui Mircea

Eliade „probează“ (dovedește) o minciună deliberată... e o „frază capitală“ (p. 422).

Cât de îndreptățit a fost Mircea Iorgulescu de a-și fi intitulat ampla sa cronică *Portretul artistului ca delincvent politic* („22“, 21–27 mai 2002).

În fond, mânia doamnei Lavastine față de Eugen Ionescu e declanșată de faptul că nu și-a denunțat prietenii. Să amintesc cine folosea și încuraja acest procedeu?

La p. 409 citim un succient elogiu adus delațiunii profesorului Constantin Marinescu, istoric medievist „care a scris o lungă scrisoare către C.N.R.S. pentru a detalia pozițiile ultra-xenofobe, antisemite și prolegionare ale anilor 1930 ale colegului său“. Despre invidia delatorului, despre meschinăria și micimea lui sufletească nu aflăm nimic din cartea d-nei Lavastine.

Mi se pare ciudat că unui alt delator, care a urmărit pas cu pas pe Mircea Eliade și Emil Cioran demascându-i la diferite „organe“ românești (comuniste) și franceze timp de peste două decenii, nu îi e amintit nici numele: sociologul și filosoful originar din România, Lucian Goldmann (1913–1970). Paul Barbăneagră relatează: „*Plecarea în America a fost consecința unor mașinații puse la cale de o obiectă creatură, profesorul universitar comunist, născut în România, Lucian Goldmann, ce-i trimitea foarte des studenți marxiști în seminar să-l provoace. Într-o seară, în Elveția, Mircea Eliade povestea necăjit aceste agresiuni făcute mai cu seamă în legătură cu tinerețea lui legionară, la Ascona (unde fusese invitat de Jung), în cadrul celebrelor întâlniri Eranos. Lângă el, un coleg l-a ascultat zâmbind – asta-mi povestea Eliade – și după aceea i-a spus: Domnul Eliade, eu sunt rectorul Universității din Chicago. Sunt evreu și de zece generații ai mei au fost numai rabini. Ei bine, în numele acestei tradiții iudaice și-n numele conștiinței mele, vă rog un lucru: dați-i dracului pe ăia de la Paris și veniți profesor la Chicago“².*

Sunt cunoscute meritele celor trei acuzați, prezenți în toate dicționarele și enciclopediile lumii: Eugen Ionescu, membru al Academiei Franceze și fondator al teatrului absurdului, Emil Cioran, cel mai de seamă stilist de azi al limbii franceze, Mircea Eliade, membru al unor prestigioase academii și Doctor honoris causa al unor universități celebre, între care Sorbona. Dintre sutele de elogii

² Cristian Bădiliță și Paul Barbăneagră, *Întâlnirea cu sacrul*, București, Editura Axa, 1986, p. 62.

cunoscute – dar nemenționate de autoare – amintesc o carte de referință, întocmită de una din competențele spiritualității franceze. Bernard Pivot în *La Bibliothèque ideale*³ (1990), făcând o selecție din cele 2500 de volume de pretutindeni și din toate timpurile, așează printre primele zece cărți din literaturile Europei Centrale *Noaptea de Sânziene* scriind: „Mircea Eliade est surtout connu comme historien des religions, mais est également l’auteur d’une oeuvre romanesque dont on commence tardivement à découvrir l’extrême importance. *La Forêt interdite* est certainement son roman le plus ambitieux et le plus accompli. Eliade y entrelace avec une grande maîtrise artistique l’analyse des destins individuels à la peinture d’une société agonisante tout en exaltant à travers la fiction le sens du sacré“. În rubrica *Spiritualité et religions, Istoria credințelor și ideilor religioase* se află tot pe primele zece locuri.

Nu vreau să fiu înțeles greșit. Nu sunt partizanul unei receptări apologetice. Nu iau apărarea lui Emil Cioran și Mircea Eliade și condamn articolele lor legionare. Cartea pe care o discutăm pune însă la stâlpul infamiei nu numai ceea ce au făcut, vorbit, ci și ceea ce **autoarea presupune că au gândit eroii săi**.

Este necesară o lucrare la obiect, unde acuzațiile inchizitoriale să fie înlocuite prin probitate științifică. Nu sunt recomandabile apologiile, dar nici vânătoarea de vrăjitoare.

În privința lui Eugen Ionescu are dreptate d-na Marta Petreu, explicând textul *Scrisorii din Paris* a acestuia „pe seama amintirilor sale de soldat“. Articolul publicat de el în 1946 în „Viața românească“ se referea la fapte datând din anii 1930. În arhiva mea se află însă originalul scrisorii lui Eugen Ionescu către Mircea Eliade, datând chiar din vremea efectuării stagiului militar. Iată ce citim în ea:

„6. XII. 1933, Dragă Mircea Eliade, întâmplător am fost liber în astă după masă (trebuie să știi că nu vom fi decazarmați până la noi ordine) și ți-am găsit scrisoarea. Nu m-aș fi așteptat la o asemenea bucurie pe care – diseară, când am să frec dormitorul cu moluz sub pază, supravegherea și injurăturile sergentului – am s-o uit neapărat...“

Sunt fericit când sună stingerea, 10 minute, până adorm. Mă trezesc cu vreun ceas înainte de sunarea deșteptării – momentele

---

³ Bernard Pivot, *La Bibliothèque ideale*, Paris, Editura Alb. Michel, 1990, p. 88, 90, 510, 514, 544, 625, 626.

cele mai grele printre momentele grele de-aici, din clipă în clipă, trebuie să sune deșteptarea strident (o aștept), să mă îmbrac („drepti!“) în frig, printre oameni somnoroși și amărâți, să-mi pun bocancii și ciorapii uzi... Cred că trăiesc moartea. Sau ceva tot așa de tare ca moartea...

Îndată ce intru în cazarmă, toate încurajările, toate bucuriile mor. Nu mai există decât cazarma, unde sunt un soldat tutuit care freacă pe jos, face corvoadă, spală closetele, e umilit, e animal, mai mult sau mai puțin domestic. Nu mă sperie efortul fizic. Dimpotrivă, trăiesc așa de rău aici, e așa de trist aici, încât instrucția care mă eliberează de corvoadă, care schimbă înjurăturile caporalului cu ironiile sublocotenentului e un fel de pauză. Dar trece repede: 7 ore pe zi! Restul timpului pe mâna celorlalți. Număr orele, de cinci săptămâni și de azi încă două săptămâni și trei zile (sau 4) până la cele 7 zile de concediu ale Crăciunului. Mi-e teamă mare că nu se va sfârși. De cinci săptămâni, de cinci secole sunt aici!

Tu crezi că asta are să pară vis? Îmi spun și eu asta, dar cum o să cred în momentul când mâna îngheață pe patul puștii și plâng de durere, în momentul când mi-e frig, dimineața, în dormitorul în care plouă.

Poate că e așa de rău acum pentru că mă așteaptă o mare fericire. Trebuie să vină ceva care să mă elibereze.

Mai scrie-mi, Mircea Eliade (acum îmi dau seama ce bine îmi pare că mi-ai scris) și spune-mi ce s-a mai făcut cu manuscrisul meu? Premiu? Editare?

Ești profesor la Universitate? Te-ai respecta înfinit mai mult dacă ai fi plutonier-major, că doar comandant al regimentului și Dumnezeu sunt sigur că nu ți-e dat să fii. Nu e decât unul (dl. lt. colonel Sipiceanu) ⁴.

Revenind la cartea doamnei Laignel-Lavastine, remarcăm o ciudățenie: d-sa nu cunoaște (sau nu folosește!) sursele documentare ce-ar putea să clintească părerile ei preconceptuate. Atunci însă când descoperă o pagină de memorialistică sau o epistolă ce-i convine, le „stoarce“ până la sațietate. Din această categorie face parte scrisoarea lui Eugen Ionescu adresată lui Tudor Vianu la 19 septembrie 1945.

Într-un moment de „război cu toată lumea“ viitorul autor al

---

⁴ Mircea Eliade și corespondenții săi. Ediție îngrijită, note și indici de Mircea Handoca, vol. II, București, Editura Minerva, 1999, p. 243–244.

Scaunelor își portretizează amicii în *aqua forte*. Cartea citează din această amplă scrisoare de zece ori, la p. 251, 360, 361, 384, 390, 393, 394. La p. 390 o și rezumă: „Eliade et Cioran, les odieux fascistes qu'il se jure dans sa lettre à Tudor Vianu de la fin 1945 de ne plus jamais revoir qu'il tient pour responsables des dérives d'une parte de la jeunesse roumaine“.

În reproducerea scrisorilor recurge la mici trucuri: omite ce nu-i convine fără să indice prin croșete și adaugă alte câteva cuvinte (p. 361). Din când în când intervine cu brutalitate, **inventând cuvinte ce nu figurează în scrisoarea lui Eugen Ionescu.** De pildă, la p. 275 din volumul al doilea al *Scrisorilor către Tudor Vianu* se află următorul paragraf consacrat lui Mihail Sebastian: „Mihail Sebastian fusese odinioară dușmanul meu (când era din șleahta lui Mircea Eliade). Era acum un prieten. Ce util ar fi fost culturii românești și nouă prietenilor lui. Se maturizase. Devenise grav, profund. Se liberase de năisme și alte cliadisme. Și așa mă bucuram să-l revăd“. Reproducând selectiv, d-na Laignel-Lavastine pune între ghilimele (p. 251) următoarea sintagmă, inexistentă în scrisoarea originală: „un esprit lucide et une authentique humanité“.

Vrând-nevrând sunt și eu implicat în „discuție“. În perioada de așteptare a cărții, am citit un articol intitulat *În loc de revista preseii semnat Praetextatus?*⁵ În această „bibliografie românească a trecutului deocheat al lui Eliade și Cioran“ nu mi-am găsit numele. Întrucât mă ocup de 30 de ani de viața și opera autorului *Huliganilor*, publicându-i textele legionare, corespondența și primele cinci volume ale *Dosarului Eliade*, mă simțeam nedreptățit. Pe când îmi plângeam de milă, mi-a sosit însă cartea *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme*, unde figurează și numele meu. Autoarea a auzit de mine. Și eu care credeam că nu exist! D-na Laignel-Lavastine mă citează de câteva ori, comentându-mi două articole și o carte. Îmi face deosebita onoare de a-mi prelua zeci de informații din *Bibliografie* (mai ales volumul al III-lea), precum și din cartea lui Mircea Eliade apărută la Humanitas *Cum am găsit piatra filosofală*, fără să mă menționeze ca editor. M-am liniștit definitiv, mai ales când am văzut că a inclus la *Bibliografie* și o carte inexistentă, editată de mine: volumul al II-lea din Mircea Eliade, *Europa, Asia, America, Corespondență*, București, Editura Humanitas, 1999. O asigur pe autoare că până azi,

⁵ „Apostrof“, nr. 5, mai, 2002.

15 octombrie 2002, când scriu rândurile de față **această carte nu s-a tipărit încă**. Poate e mai bine, deoarece ar fi găsit aici scrisorile lui Mircea Eliade către Jung, Jünger, Tucci, Papini, Pettazzoni, Mac Ricketts, Constantin Noica, Al. Rosetti, Matei Călinescu etc. În unele din ele ar fi putut afla opinii în dezacord cu fermitatea convingerilor d-sale. Ar fi fost preferabil să se fi referit la cartea mea *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*. Interviurile lui Mihail Șora, Vintilă Horia, Sergiu Al. George, Edgar Papu i-ar fi oferit informații suplimentare despre Nae Ionescu, antisemitism, protocronism și *Iphigenia*.

Aș opune suspiciunilor și insinuărilor, precum și înverșunării vindicative a acuzațiilor de minciună și disimulare aduse de zeci de ori lui Mircea Eliade, cuvintele senine ale cuiva care l-a cunoscut îndeaproape și a scris strălucite studii despre opera lui științifică și beletristică: Nicolae Steinhardt: „Eliade vorbește și scrie cald, fără urmă de morgă, suficiență, afecțiune, solemnitate. E – în epistole, în convorbiri – slobod, amical, cuceritor, întocmai ca în nuvelele, romanele și eseurile sale, cărora nimeni nu le-ar putea contesta spontaneitatea și puterea fascinatorie. Ferice de toți cei cărora – li s-au vădit! ...Să ne bucurăm că un compatriot al nostru se numără printre marii erudiți și savanți al lumii, dar și pentru faptul că e un fermecător romancier și nuvelist – un mare scriitor român – și că, pe deasupra, e un om de mare omenie și mare distincție sufletească”⁶.

*

Din aceeași familie spirituală cu autoarea *Uitării fascismului* face parte *Adriana Berger*. Aceasta, în anii 1983 – 1984 a fost secretara particulară a lui Mircea Eliade. Savantul român a plătit-o din propriul său buzunar ca să-i pună ordine în arhivă sau, cum spune inspirat autoarea noastră, „a adus lupul la stână”.

După moartea lui Mircea Eliade, Adriana Berger a devenit înverșunata lui adversară. Studiind documentele Ministerului de Externe al Marii Britanii, ea publică un articol de o rară vehemență: *Fascism și religie în România* (Annals of Scholarship, 1989, vol. 6, nr. 8, p. 455–465).

Pe „cercetările“ ei se bazează acum Alexandra Laignel-Lavastine

---

⁶ Mircea Handoca, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 306.

pentru a demonstra profascismul lui Mircea Eliade, reproducând cu minuțiozitate numerele tuturor dosarelor „studiate“ la Foreign Office. Apoi ne informează: Rennie „a consultat din nou documentele pe care Adriana Berger [...] le-a descoperit prima și le-a citit“ (p. 280).

Cititorul obișnuit o poate crede pe cuvânt. Care e realitatea, trecută sub tăcere, de noua exegetă? Unul din cei mai de seamă istorici ai religiilor, profesorul american de origine scoțiană *Bryan Rennie* a mers într-adevăr pe urmele Adrianei Berger și a studiat cu mare atenție și meticulozitate aceleași documente. Investigațiile sale au fost prezentate într-un studiu intitulat *Cariera diplomatică a lui Mircea Eliade. Răspuns Adrianei Berger*⁷.

Savantul american examinează cu răspundere toate telegramele, adresele și scrisorile la care s-a referit predecesora sa. **Pe bază de citate concrete, el demonstrează fantezistele interpretări ale Adrianei Berger. Aceste documente nu conțin nici o probă cu privire la legăturile lui Mircea Eliade cu mișcarea gardistă. Interpretarea Adrianei Berger fiind tendențioasă, Bryan Rennie conchide: „Nu numai că aceste documente nu reflectă îndoiala asupra discernământului ei. Convingerea că Eliade a fost închis în Anglia datorită activităților sale politice desfășurate în cadrul Gărzii de Fier și în Germania nazistă este nefondată. Interpretări diferite pot avea și alte insinuări pe care ea le-a făcut cu privire la motivațiile politice ale lui Mircea Eliade“.**

În cartea sa *Reconsiderându-l pe Eliade*, Bryan Rennie reia discuția asupra calomniilor Adrianei Berger, demontându-le, rând pe rând. El descoperă însă și un lucru mai grav, arătând că **predecesora sa a inventat unele documente**. Este vorba de niște dosare de la Foreign Office, care, deși apar în index, nu mai există și deci nu pot furniza vreo dovadă reală: T/6561/1522/278; T/7026/318/383.

„Adriana Berger nu a reușit să evidențieze nici o activitate în care să fi fost implicat Eliade și care să poată justifica stigmatul de anti-iudaism“⁸.

⁷ „Religion“, 404, 1992, p. 375–392, versiunea românească în „Jurnalul literar“, 1993, febr.–mart., p. 1.

⁸ Bryan Rennie, *Reconsiderându-l pe Mircea Eliade*. O nouă viziune asupra religiei, cu o prefață de Mac L. Ricketts, în românește de Mirella Baltă și Gabriel Stănescu. Revizia finală a traducerii Ștefan Stoenescu, Criterion Publishing, 1999, p. 177.

Acuzațiile Adrianei Berger sunt spulberate și de cercetătorul **Constantin Popescu-Cadem**. Domnia sa studiază de peste un sfert de veac activitatea diplomatică a scriitorilor români în general și a lui Mircea Eliade în special. Într-un articol intitulat *Din nou „etapa“ Londrei* autorul prezintă în detaliu dosarul 55/1940 – 1941 din fondul Ministerului Propagandei Naționale. Concluziile distinsului documentarist român sunt similare celor ale profesorului american. „Documentele britanice puse în circulație de d-na Adriana Berger sunt departe de a reflecta o situație reală asupra problemei controversate. Ele sunt în parte infirmate de alte surse documentare și reflectă doar poziția subiectivă a serviciului secret britanic în acele împrejurări excepționale, de război. Faptul că Foreign Office îl considera pe Mircea Eliade drept un diplomat «suspect» și îl urmărea ca atare – lucru de care chiar scriitorul era conștient – nu este o dovadă că acesta reprezenta cercurile legionare la Londra”⁹.

De toată nostimada este că Adriana Berger în teza sa de doctorat de la Sorbona, susținută în 1982 (*Timpul și spațiul în opera de ficțiune a lui Mircea Eliade*) se entuziasmasse în peste 250 de pagini de „genială” operă a scriitorului și savantului român. Discipola servilă și umilă din 1982, a devenit numai în câțiva ani o dârză luptătoare intransigentă, condamându-și fostul maestru *in aeternum*.

Fără jenă, așa cum a procedat Adriana Berger în interpretarea documentelor de la Foreign Office, d-na Laignel-Lavastine fabulează în privința *Jurnalului portughez*.

Am citit în manuscris această operă și am publicat două ample articole despre ea. Susțin deci, în cunoștință de cauză, că avem în față o însemnată lucrare memorialistică și nu „un document exploziv” (p. 277). Cum își justifică autoarea afirmațiile năucitoare privitoare la radicalizarea „eroului” său în anii războiului?

„Ce journal nous révèle un Eliade à la fois rallié au maréchal Antonescu et qui se veut jusqu’au bout secrètement fidèle à sa foi legionnaire, reconnaissant même que c’est à C. Z. Codreanu qu’il doit d’être l’homme qu’il est devenu”. Susține că la Lisabona Mircea Eliade s-a afirmat ca un zelos servitor al României lui Antonescu (p. 18). I se reproșează că nu a scris despre pogromul de la Iași al evreilor (p. 288–290).

Desprinzând cu penseta câteva cuvinte, trunchind citatele poți

⁹ „Jurnalul literar”, III, 1992, nr. 31–34, noiembrie.

dovedi orice năstrușnicie. Dar atunci când nu faci trimiteri la textul încriminat spre a-ți dovedi concret afirmațiile, devii incredibil. *Jurnalul portughez* apărut în septembrie 2001 la Editura Kairos din Barcelona în traducerea domnului Joaquin Garrigos a fost considerat drept o carte excepțională de peste 15 recenzenti din Spania, America și România. Desprind un scurt fragment din părerea celui mai avizat cunoscător: Joaquin Garrigos, traducătorul în limba spaniolă al textului: „Mircea Eliade a avut într-adevăr simpatii pentru principiile teoretice ale legionarismului, pentru mistica legionarismului, iar ceea ce am citit eu despre Eliade, articolele sale cele mai polemice, așa-zis legionare, sunt articole în care vorbește mereu de valori, niciodată nu vorbește de politică. Eliade nu s-a amestecat în chestiunile politice ale mișcării legionare și cred că nici măcar nu le vedea pe vremea aceea [...]. După ce am citit *Jurnalul portughez* pot să spun: Eliade, mai ales după asasinarea lui Iorga, s-a dezis absolut de legionarism, de faptele mișcării. Are o adnotare foarte interesantă în *Jurnal*, nu în cel portughez, ci în cel parizian, care însă a rămas inedită, pentru că el n-a publicat-o când a apărut în franceză, spaniolă etc., cred că este din octombrie '45, în care spune că mișcarea legionară a fost o rușine și a ratat, toți oamenii care au avut o legătură cu mișcarea legionară au ratat. Mie mi se pare foarte clar și *din tot ce am citit de Eliade nu am găsit un singur rând antisemit*“¹⁰. [subl. M.H.]

Despre absurditatea acuzațiilor de antisemitism aduse lui Mircea Eliade am scris, pe larg, în polemicele mele cu Norman Manea, Daniel Dubuisson și Leon Volovici¹¹. Nu este aici locul să reiau citatele și argumentele.

D-na Laignel-Lavastine susține că prietenia eroului nostru cu evreii, în tinerețe, ca și la senectute, precum și scrierea unor articole filoseminte a fost o „strategie“, folosită pentru a preveni neplăcerile. Duplicitatea ar fi fost trăsătura esențială a biografiei lui Mircea Eliade. Autoarea volumului în discuție ar trebui să știe că adevărata atitudine a lui Mircea Eliade față de evrei poate fi găsită nu numai în lucrările științifice, în publicistică și în memorialistică.

---

¹⁰ N[icolae] P[relipceanu], *Interviu cu Joaquin Garrigos, Despre greșelile tinereții lui Eliade*, în „România liberă“, 2002, nr. 3668, aprilie 13, p. 8.

¹¹ Vezi volumul Mircea Handoca, *Pro Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 197–223.

Coroșpondența (scrisă fără intenția ca vreodată să vadă lumina tiparului) conține numeroase probe (folosesc intenționat un cuvânt îndrăgît de interlocutarea mea).

Iată, de pildă, ce-i scrie, printre altele, Eliade lui Mircea Popescu, la 10 martie 1963, după ce primise primul număr din „Revista scriitorilor români“, apărută la München: „Trebuie invitați și scriitori evrei români: Alexandru Vona și Ionel Jianu. Cu voia matală le voi scrie și îi voi pofti. Trebuie să se simtă că românismul este și o dimensiune culturală la care sunt chemați să participe toți care mânduiesc în mod creator limba română“¹².

Și considerațiile d-nei Laignel-Lavastine asupra *Iphigeniei* sunt uluitoare. Mai întâi e citată notația din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian. Acesta avea impresia, la premiera piesei, că „participă la o ședință de cuib legionar“. Autoarea noastră supralicitează, discutând despre aluziile legionare și din nou... inventează: „Piesa a fost un teribil fiasco, unul din cele mai rele cunoscute de Teatrul Național“ (p. 343). Până și dedicația lui Mircea Eliade de pe pagina de gardă a ediției din 1951 a *Iphigeniei* e un prilej de insulte: „Culme a indelicatetei și perversității“ (p. 197). Asta pentru că autorul a îndrăznit să alătore numele lui Mihail Sebastian de cel al lui Haig Acterian! Transcriu – fără comentariu – dedicația tipărită: „Această piesă de tinerețe plăcea atât, când a fost scrisă, prietenilor mei Haig Acterian, Mihail Sebastian, Constantin Noica și Emil Cioran. Doi dintre cei mai buni prieteni – Acterian și Mihail Sebastian – nu mai sunt printre noi. Închin lor acest text, pe care l-am iubit împreună în amurgul tinereții noastre“.

În Bibliografia cărții *L'oubli du fascisme*, *Iphigenia* este definită drept „o piesă de teatru cu temă politică“ (p. 525). Am demonstrat de câteva ori aberația celor ce susțin „aluziile legionare“ ale textului. N-are sens să mai revin. Singurul lucru pe care-l pot face e să îndemn pe cei ce doresc să afle adevărul să citească piesa.

În cartea pe care o discutăm găsim informații inexacte privitoare la ecoul în epocă al revistei „Zalmoxis“ (p. 367). Eronată e și afirmația de la p. 41 că Eliade a fost „cronicarul cărților lui Cioran, fără excepție“. În realitate, el nu a publicat nici un rând despre *Schimbarea la față a României*, *Pe culmile disperării* și *Cartea*

¹² „Jurnalul literar“, XIII, 2002, nr. 11–12, iunie–iulie, p. 2.

amăgirilor. Singura recenzie – la *Lacrimi și sfinți* – a apărut în „Vreamea“ din 18 ianuarie 1938.

Am remarcat deja numeroase omisiuni intenționate în relatarea reacțiilor autorului *Huliganilor* față de romanul lui Mihail Sebastian *De două mii de ani*, atunci când am scris despre „istoricul“ demascării lui Eliade de către revista „Toladot“, despre corespondența cu Scholem, și când am discutat cartea lui Daniel Dubuisson *Mythologie du XX-e siècle*.

În privința „elogiilor ditirambice ale Căpitanului de către Mircea Eliade“ – ele îmi sunt complet necunoscute. O rog respectuos să ne ofere trimiterile la sursă. Personal îi pot indica locuri ce dovedesc, dimpotrivă, o rezervă semnificativă față de „căpitan“¹³.

„Cioran se souvient ainsi qu'à la récréation, il se précipitait **chaque jour** [s.n.] au kiosque pour acheter Vreamea“ (p. 40). Deschid *Exercițiile de admirație*. Ce scrie Cioran? „În 1927 și 1928, Eliade colabora în mod regulat la un cotidian din București“. Cotidianul era „Cuvântul“, „Vreamea“ era hebdomadar. Vă rog deci să înlocuiți la ediția a doua a cărții dumneavoastră „Vreamea“ prin „Cuvântul“.

Uneori un singur nume propriu stârnește confuzii. La p. 188 prima soție a lui Mircea Eliade este numită Nina Rareș. Numele real e **Mareș**. Marieta **Rareș**, actriță la Teatrul Național din București i-a supraviețuit. Am cunoscut-o la Biserica Silvestru, la parastasul de un an de la moartea scriitorului.

Și toponimele joacă feste superficialității și grabei. Sanatoriul unde a fost internat Mircea Eliade este mutat de la Moroieni la Sinaia (p. 196–197). De unde provine încurcătura? În sanatoriul Moroieni era păzit „de un plutonier de jandarmi din Sinaia“ (*Memorii*, ed. II, Humanitas, 1980, p. 358. Traducerea franceză de Alain Paruit, *Les moissons du Solstice*, vol. II, Gallimard, 1980, p. 47).

Manipularea citatelor este un procedeu folosit copios de autoare. Mulți dintre recenzenți au făcut această remarcă. A daug și cu câteva „mostre“:

„Alors qu'a peu près au même moment, Eliade s'émerveille de la défense «absolument extraordinaire» du maréchal Antonescu lors

¹³ Vezi *Memorii, 1907 – 1960*. Ediție revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 2004, p. 349–350. „Unul ca mine care nu credeam în destinul politic al generației noastre (nici în steaua lui Codreanu)“.

de son procès“ (p. 395–396). Nota din subsolul paginii trimite la *Fragments d'un journal* I, Gallimard, p. 43. Ce citim aici?

„B[elu Silber] reconnît que, le maréchal Antonescu est devenu un mythe. Le sténogramme de la dernière sèance du tribunal a été détruit, tellement la defense d'Antonescu a semblé aux juges absolument extraordinaire“. Iată și textul original: B[elu Silber] e de acord că mareșalul Antonescu a devenit un mit. Stenograma ultimei ședințe la tribunal a fost distrusă, într-atât de extraordinară li s-a părut lor, judecătorilor, apărarea lui Antonescu“ (*Jurnal* I, București, Editura Humanitas, 1993, p. 89). Unde și prin ce se minunează Eliade în această relatare neutră?

Zeci de insinuări gratuite, acuzațoare, la adresa celor trei sunt aduse în intervenții și paranteze ce schimbă complet sensul inițial.

Nu mai vorbesc de prezența cuvântului *inedit* de peste o sută de ori. E vorba de inedite... tipărite anterior! Eu însumi am publicat unele din aceste scrisori și documente în diferite reviste românești. Ele sunt reluate în cartea de față cu mențiunea *inedite*.

Confruntarea citatelor cu originalele ne oferă și alte surprize. La fel și parafrazările. La p. 434 este citată pagina 312 din *Fragments d'un journal*, indicându-se și data însemnării făcute de Eliade. Se vede că iar s-au încurcat fișele. **Citatul nu se află la data și pagina respectivă.** Cine va avea răbdare, poate să-l caute. Nu-mi vine să cred că el nu există.

Altă dată, suprimarea a trei litere numai, se pare că nu e întâmplătoare. Citatul figurează în *Fragments d'un journal*, vol. II, Editura Gallimard, 1981, p. 122: „Depuis lors, ces études sur les rites initiatique militaires, des peuples indo-européens, en depit de leurs haut niveau scientifique et de leurs qualités sont devenues suspectes, leur auteurs risquent d'être pris pour de **pro-nazis**“. D-na Laignel-Lavastine în loc de pro-nazis transcrie numai **nazis** (p. 438).

Cele mai numeroase greșeli sunt cele referitoare la cifre. Probabil că unele din ele sunt greșeli de tipar, așa că nu voi insista prea mult.

Înainte de toate o observație de istorie literară, valabilă nu numai pentru cartea discutată aici. În diferite articole, biografii, monografiile și enciclopedii românești și străine se indică data nașterii lui Mircea Eliade: **9 martie 1907**. Desigur, așa se știa până acum aproape două decenii (scriitorul însuși pusese în circulație această dată!). În virtutea inerției, ea continuă să circule, deși actele de stare civilă sunt indubitabile: **13 martie 1907** (28 februarie stil vechi). Documentele

au fost descoperite și publicate de Constantin Popescu-Cadem¹⁴. Mircea Eliade însuși confirmă aceasta în *Jurnal*, la 5 iunie 1984, menționând că a trimis lui Mathias Dalvit, astrolog elvețian, data precisă a nașterii „ca să-mi facă horoscopul (o găsisem în articolul lui Popescu-Cadem: 28 februarie, ora 5 dimineața)”¹⁵. Fără îndoială că patru zile în plus sau în minus nu înseamnă mare lucru. Istoria literară însă trebuie să se caracterizeze prin exactitate și rigoare.

Să ne întoarcem la obiectul central al articolului nostru și să menționăm câteva date eronate:

„Cuvântul“ nu a reapărut „între ianuarie și aprilie 1937“ (p. 168), ci în 1938.

Scrisoarea lui Mircea Eliade către familie datată 19 iunie 1946 a fost publicată în „România literară“ nu în 1992, ci cinci ani mai târziu (nr. 36 din 6 – 12 august 1997). La fel cele din 9 martie 1948 și 20 august 1946 (p. 406 – 407). Sunt sigur, pentru că eu le-am editat.

Și calculele aritmetice sunt... deficitare. Iată doar unul din ele (p. 420). După ce îl citează pe Eliade, comentează: „scrie cu naivitate Eliade la 78 de ani privitor la această dialectică misterioasă“... Trimiterea (corectă!) e la *Fragments d'un journal* II, 1 martie 1976. or, acuzatul, născut în 1907 avea doar 69 de ani.

Neindicarea sursei (p. 174, 184, 204 etc.) împiedică pe cititorul curioș să facă o verificare. Uneori autoarea uită să pună ghilimele și introduce câte un cuvânt inexistent în textul transcris (p. 427).

Sunt dator să menționez că toate aceste erori de interpretare, neconcordanțe, falsuri, citate trunchiate și insinuări sunt prezentate în atractivul ambalaj al unei lucrări de erudiție de peste 500 de pagini.

¹⁴ Constantin Popescu-Cadem, *Mircea Eliade. Completări și rectificări biografice*, în „Revista de istorie și teorie literară“, 1984, nr. 1, ianuarie – martie, p. 145–148.

¹⁵ Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. II, București, Editura Humanitas, 1993, p. 459; traducerea engleză *Journal IV*. Translated by Mac Linscott Ricketts, The University of Chicago Press, p. 88.

Florin Țurcanu, Mircea Eliade prizonierul istoriei*

La sfârșitul anului trecut a apărut în Franța un impunător volum consacrat biografiei lui Mircea Eliade: Florin Țurcanu, *Mircea Eliade*, *Le prisonnier de l'histoire*, Paris, Editions de Découverte, 2003, 540 p.

Deși istoric, autorul se dovedește a fi un cunoscător al literaturii, filosofiei culturii și istoriei religiilor, jonglând cu dezinvoltură cu cunoștințele diferitelor discipline. ***Principalul merit al acestei vieți a lui Mircea Eliade este temeinica documentare.***

Este incredibil cum un singur om a putut să cerceteze arhivele SRI și ale Ministerului de Externe, alături de fonduri speciale din Anglia, Franța, Germania, Portugalia și America.

Autorul a obținut mărturiile – orale sau scrise – a 40 de personalități care l-au cunoscut pe Mircea Eliade în diferite perioade ale vieții. De o deosebită importanță sunt afirmațiile colegilor și studenților de la Universitatea din Chicago, citați cu probitate, chiar și atunci când spusese lor îi contraziceau opiniile.

Florin Țurcanu a avut șansa să i se acorde permisiunea de a avea acces la *Colecția Mircea Eliade* de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago, al cărui inventar a fost alcătuit de prof. Mac Ricketts¹.

Spre deosebire de Norman Manea, Daniel Dubuisson și Alexandra Laignel-Lavastine în ale căror lucrări citatul trunchiat, comentariul tendențios și demascarea virulentă se alăturau suspiciunii și insinuării, Florin Țurcanu se străduiește să fie obiectiv.

---

* Publicat în „Jurnalul literar“, serie nouă, 2004, nr. 7–12, apr. – iun., p. 6–7.

¹ Din păcate nu a avut răgazul (sau posibilitatea) să consulte un document esențial: cele 4097 pagini ale *Jurnalului inedit* al lui Eliade (1945 – 1971). Descoperind un articol de-al meu despre această sursă a memorialisticii, dl. Țurcanu reproduce masiv din fragmentele citate de mine (p. 343, nota 2; p. 354, nota 69; p. 388, nota 23; p. 395, nota 66; p. 409, nota 176; p. 418, nota 227). Dacă monografia domniei sale și-ar fi întârziat apariția cu câteva luni, ar fi putut să se refere și la celelalte eseuri ale mele cu aceeași temă, publicate în 2003 în „Jurnalul literar“ și în alte reviste.

Corectitudinea transcrierii citatelor trebuie remarcată în primul rând. În câteva zeci de confruntări (din corespondență și memorialistică) nu am găsit nici o fisură. Reproducerea e exactă, iar traducerea impecabilă. Biograful știe să reproducă fragmentele cele mai caracteristice din textele folosite, redând prin scurte comentarii culoarea locală. Adresându-se publicului francez, autorul îl informează succint asupra situației din România interbelică.

Viața lui Mircea Eliade e întrețesută cu numeroase miniportrete ale unor personalități sau caracterizări ale unor reviste și organizații: *Georges Bataille, André Breton, Ernesto Buonaiuti, Henry Corbin, Georges Dumézil, Frazer, Olga Frobe-Kaptein, Marcel Griaule, Jung, Macchioro, Pettazzoni, Tucci, Criterion, Critique, Eranos, Legiunea Arhanghelului Mihail etc.* Uneori esențialul este sintetizat într-o singură frază – ca de pildă prietenia eroului nostru cu Charles Long și Joe Kitagawa: „*Colaborarea acestor trei oameni veniți din orizonturi atât de diferite este factorul esențial în apariția a ceea ce se va numi mai târziu «școala de la Chicago» în istoria religiilor*“ (p. 432).

Datele cu adevărat noi despre viața lui Mircea Eliade sunt cele privitoare la ultimii săi 30 de ani de viață. Explicabil – deoarece pentru prima oară i se permite cuiva cercetarea tuturor documentelor și corespondenței aflate în fondul special Mircea Eliade de la Biblioteca Universității din Chicago.

Autorul pune pe același plan diferitele izvoare, dar scrisorile (emise sau primite), scrise fără intenția de a fi publicate vreodată, au o mai mare credibilitate decât amintirile (mai ales cele relatate câteva decenii după desfășurarea întâmplărilor). Între *Jurnal*, care notează faptele imediat (mai mult sau mai puțin) și *Memorii* ar trebui să se dea crezare primei modalități de creație. Diaristul – oricât de sincer – nu poate fi creditat atunci când prezintă convorbiri aflate de la o terță persoană.

Toate aceste distincții nu sunt luate în seamă de Florin Țurcanu, chiar dacă, din când în când se îndoiește de autenticitatea unui document, recunoscând ca atare o delațiune dintr-un fond ultra-secret.

Există și câteva pete albe în această biografie. Cele mai importante le consider ignorarea ediției Hasdeu și minimalizarea muncii de redactor șef al *Enciclopediei religiilor*.

E nedrept ca, vorbind despre editorul Mircea Eliade, să te ocupi numai de volumul *Roza vânturilor* al lui Nae Ionescu. Mircea Eliade

a fost cel care a integrat opera lui B. P. Hasdeu în patrimoniul spiritualității românești. Al. Rosetti, Perpessicius și Pompiliu Constantinescu au arătat însemnătatea ediției în două volume *Scrieri literare, morale și politice* apărute sub îngrijirea sa la sfârșitul lunii mai 1937. În deceniul al nouălea – printre alții – un literat (Al. Săndulescu) și un istoric (Al. Zub) au scris pe larg despre însemnătatea acestei ediții.

Între anii 1981 și 1985 *Jurnalul* și corespondența lui Mircea Eliade cu redactorii Editurii Macmillan ne informează asupra etapelor parcurse pentru definitivarea grandiosului proiect al celor 16 volume din *Enciclopedia religiilor*. Citirea, controlul și corectarea articolelor enciclopediei, permanenta hărțuire (întâlniri, rapoarte, aprobări, stabilirea bibliografiei), ședințele de lucru la Chicago și New York, deși sâcâitoare, nu îi displac. Bilunar, în ultimii doi ani de viață primea aproape o sută de articole, cărora trebuia să le dea bunul de tipar. Eliade a alcătuit planul inițial al lucrării, a propus (în linii mari) sumarul, a stabilit colaboratorii principali și a fost consultat permanent asupra diferitelor articole de bază. În calitate de redactor șef a citit, aprobat și corectat sute de texte. În revizia finală a fost secondat de prietenul său, savantul japonez Ioseph Kitagawa și de redactorul șef al Editurii Macmillan Claude Conyers.

Mai sunt și alte aspecte ce ar fi trebuit amplificate: dosarul *Toladot*, colaborarea lui Mihail Sebastian la „Cuvântul“ și relațiile lui epistolare cu Eliade, campaniile furibunde ale presei de stânga și de dreapta împotriva eroului nostru, activitatea lui didactică din perioada 1933 – 1938.

În opinia lui Florin Țurcanu beletristica lui Mircea Eliade nu are o prea mare importanță. Multe din nuvelele lui fantastice nu sunt nici măcar amintite. Minimalizând importanța romanelor *Huliganii* și *Întoarcerea din rai*, trece rapid peste receptarea lor critică. Unele afirmații ale biografului nu sunt sprijinite de argumente, fiind contrazise de fapte: „Până în zilele noastre **Maitreyi** rămâne cel mai cunoscut roman al lui Eliade și în cea mai mare parte din cazuri singurul citit“ (p. 194).

Zeci de exegeți (români și străini) susțin și demonstrează că Mircea Eliade este un mare scriitor. Din numeroasele opinii – cunoscute, desigur, lui Florin Țurcanu – amintesc judecățile de valoare ale unui profesionist, asupra competenței căruia nu există contestări: Bernard Pivot. În cartea acestuia *La bibliothéque ideale*

(Ed. Albin Michel, 1990) este vorba despre Mircea Eliade la paginile 88, 90, 510, 514, 544, 625, 626. Reproduc începutul caracterizării cunoscutului comentator al Televiziunii Franceze: „*Mircea Eliade este mai ales cunoscut ca un istoric al religiilor, dar este, în același timp, autorul unei opere românești a cărei extremă importanță începe să fie descoperită cu întârziere. Noaptea de Sânziene este cu siguranță cel mai ambițios și mai perfect roman al său*”. Cartea este inclusă în categoria *celor mai valoroase volume ale Europei Centrale*.

Nu sunt de acord cu autorul în problema centrală a acuzelor ce i se aduc lui Eliade: că a fost înscris în mișcarea legionară și că a fost antisemit.

Părăsind rigoarea, Florin Țurcanu face afirmații hazardate, nedovedite prin documente autentice: „*Vechiul său șef direct în Garda de fier, Radu Gyr*“ [...] (p. 323). Prin ce poate proba aceasta? De ce nu am da crezare lui Mircea Eliade care (cu riscul întemnițării și chiar al vieții) **refuză, în iulie 1938, să semneze declarația de desolidarizare de mișcarea legionară, pe motiv că nu a făcut parte din ea?**

Zigu Ornea, cu care am polemizat îndelung, avea însă, ca și mine, convingerea fermă că Eliade nu a fost înregimentat. Florin Țurcanu se referă la Arhivele SRI care ar conține afirmația lui Radu Gyr (p. 265). Ne îndoim de veridicitatea unei asemenea mărturii. De ce n-ar avea dreptate Ion Zeană, care a inventat că Mircea Eliade a participat la „cuibul“ legionar „Axa“ și am accepta culpabilizarea din altă parte? Poate doar pentru a găsi justificare lui Florin Țurcanu: „*În 1935 Mircea Eliade a devenit un simpatizant al lui Codreanu și drumul angajamentului se deschidea în fața lui*“ (p. 245). **Nici un cuvânt din corespondența dintre Radu Gyr și Mircea Eliade nu conține cea mai mică aluzie la aceasta.**

Observațiile mele *la obiect* din polemicile ultimilor 12 ani cu Norman Manea, Daniel Dubuisson, Leon Volovici, Alexandra Laignel-Lavastine **nu au primit până azi nici un răspuns**. Mi s-a reproșat că evit să mă refer la implicarea politică a scriitorului în anii 1937–1938. Amintesc că eu am publicat pentru prima oară toate textele legionare ale lui Mircea Eliade (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001). **În peste o sută de pagini tipărite între 1984–2004 am demonstrat că croul nostru nu a fost înscris în Legiune și nu a candidat la deputăție în decembrie 1937. Nu și-a renegat niciodată simpatiile legionare, însă a condamnat vehement crimele și abuzurile mișcării.**

Pot aduce – din *Jurnalul* inedit al lui Mircea Eliade – alte citate convingătoare în susținerea tezei mele. Ele lipsesc din cartea lui Florin Țurcanu.

La 19 iulie 1945, asistând la un film în care se satiriza organizația, notează: „Nu faptul că se atacă Garda m-a supărat“. Urmează o paranteză surprinzătoare: „eu o atac mai virulent“.

18 septembrie 1945: „Nu voi putea niciodată ierta legionarismului că a compromis patosul, iraționalul, mistica etc. Oricine va scrie într-un stil mai personal și cu mai multă vigoare, sau își va îngădui excese lexicale, sau va evoca miturile – va putea fi acuzat de legionarism, fascism, reacționarism. **Legiunea a distrus întreaga generație și a ratat pe toți cei care au avut contact cu ea, chiar sporadic**“.

Mă întreb de ce n-a redat biograful acest pasaj reprodus în articolul meu care i-a oferit alte șase citate (semnalate în nota de la începutul acestor pagini).

Amintesc că aceste rânduri au fost omise din textul selectat de Mircea Eliade pentru tipar. Neincluderea fragmentului în *Jurnalul* destinat publicării e o dovadă în plus că diaristul nu era preocupat să ofere... probe de bună purtare.

Privitor la atitudinea față de evrei, Florin Țurcanu citează (conform unui articol al lui Mac Ricketts) cuvintele lui Eliade (p. 480). Îmi permit să redau întregul paragraf din *Jurnalul inedit* al lui Mircea Eliade, datat 1969: „**Găzdaru, ca și alți români din Argentina a rămas ce era: naționalist intransigent și îl admir, dar sectar ca toți legionarii și acest fel de sectarism, fanatic și strâmt, mi-a ajuns de mult insuportabil. Antisemitismul doamnei Găzdaru mi se pare de neconceput**“. Propoziția finală, referitoare la soția învățatului e tranșantă și fără echivoc.

La 2 februarie 1945 scria în *Jurnalul portughez*: „m-am hotărât să scriu pentru **Glossarium**, într-o formă excesiv abreviată **apologia iudaismului**, pe care o rumeg de câteva săptămâni“.

Acribia cu care Florin Țurcanu citează unele texte este uitată; părăsind documentul – la fel ca Alexandra Laignel-Lavastine – el **presupune și lansează supoziții**: „Eliade nu putea să ignore situația evreilor“ (p. 329). Insistă și la pagina următoare, în aceeași manieră: „**Măsurile de românizare economică, o formă de hojie patronată de stat care viza pe evrei și care a început din toamna 1940, nu putea să-i rămână necunoscută**“.

„Nici amploarea reală a pogromului de la Iași care a provocat moartea a 3200 de evrei nu putea fi necunoscută în capitala lusitană“.

Toate acestea sunt exacte, dar ele nu constituie capete de acuzare ale antisemitismului lui Mircea Eliade.

Procedeul este reluat la paginile 334–335 unde e citată Alexandra Laignel-Lavastine, cu care se „solidarizează“.

Spuneam la începutul rândurilor de față că volumul lui Florin Țurcanu diferă de improvizația penibilă a lui Norman Manea. Acesta și-a extras „faptele“ din monumentală monografie a lui Mac Linscott Ricketts, încurcând fișele și citatele și condamnând în neștire. Se deosebește și de fabricarea de dovezi și acuze, ca în cartea *Eliade, Cioran și Ionesco – Uitarea fascismului*. Dar iată că unele pasaje mă contrazic.

Față de Adriana Berger biograful pare mai incisiv și chiar ironic. Într-o epistolă adresată lui Eliade „tânăra doamnă de origine română“ îl numește „un sfânt care va trăi veșnic“. După moartea savantului ea va deveni cel mai înverșunat critic al trecutului său politic.

Dar și Florin Țurcanu nu e consecvent până la capăt, deși cercetătorul scoțian Bryan Rennie i-a oferit dovezi asupra falsurilor și a unei diabolice mânuiri de documente trucate de fosta secretară a lui Mircea Eliade.

Un alt „argument“ asupra antisemitismului lui Mircea Eliade e ... corespondența acestuia cu legionarii (Vasile Posteuca, George Racoveanu, G. Uscătescu, Ion Cușa, Horia Stamatou). **În toate aceste epistole nu întâlnim însă nici un apropro la legionarism sau antisemitism.**

De tot hazul e faptul că Florin Țurcanu citează din mărturiile nenumăraților evrei, colaboratori apropiați ai lui Mircea Eliade: Bruce Lincoln, Zwi Werblowski, Jonathan Smith, Seymour Cain, Douglas Allen, Wendy Doniger. **În unanimitate – toți aceștia recunosc că au fost susținuți de magistru, chiar și atunci când nu le împărtășea opiniile, că acesta era „sub toate aspectele, fără reproș“.**

Am prezentat pe larg, altă dată, prietenii evrei ai lui Eliade, din adolescență până în anii senectuții (Mircea Mărculescu, Miron Grindea, Ionel Jianu, Teodor Gaster etc.). Această amiciție să fi fost premeditată cum susține Alexandra Laignel-Lavastine și cum

sugerează Florin Țurcanu? Să fi fost totul calcul, disimulare, prefăcătorie?

Câteva observații de amănunt. Nu era nevoie ca autorul să se deplaseze la Chicago pentru a transcrie din *Jurnalul romanului Viață nouă* (p. 28, 243, 301, 308 – 309, 389). Textul fusese tipărit în 1999 la Editura Jurnalului literar din București (p. 203 – 219). Și scrisorile lui Kereny, Seymour Cain, Radu Gyr apăruseră din 1993 în „Viața românească“, „Manuscriptum“, „Adevărul literar și artistic“. În orice caz, e bine venită confruntarea cu originalele aflate la Biblioteca Regenstein.

S-ar fi putut să nu fi fost deranjat domnul profesor Leon Volovici „de la Universitatea ebraică din Ierusalim ca să-i comunice autorului conținutul scrisorii lui Burton Feldman“ (p. 486), deoarece „Jurnalul literar“ o publicase încă din mai 1998. Și epistolele lui Gershom Scholem (alături de răspunsul lui Mircea Eliade) se află în același număr al revistei amintite mai sus, cu un an și jumătate înainte de apariția volumului *Briefe* de Gershom Scholem (p. 484 – 486) citat ca sursă documentară de Florin Țurcanu.

Până și unele chestiuni minore au fost spuse de... predecesori. În subsolul paginii 291 domnul Florin Țurcanu observă pe bună dreptate: „*Eliade indică într-o formă eronată în Memorii ziua de 25 noiembrie ca data plecării sale de la Moroieni la București. În realitate a sosit la București la 12 noiembrie, cum indică Jurnalul prietenei sale Jeni Acterian*“.

Dar eu făcusem aceeași remarcă în urmă cu 20 de ani, când *Jurnalul* „amicei sale“ era încă inedit. Am publicat această constatare mai întâi în „Revista de istorie și teorie literară“, apoi în volum în 1992 (*Mircea Eliade. Câteva ipostaze ale unei personalități proteice*, Editura Minerva p. 332 și *Viața lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 267): „Am citit cu atenție *Jurnalul* lui Jenny Acterian (inedit) care (notând pe loc) nu poate greși datele: «Sâmbătă, 12 noiembrie 1938. La prânz am telefonat la Marieta (soția lui Haig) din întâmplare. După ce am vorbit puțin cu ea, am auzit o voce care spunea: «Dragă Jeni, îți mulțumesc pentru toate cele». Era Mircea Eliade, care venise de câteva ore de la sanatoriu».

Deci documentele sunt precise: sosirea din sanatoriu a avut loc la „12 noiembrie 1938“.

*

Mircea Eliade prizonier al istoriei este o carte importantă. Ea a fost precedată însă de numeroase și migăloase cercetări desconsiderate de autor. Să mă explic! Eu însumi sunt autorul unei *Vieți a lui Mircea Eliade*, nebăgată în seamă decât la p. 103, după ce Florin Țurcanu scrisese cinci capitole care mi-au „absorbit“ relatările atât mie, cât și cercetătorului american Mac Ricketts (*Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, 1988).

S-ar putea să nu am talentul literar al lui Florin Țurcanu, să fiu doar un documentarist. Eseurile mele despre Mircea Eliade elev de liceu și student nu erau chiar de aruncat. La 22 februarie 1985 Constantin Noica îmi scria: „*Articolul despre Mircea Eliade și Cioran mi-a plăcut mai puțin, în schimb Mircea Eliade elev de liceu îmi pare excelent și drept capitol de carte și drept studiu separat și drept recompensă suplimentară pentru Minerva. Îl voi arăta și altora, dacă mi-l lași spre păstrare*“. (Mircea Handoca, *Eliade și Noica*, Editura Dacia, 2002, p. 223).

Ar trebui să fiu flatat. Cartea lui Florin Țurcanu menționează numele meu de peste 40 de ori. Dar ce-o fi având cu mine minimalizându-mi cercetările ultimilor 30 de ani?

Sursa principală documentară este corespondența. Am publicat epistolele emise și primite de Mircea Eliade în diferite reviste și cărți. Trei volume din fantasticul *corpus epistolar* sunt citate masiv de Florin Țurcanu. Din aceste misive autorul desprinde – cu pricepere, recunosc – paragraful cel mai reprezentativ și expresiv. În subsolul paginilor se află peste 120 (o sută două zeci) de trimiteri la cele trei cărți editate de mine: *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Editura Minerva, I, 1993, II, 1999 și *Europa, America, Asia*, Editura Humanitas, 1999. **Dar nicăieri nu e amintit numele editorului, nici măcar la Bibliografia selectivă, care înregistrează numeroase alte surse documentare de mâna a doua!**

Și alte volume din care citează *Inedite* sunt în viziunea autorului ... anonime: *Erotica mistică în Bengal* (p. 140, 142, 145, 180), *Taina Indiei* (p. 152), *Opere*, ediție critică, p. 168, 193 etc. etc.

Același tratament mi se aplică în privința publicării și comentării scrisorilor inedite către (și de la) Constantin Rădulescu-Motru, Alexandru Rosetti, Ionel Teodoreanu, Brutus Coste, Vasile Posteuca (vezi referirile la „România literară“, p. 49, 157, 195, 147, 275, „Jurnalul literar“, p. 364, 371, 386, 410, 412, 413, 415, 428).

Negăsindu-mi numele nici în *Indice* am crezut pentru o clipă că am încetat să mai exist, sau – mă rog, vorba poetului – nu figurez decât ca „o notă prizărită sub o pagină neroadă”...

Dar nici măcar această onoare nu îi este făcută unui impresionant număr de eliadiști: Cornel Ungureanu (autor a două cărți cu referire specială la viața lui Eliade), Gheorghe Glodeanu (care de peste 20 de ani publică eseuri și cărți despre scriitor), Mircea Itu (autorul volumului *Indianismul lui Eliade*), Nicolae Florescu (care a scris zeci de studii despre autorul *Huliganilor*). Dar câte omisiuni *esențiale* nu mai există! **Florin Țurcanu trece senin și triumfal cu buldozerul peste ce au făcut predecesorii săi din România.**

Citind *Mircea Eliade prizonier al istoriei* mă gândeam permanent la începuturile prefetei lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, apărută în 1941: „Prezenta operă nu iese din goluri. Ea reprezintă o jumătate de pas înainte peste munca onestă mai totdeauna, câte odată excelentă, a atâtor arhiviști și istorici literari. Nu s-a făcut tot ce era de trebuință, dar s-a făcut mult și sunt cercetători foarte modești, dedicați unei singure chestiuni cari au adus contribuții de toată lauda”.

P. S. Menționez agresivitatea violentă a *Prefetei* lui Jacques Juilliard. Din primele rânduri d-sa se referă la „*comportamentul lui Eliade (asociat lui Heidegger și Celine) care merită disprețul*”. Acuzele sunt aidoma celor inițiate de publiciștii comuniști împotriva lui Mircea Eliade în perioada interbelică. Fără argumente – numai invective: „*Nici o țară din Europa nu a participat atât de activ și spontan la persecuția împotriva evreilor declanșată de Germania nazistă așa cum a făcut-o România în al doilea război mondial. O asemenea complicitate ar fi de neînțeles fără contribuția oamenilor ca Nae Ionescu și Mircea Eliade*”.

Din nou despre cartea lui Florin Țurcanu*

La sfârșitul anului 2003 apărea la Paris cartea lui Florin Țurcanu *Mircea Eliade, Le prisonnier de l'histoire*¹. Recent, editura Humanitas ne prezintă versiunea ei românească, datorată Monicăi Anghel și lui Dragoș Dodu.

Semnalăm într-o recenzie² meritele și lacunele acestei cărți. Reiau discuția „provocat“ de un articol care, îndoindu-se de oportunitatea hotărârii Institutului Cultural Român de a proclama 2006 drept *Anul Eliade*, decretat sentențios în final: „Monografia *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei* a ridicat extrem de sus ștacheta discursului istoric și intelectual românesc cu privire la Mircea Eliade, așa încât viața și opera lui Eliade nu mai pot face abstracție de modul în care au fost interpretate de Florin Țurcanu, un istoric curajos, cu firească și decomplexată atitudine în fața „modelelor“³.

În intervenția mea anterioară salutăm, în primul rând, caracterul monumental al acestei biografii, valoarea ei documentară. Florin Țurcanu a avut permisiunea și mijloacele materiale de a putea cerceta Arhivele Ministerului de Externe, cele ale Serviciului Român de Informații, precum și numeroase fonduri din Franța, Portugalia, Anglia și Germania. O importantă sursă informațională a autorului a fost *Colecția Mircea Eliade* de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago. Au fost consultate aproape o sută de periodice în limbile engleză, franceză, germană și română, câteva sute de cărți și articole (de istorie, filozofie, antropologie, religie, filosofia culturii, istorie și critică literară). Dl. Florin Țurcanu a obținut mărturii orale sau scrise de la 50 de exegeți ai operei lui Mircea Eliade sau de la cei ce și-au întretesut drumul cu eroul nostru în diferite etape ale vieții.

Elogiam în articolul meu puterea de muncă, tenacitatea,

---

* Apărut în „România literară“, 2006, nr. 15, mai 5, p. 18–20.

¹ Paris, Éditions la Découverte, 2003, 540 p.

² „Jurnalul literar, Serie nouă, 2004, nr. 7–12, aprilie – iunie, p. 6–7.

³ Ovidiu Șimonca, *Mircea Eliade și „căderea în lume“*, în „Observatorul cultural“, 2006, nr. 48 (305), ianuarie 26–februarie 1, p. 14.

perseverența și corectitudinea autorului, reproșând, în același timp, ignorarea sau minimalizarea cercetărilor anterioare ale predecesorilor, petele albe din biografia spirituală a lui Eliade.

Comparând versiunea recentă cu ediția princeps, constat unele ameliorări. Autorul adaugă câteva informații bazate pe publicarea în ultimii doi ani a unor „noi mărturii care interesează direct biografia lui Mircea Eliade“. S-a renunțat la prefața agresivă a lui Jacques Julliard.

La fel cum Norman Manea și-a redactat eseul din 1991 pe baza informațiilor și citatelor din monografia lui Mac Linscott Ricketts *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, tot așa prefațatorul ediției franceze apelase la cartea Alexandrei Laignel-Lavastine, fără dovezi. Eliade, scria Jacques Julliard „a ales definitiv vocea minciunii și disimulării... Comportamentul lui merită disprețul... Nici o țară din Europa nu a participat atât de activ și spontan la persecuția împotriva evreilor declanșată de Germania nazistă, așa cum a făcut-o România în al doilea război mondial. O asemenea complicitate ar fi de neînțeles fără contribuția oamenilor ca Nae Ionescu și Mircea Eliade“.

Prefața doamnei Zoe Petre – mai ponderată – nu ezită să sublinieze marile merite ale autorului cărții, fostul ei student. Își spune însă și domnia sa părerea personală: **„Angajarea directă a lui Eliade în mișcarea legionară – cred că se cuvine să subliniem acest element mai energic decât o face Florin Țurcanu“** (p. 16).

Felicităm și noi pe autor care a obținut la doctorat (i.e. – această carte) cel mai înalt calificativ posibil: *summa cum laude*. Nu putem să nu ne gândim melancolici: cu 70 de ani în urmă, Mircea Eliade nu a fost în stare să capete decât *magna cum laude*. Suntem însă tare curioși să aflăm ce eliadiști făceau parte din comisia examenului de doctorat de la Facultatea de Istorie în anul 2003.

În paranteză fie spus, toți cei opt recenzenti francezi ai cărții lui Florin Țurcanu [PIERRE Vidal-Naquet, Emmanuel Le Roy Ladurie, François Hartog, Jean-Yves Grenier, François Dosse, Claire Lesegetain, Michel D’Urance, Marc Cels] nu au scris în viața lor o recenzie, un comentariu sau măcar o notă despre Mircea Eliade. Istorici, antropologi, filosofi ai culturii, publiciști de prestigiu din Franța zilelor noastre, sunt la... primul lor contact cu viața și opera scriitorului și istoricului religiilor. Doar unul dintre „monștrii sacri“ ai istoriografiei contemporane amintește de câteva ori numele lui Mircea Eliade într-una din cărțile sale: Pierre Vidal-Naquet. Este

vorba de *Vânătorul negru, forme de gândire și forme de societate în lumea greacă*, volum apărut și în țara noastră, în traducerea... d-nei Zoe Petre, la Editura Eminescu, în 1985. Jean Grenier (1898 – 1971), profesor de estetică la Sorbona a corespondat și el cu Eliade. Probabil că Jean-Yves este fiul domniei sale. În Franța există totuși peste o sută de eliadiști de prestigiu. Mulți dintre ei au publicat, în a doua jumătate a secolului trecut, studii și eseuri elogioase despre autorul *Mitului eternei reînțarceri*, chiar în publicațiile citate de d-na Zoe Petre: „Le Nouvel Observateur“, „Le Figaro Littéraire“, Le Monde“, „Libération“, „La Croix“ etc.

Aș mai avea un motiv să fiu bucuros de recenta traducere a cărții lui Florin Țurcanu. În ediția franceză, numele meu nu figurează la indicele de nume. Ajunsesem să mă îndoiesc de propria mea existență. Versiunea recentă mă citează de ... 49 de ori. Asta e prea de tot! Dar intervine și aici... interdicția. **Cărțile mele *Pro Mircea Eliade și Eliade și Noica* nu sunt incluse nici la indice, nici în cuprinsul volumului d-lui Florin Țurcanu. În prima polemizez cu Norman Manea, Leon Volovici, Daniel Dubuisson, Alexandra Laignel-Lavastine. În cea de-a doua urmăresc cronologic subrezenia atacurilor anti-Eliade.**

Dar să nu fiu cârcotaș și egolatu și să nu insist asupra amănuntelor *pro-domo*.

Spuneam și în recenzia anterioară ca marele merit al autorului este că reproduce ireproșabil fragmentele cele mai semnificative din memorialistică, documente, scrisori, care evidențiază, fără rezerve, strălucita personalitate omagiată.

Georges Dumézil îi scria, de pildă, entuziasmat prietenului său la 30 decembrie 1958: „Sunt bucuros că, grație Americii, aveți în sfârșit situația și recunoașterea internațională pe care Franța nu a știut să vi le ofere“ (p. 569).

Peste un sfert de veac, unul dintre cei mai mari istorici ai Franței, Pierre Chaunu, scria în „Le Figaro“ din 21 august 1983 despre „fascinantul Eliade“, cu prilejul apariției celui de al treilea volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase*: „**Mircea Eliade este una din cele mai strălucitoare zece minți ale ultimei jumătăți de secol [...]** Volumele I și II au fost salutate la timpul lor. Boala a încetinit ritmul, fără a afecta calitatea. Mircea Eliade se luptă cu un început de orbire și cu o artrită rebelă care transformă în tortură

bucuria fizică de a scrie. I-am admirat întotdeauna inteligența, să-i cinstim acum și curajul“ (p. 638).

Mai sunt alte câteva zeci de captivante caracterizări, reproduse fără reținere de Florin Țurcanu, în pofida concluziilor cărții sale. Am verificat citatele și am remarcat acribia exegetului.

Din când în când însă, există și mici... derapaje. Autorul este aspru față de tonul „ditirambic“ al unui articol semnat de Dumitru Micu despre volumul *De la Zalmoxe la Gengis-Han* (p. 584). De ce oare nu ne informează că **prefața versiunii românești a acestei cărți a fost semnată de Emil Condurachi (1912 – 1987), tatăl d-nei Zoe Petre**. Nu i-ar putea aplica autorului prefetei același infamant epitet? Exemplific:

„Marele prestigiu de care se bucură de multă vreme și pe drept cuvânt Mircea Eliade... O metodologie științifică severă și bine articulată... operă magistrală... mari maeștri ai antropologiei culturale“ (p. 5) [...] „Prin bogăția informației, ca și prin logica argumentării sale, lucrarea de față (*De la Zalmoxe la Gengis-Han*) apreciată încă din momentul apariției sale trebuie să fie considerată drept *cea mai importantă contribuție la elucidarea problemei originii îndepărtate a culturii vechi românești* [subl. M. H.]. De un interes excepțional [...] Splendidul capitol este de asemenea de interes excepțional“ (p. 12).

Deși și fraza finală e redactată în aceeași tonalitate, reproșul nu trebuie adus nici lui Emil Condurachi. Volumul *De la Zalmoxe la Gengis-Han* a fost și este apreciat de specialiști și astăzi. E drept, că, atât eseul lui Dumitru Micu, cât și cel al lui Emil Condurachi au nuanțe encomiastice.

Ar trebui „amendată“ replica lui Miron Constantinescu la recenzia lui Dumitru Micu. Sub un titlu aparent neutru și inofensiv (*Considerații metodice și istorice*) dirigitorul comunist impunea aplicarea obligatorie a marxismului tuturor creațiilor literare și filosofice. *Începând cu 16 iulie 1970 (data apariției articolului lui Miron Constantinescu) s-a interzis în România pe o perioadă de doi ani publicarea oricărui articol de și despre Eliade.*

M-aș fi așteptat, de asemenea, să aflăm date despre campania de denigrare a *omului și operei* de către publicațiile partidului comunist din perioada interbelică. Dl. Țurcanu a considerat că nu era necesar să se oprească asupra acestui aspect esențial. Am prezentat și comentat – alături de Mac Ricketts, Cornel Ungureanu, Francis

Dworschak, Nicolae Florescu, Gheorghe Glodeanu și alții – zeci de exemple din articolele cu insulte, calomnii și invective împotriva lui Mircea Eliade, majoritatea lor extrase din publicațiile stipendiate de NKVD („Șantier“, „Era nouă“, „Dacia nouă“ etc.).

Spicuiesc câteva „mostre“: „Mircea Eliade romancier al degradării tineretului“ (Ilie Constantinovski); „Trișează ca la un joc de bălci“ (Mircea Radu Paraschivescu); „Impostorul cultural Mitică, alias Mircea Eliade cântă arii erotice, eroice și exotice“ (Victor Iliu). La 4 martie 1938 în „Lumea românească“ se lansa o chemare „războinică“: „Cer solidarizarea cititorilor, a purtătorilor de condei, a profesorilor împotriva acestui șarlatan cultural“ [...]

„Secretul de fabricație“ al demascărilor imunde îl aflăm de la împriecinat: „Mă împrietenisem destul de bine cu Belu Silber și cu atât mai mult m-a mâhnit un articol al lui în „Șantier“, în care, printre altele, spunea că sunt «puțin mistic, puțin agent de siguranță». Câteva zile după aceea a venit să mănânce la noi, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. I-am spus: «Belu, tu mă cunoști, știi cum îmi câștig viața, știi cât de mult muncesc ca să-mi pot plăti chiria și să-mi pot cumpăra cărți, să-mi pot invita prietenii la masă. Cum de-ai putut scrie atunci că sunt «puțin agent de siguranță»? A început să râdă: «Ești mai naiv decât credeam», mi-a răspuns. «Asta n-are nici o importanță. Asta face parte din jargonul gazetăriei marxiste. Eu sunt silit să atac poziția ta ideologică, și o fac utilizând clișeele clasice, dar țin la tine ca om și prețuiesc prietenia ta» [...] L-am privit întristat. «Îmi oare rău», i-am spus. «Eu am altă concepție despre prietenie și chiar despre gazetărie». Cred că nu ne-am mai văzut de-atunci⁴.

Nouă ani după aceea, Belu Silber va avea pe conștiință viața unui om, despre care spunea că i-a fost prieten intim. Ca martor principal al acuzării în procesul lui Lucrețiu Pătrășcanu a contribuit direct la condamnarea la moarte a inculpatului, folosind calomnia, denunțul și minciuna. Toate acestea ne sunt relatate de cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu, Petre Pandrea, în manuscrisul (datat 1956), confiscat de Securitate și tipărit în Editura Albatros⁵.

Monografia lui Florin Țurcanu citează caracterizarea făcută lui

⁴ Mircea Eliade, *Memorii*, Ed. a III-a, București, Editura Humanitas, 2004, p. 296–297.

⁵ *Memoriile mandarinului valah*, 2000, p. 394, 461.

Mircea Eliade în „Scânteia“ la 3 octombrie 1944: „ideolog al mișcării legionare și apologet al dictaturii lui Salazar“. Este menționat apoi articolul lui Nichifor Crainic – *Mircea Eliade un sexolog maniac* apărut în 1963 în „Glasul Patriei“.

Ostilitatea regimului comunist față de scriitor nu s-a mărginit numai atât!

Între 1944–1947, Oscar Lemnaru a publicat peste zece „demascări“ în „Dreptatea“ și „Dreptatea nouă“. Reproduc doar un fragment din prima dintre ele, datat 3 septembrie 1944: „Mircea Eliade, cel care nu de mult cerea sânge și moarte [...]. În presă să nu mai intre nici unul din cei ce au mâinile pătate cu cerneala urii și a infamiei. Să nu mai pătrundă în lumea nobilă a tiparului, să nu mai scrie, să nu mai cugete cu glas tare, adică în public, dascălii crimelor, profesorii atrocităților, învățătorii nelegiuirilor“.

După „eliberare“, *Mircea Eliade nu a avut drept de semnătură în România (între 24 august 1944–31 august 1967)*. Așa cum am menționat, în vara anului 1970 a intervenit o nouă măsură coercitivă al cărei „semnal“ a fost dat de articolul lui Miron Constantinescu. Cea de-a treia interdicție a fost **între martie și decembrie 1982**. E o chestiune importantă despre care cititorii mai tineri (din Franța și România) nu au de unde să știe, dacă nu sunt informați.

Trebuie spus răspicat – și aceasta nu aflăm din cartea de față: comunismul și fascismul au fost la fel de nocive. Numeroase articole pledează în ultima vreme pentru stringenta necesitate de a se organiza un proces al comunismului. Citez la întâmplare: „Geme presa de demascări ale intelectualilor legionari români, dar nu se suflă un cuvânt despre intelectualii de extremă stângă al căror rol la nenorocirea țării e la fel de mare, dacă nu chiar mai mare: o dată băgați în închisori sau fugiți în străinătate legionarii n-au mai avut nici o influență asupra evenimentelor din România. În schimb, sutele de mii de asasinate din anii '50 s-au produs măcar cu acordul, dacă nu cu complicitatea directă a intelectualilor comuniști, deținători de funcții politice“⁶.

În afară de Miron Constantinescu au mai existat două figuri sinistre de conducători în campaniile anti-Eliade din vremea

---

⁶ Mircea Mihăieș, *Umbra „instructorului“ C.C.*, în „România literară“, 2004, nr. 5, februarie 8–14, p. 4.

comunismului: Ștefan Voicu și Gogu Rădulescu. **Istoricul Florin Țurcanu trece sub deplină tăcere toate acestea.**

Legionarismul și antisemitismul lui Eliade rămân principalele probleme controversate. Ele au declanșat polemici și au împărțit exegeții în două tabere antagonice.

Simpatia față de legionari, atitudinea antidemocratică și câteva „puseuri” împotriva maghiarilor, bulgarilor și evreilor (în anumite condiții istorice, în deceniul al patrulea) nu pot fi negate de nimeni, pentru că textele sunt fără echivoc. Ele totalizează doar câteva pagini din cele câteva mii ale publicisticii.

În ultimii ani, în articole, cărți, emisiuni radio și televiziune din Europa și America, Mircea Eliade e culpabilizat, construindu-se scenarii, inventându-se situații inexistente, prezentându-se citatele trunchiat, folosind tehnica omisiunii, fetișizând documente plastografiate.

Florin Țurcanu se străduiește să ne dea o monografie științifică, citând și comentând acte, corespondență, memorialistică, note ale agenților secreți din deceniul al patrulea. Unele surse ale Siguranței – aflate azi în arhivele S.R-I.-ului văd pentru prima oară lumina tiparului. Nici arhivele fondului Busuioceanu, Dumézil, Jünger și Carl Schmitt nu fuseseră despuiate de nimeni. Pentru identificarea documentelor privitoare la viața și opera lui Eliade lui Florin Țurcanu i-au fost necesare: energie, perseverență, perspicacitate, spirit critic și multe zeci (poate sute!) de ore. Îi mulțumim și-i suntem recunoscători!

Au rămas în litigiu două învinuiri: apartenența lui Eliade la mișcarea legionară și antisemitismul.

Autorul biografiei adună dovezi *pro* și *contra*, le triază, le discută, argumentează și **ajunge la concluzia că Mircea Eliade a fost încadrat în mișcarea legionară și a fost antisemit, chiar dacă unele fapte prezentate înclina să nu-i dea dreptate.**

Fără să spună cu claritate că a făcut parte din Garda de Fier, Mircea Eliade se referă la rolul jucat de Legiune în viața sa. Florin Țurcanu desprinde pasajele esențiale, comentând epistolele către Brutus Coste, memoriile Ninei către regele Carol al II-lea.

Mă întreb dacă soția sa ar fi putut avea curajul să-i scrie regelui și primului ministru – care aveau la dispoziție *toate* mijloacele informative posibile – că „nu a făcut politică, fiind acuzat pe nedrept”.

Aș mai fi adăugat și scrisoarea lui Mircea Eliade din 10 noiembrie

1938 de la sanatoriul Moroieni către Constrantin Rădulescu-Motru, în care nu solicită nimic. Orice om de bună credință își dă seama de sinceritatea expeditorului. Din fericire, tuberculoza pe care credea că a contractat-o se dovedește până la urmă a fi pleurezie.

Caracterul emoțional al unui asemenea text nu poate fi mimat: „*Nădăjduiesc că nu vă va supăra prea mult această scrisoare a unui bolnav, trimisă din patul Sanatoriului Moroieni. În lagărul Ciuc m-am îmbolnăvit de tuberculoză și am fost trimis aici prin decizia Comisiei Medicale a Ministerului de interne. De asemenea, am fost eliberat acum douăsprezece zile, semnând o hârtie prin care mă angajasem să nu fac politică (Straniu! Mă întreb când am făcut vreodată politică – și-mi amintesc că semnasem acum vreo șase luni o hârtie asemănătoare. Cu toate acestea, am fost ținut șaisprezece zile [în realitate 14 – M. H.] la Prefectură și trei luni la Ciuc!)*.”

Ce credeți, mult stimat domnule profesor, despre un tânăr care se vede, la 31 de ani, nu numai lipsit de dreptul de a-și câștiga existența, în imposibilitatea de a munci – dar se vede bolnav de piept din cauza tratamentului și a alimentației la care a fost supus într-o temniță, la care a fost osândit fără nici o vină și fără nici o judecată?

*Îmi amintesc scrisoarea pe care v-am trimis-o în luna iulie și-mi amintesc răspunsul dumneavoastră pe care l-am citit în ziua în care am fost arestat. De abia acum îmi dau seama cât eram atunci de fericit: sărac, hărțuit de poliție, dar sănătos. Astăzi, mult stimat domnule profesor, sunt bolnav și de tuberculoză, și de nervi. Munca tinereții mele întregi a fost zădărnicită. Zadarnic am umblat în două continente, am citit biblioteci întregi și am scris șaisprezece volume. Toate darurile pe care mi le-a dat Dumnezeu și tot ce-am adăugat eu, prin munca mea, vor fi îngropate în pământ. Mă întreb ce blestem apasă asupra generației mele, ca ratarea și moartea să ne secere atât de timpuriu și cu atâta cruzime?*⁷

Dând dovadă de profesionalism, autorul monografiei neagă hotărât mărturia fostului legionar Ion Zeană, citat de Claudio Mutti, că Eliade ar fi făcut parte din „cuibul“ legionar *Axa*. E tranșant și atunci când afirmă: „Este imposibil să ne bazăm pe mărturia din 1992 a soției lui Codreanu [Corneliu Zelea, M. H.] despre întâlnirile dintre soțul ei și Mircea Eliade de vreme ce acesta îl confundă evident pe Eliade cu Polihroniade“ [...] (p. 339).

⁷ Mircea Eliade, *Europa, Asia, America. Corespondență*, volumul al III-lea, R-Z, București, Editura Humanitas, 2004, p. 15-16.

Julius Evola afirma în amintirile sale intitulate *Drumul cinabrului*: „La București l-am cunoscut și pe Mircea Eliade care, după război, avea să ajungă celebru, grație a numeroase lucrări de istorie a religiilor. Pe vremea aceea făcea parte din anturajul lui Codreanu“. Florin Țurcanu reproduce această frază (p. 594) – care nu e totuși o dovadă a încadrării lui Mircea Eliade în legiune. Sunt sceptic și în credibilitatea afirmației apropierei împricinatului de căpitan. Mă bazez pe corespondența dintre Haig Acterian și Marieta Sadova. Nici propoziția aflată în *Jurnalul inedit* la data de 9 martie 1945 nu constituie o probă („Și deodată a apărut în viața mea Garda“).

Florin Țurcanu se încrede în ultimă instanță în spusele lui Radu Gyr că autorul lui *Maitreyi* i-a fost subordonat ierarhic și conchide: „E foarte probabil [subl. M. H.] că a intrat în Garda de Fier la începutul lui 1937“ (p. 337). Dar – constat eu! – **nici un rând din corespondența dintre Mircea Eliade și Radu Gyr nu conține vreo aluzie la această încadrare**. Și-apoi, ce arc de spus autorul nostru despre afirmația fără tăgadă a unui legionar din al doilea „șalon“ – Vasile Postecă (necitată în *Mircea Eliade prizonierul istoriei*): „Eliade l-a cunoscut pe Căpitan. I-a fost, prin Nae Ionescu, aproape, **deși n-a fost niciodată legionar cu fișă de cuib și legământ**“ (Vasile Postecă, *Dezgroparea Căpitanului*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1977, p. 35).

Nu-i reproșăm autorului absența acestui citat. Probabil că l-ar fi reproduș, dacă l-ar fi avut la îndemână, de vreme ce a transcris un fragment din scrisoarea lui Mircea Eliade către Brutus Coste, datată 15 octombrie 1948: „Garda de Fier în care nu se recunoaște [...] o mișcare condusă de haiduci, haimanale și semidocti, care a compromis până și amintirea idealului lui Moța. Așa este «Istoria», de aceea eu optez pentru metafizică“ (p. 441).

Peste 30 de scrisori publicate de mine în cele trei volume *Mircea Eliade – Europa, Asia, America* și în *Mircea Eliade și corespondenții săi* (I, II, III) reproduse fragmentar, în marea lor majoritate, de Florin Țurcanu constituie cea mai cloventă pledoarie împotriva acuzației de antisemitism. Autorul adaugă spre onoarea lui! – alte mărturii ale unor savanți evrei. Transcrie trei dintre aceste profesii de credință: *Bruce Lincoln*: „Amabilitatea și prietenia pe care mi le-a arătat sunt cu atât mai remarcabile în lumina acuzațiilor care i-au fost aduse. Chiar dacă nu am vorbit decât rar despre aceasta, știa foarte bine că sunt de origine evreiască și cu înclinații marxiste, două lucruri care,

după criticii săi ar fi trebuit să facă din mine obiectul antipatiei sale. Nu l-am cunoscut în anii 1930 și 1940, dar experiența mea personală îmi interzice să cred că nutrea sentimente antisemite în anii maturității“ (p. 598).

Douglas Allen: „M-a sprijinit întotdeauna, chiar și când nu era de acord cu părerea mea“ (p. 599).

Wendy Doniger: „Cariera și viața mea s-au schimbat în întregime grație lui și îi sunt foarte recunoscătoare“ (p. 599).

Uneori sobrietatea și obiectivitatea *autorului istoric* lasă de dorit. În locul datelor, faptelor, documentelor apar supozițiile, presupunerile, probabilitățile.

„Se pare că Stoilow l-a numit pe Eliade doctrinar al fascismului“ (p. 438).

„Se pare că apariția în Italia a monografiei scrise de Culianu nu i-a făcut o plăcere deosebită lui Eliade“ (p. 629).

Insinuarea se strecoară pe nesimțite: La Londra, de pildă, „pe lângă atribuțiile de propagandă culturală a acceptat probabil și sarcini de alt gen“ (p. 384).

Alteori se apasă puternic pe pedală. O scrisoare a lui Eliade către Lucian Blaga din 29 iulie 1937 relatează: „Am vorbit cu câțiva șefi [...] secretarul lagărelor“ [*naziste* – completează Florin Țurcanu], dacă se pregătesc de război. Acest text anodin este comentat astfel de autorul biografiei: „Încă din tinerețe, lui Eliade îi plăcea să exagereze uneori în corespondență importanța întâlnirilor sale și a atenției de care se bucura personal în străinătate, *dar este posibil* [subl. M.H.] în acest caz ca el să fi servit pur și simplu *ca mesager al lui Codreanu* [subl. M.H.] sau al lui Nae Ionescu pe lângă anumiți șefi nașiști de rang mai mic. Eventualitatea unei asemenea misiuni, *deși nu este atestată de nici o sursă* [subl. M.H.] nu poate fi complet înlăturată, ținând cont de fervoarea sa legionară din această perioadă“ (p. 354).

„Chiar dacă nu se găsește nici un indiciu al acestor telegrame [expediate de Eliade] în arhiva fostului ministru al Propagandei, povestea e cu atât mai credibilă cu cât ...“ (p. 389).

De mai multe ori autorul nostru capătă calități paranormale, reușind să afle gândurile personajului său principal într-un anumit moment (p. 257, 373, 378, 358, 444, 585 etc.). În acest domeniu monografia d-nei Alexandra Laignel-Lavastine e mult mai „competentă“. „Nu avem nici un indiciu despre reacția imediată a

lui Mircea Eliade în fața acestui masacru [asasinarea de către echipa de legionari a demnitarilor la 26 – 28 noiembrie 1940, M. H.]. amintire târzie, își notează în memorii că fusese „scandalizat“ de aceste asasinate â, care, adaugă el, „au anulat sensul religios, de «jertfă» al legionarilor executați sub Carol și au compromis irevocabil Garda de Fier“. „*Gândea la fel și în iarna 1940 – 1941? Nu e deloc sigur* [subl. M.H.] cu atât mai mult cu cât nu găsim nici o aluzie la acest episod sângeros în jurnalul său din anii 1941 – 1945“. [...]

Ca să ne dăm seama de lipsa de temeinicie a unor astfel de presupuneri, exemplific cu... cărțile pe masă.

„Se pare că Benu Hechter a dezaprobat gestul [aparitiei] în „Toladot“ [a fragmentelor din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, M. H.] „deoarece nu accepta decât o publicare integrală“ (p. 601). Această frază urmează după „informația“ despre „încercările de a-l publica întreprinse de fratele său“.

Complet fals.

Mai păstrez încă mai multe scrisori ale fratelui lui Mihail Sebastian – Andrei (Benu Hechter) adresate mie în 1989 – 1990. În 1985, când am fost la Paris să mă întâlnesc cu Mircea Eliade; i-am făcut o vizită și lui Benu, în apartamentul lui din Boulogne. Am răsfoit cele nouă caiete ale Jurnalului și, după întoarcerea mea în țară, am început să avem o amplă corespondență. Benu Sebastian s-a opus cu vehemență și îndârjire să apară *Jurnalul* fratelui său. Aproape în toate scrisorile e indignat și protestează față de reproducerea fragmentelor în „Toladot“. Citez din epistola datată 5 iunie 1989: „Ca frate «abuziv» aș fi fost tare mulțumit să nu am de apărat un inedit care, desigur, fără umbra de îndoială, nu fusese destinat de autor să fie cunoscut, difuzat și nici citit de cineva, oricât de apropiat. Cum aș putea da înapoi văzând cum câțiva oameni de la Jad Vașem și-au arogat dreptul de a decide abuziv de folosirea sau confiscarea copiei de jurnal, cum cred ei că este bine, just, patriotic“.

Țin la dispoziția d-lui Florin Țurcanu (spre lectură – la mine acasă) cele peste 20 de pagini *originale* ale scrisorilor lui Benu Sebastian. Va putea afla lucruri interesante și revelatoare. Îl asigur de autenticitatea acestei corespondențe.

În privința scrisorilor și notelor informative ale Siguranței și Securității nu sunt la fel de sigur. Aceasta pentru că am citit mai multe documente tipărite (de d-l Pelin și alți cercetători), unde în mod indubitabil datele și faptele privitoare la Mircea Eliade nu

corespundeau realității. Unele din aceste texte au fost reproduse în ultimii ani în ziarele centrale de mare tiraj. Un alt considerent care mă face neîncrezător este ceea ce am aflat din cartea lui Petre Pandrea, din care am mai citat, atunci când m-am referit la Belu Silber. Notele întocmite de corpul detectivilor și de agenții de siguranță erau adesea falsificate. Unele din ele au constituit dovezi pentru condamnarea la moarte a lui Lucrețiu Pătrășcanu. Miron Radu Paraschivescu povestește că la proces au fost prezentate „chitanțele de la Siguranță prin care se dovedea că «acuzatul» era agent stipendiat, iar nu revoluționar idealist. Lucrețiu Pătrășcanu a rămas consternat. Evident chitanțele erau false, plastografii ordinare“ (*op. cit.*, p. 332). Un document similar a dus și la condamnarea penală a lui Constantin Titel Petrescu, ne informează Petre Pandrea.

Așa se scrie istoria, domnule Țurcanu! Autorul *Memoriilor mandarinului valah* ne mai face o confidență. Mihail Sebastian, vărul lui Belu Silber, a fost „agent al serviciului secret al lui Moruzov și Eugen Cristescu [...] și bizar, ambii ciraci ai lui Nae Ionescu, fascinați de profesor“ (p. 567). „Silber, Sebastian, Al. Gruia, H. Soreanu, A. Dumbrăveanu și Călugăru erau reporteri. Probabil din această pricină erau și agenții lui Moruzov și Eugen Cristescu la serviciul secret al burgheziei. Pe urmă au trecut la serviciile secrete ale comuniștilor“ (p. 569).

Calomnie? În nici un caz! Dar nu am siguranța. Nu ni se prezintă dovada, la fel cum nici dl. Țurcanu nu poate fi sigur de ... înscrierea în legiune a lui Mircea Eliade.

Și, pentru că veni vorba de Sebastian, sunt de părere că relația dintre el și Mircea Eliade ar trebui completată. Dl Țurcanu ignoră scrisorile din 1936 – 1937 ale lui Sebastian către Mircea Eliade. Calde și prietenești, ele sunt în contradicție cu acuzele din *Jurnal*. La 25 iulie 1936, adresându-se Ninei și lui Mircea, le spunea că „singura [lui] sursă ... sunt banii împrumutați de la voi“. La 14 septembrie 1937, Mihai îl roagă în scris pe Mircea: „La primirea acesteia, dă un telefon la mine acasă și spune-le că ai primit vești, căci nu le-am mai scris de sâmbătă și nu le voi putea scrie nici azi. Nu uita, te rog, să încasezi în ziua de 20 septembrie de la Fundație leafa mea, pe care s-o înmânezi mamei!“

Relațiile dintre cei doi nu au încetat așa cum încearcă să ne convingă biograful. În două scrisori din Portugalia ale lui Eliade către Al. Rosetti, nemenționate nici ele în *Prizonierul istoriei*, citim:

La 6 mai 1940: „I-am scris lui Sebastian și el știe cui să predea banii pentru *Zalmoxis*“. [...] La 17 august 1940: „Vă rog să transmiteți toate cele bune lui Mihail Sebastian și Camil Petrescu“. Lipsește din cartea domnului Țurcanu și dedicația de pe pagina de gardă a volumului *Cum am devenit huligan*: „Lui Mircea, care nu mi-a dat dreptul să disperez, în suportarea acestor mizerii aici povestite – și care nu vor supraviețui, dacă vor supraviețui, decât pentru că și el a spus un cuvânt – cel mai frumos.

Mihai, ianuarie 1935“.

Absența acestui autograf e suplinită de reproducerea celor câteva fraze spontane, scrise de Mircea Eliade în *Jurnal*, la câteva minute după aflarea despre moartea lui Mihai: „*Aflu acum, noaptea, de la Radio România că Mihail Sebastian a murit ieri, la 2,30, în urma unui accident de circulație. Vestea mă emoționează prin absurdul ei. Mihai a trăit, fără îndoială, o viață de câine în acești cinci ani. A scăpat de masacrele rebeliunii din ianuarie 1941, de lagărele antonesciene, de bombardamentele americane, de tot ce a urmat după lovitura de stat din 23 august. A văzut căderea Germaniei hitleriste și a murit într-un accident de circulație, la 38 de ani! Îmi amintesc prietenia noastră. În visurile mele, era unul din cei 2 – 3 oameni care mi-ar fi făcut Bucureștiul suportabil. Chiar în climaxul meu legionar, l-am simțit aproape. Am câștigat enorm din prietenia lui. Contam pe această prietenie, ca să mă reîntorc în viața și cultura românească. Și acum s-a dus călcat de o mașină. Cu el se duce încă o bucată bună și foarte frumoasă din tinerețea mea. Mă simt și mai singur. Majoritatea oamenilor pe care i-am iubit sunt acum dincolo. La revedere, Mihai!*“

Reacția exegetului e și acum destul de severă: „Nu putem aprecia sinceritatea lui Eliade atunci când scrie în același fragment de *Jurnal* că Sebastian era «unul din cei 2 – 3 oameni care mi-ar fi făcut Bucureștiul suportabil», sau când adaugă «chiar în climaxul meu legionar l-am simțit aproape»“ (p. 432).

Și acest comentariu ne determină să considerăm că autorul *Prizonierului istoriei* nu prețuiește prea mult trăsăturile de caracter ale „eroului“ său. Dacă Norman Manea, Daniel Dubuisson, Alexandra Laignel-Lavastine neagă cu înverșunare evidența, Florin Țurcanu, făcând parte din aceeași categorie a *demolatorilor de mituri*, este primul care cercetează documentele autentice cu atenție, distinge – în parte – ce a autentic de contrafăcut, nu falsifică citatele.

E drept că, din dosarul „inculpatului“ au dispărut unele dovezi și, în absența lor, nu putem fi convinși de învinuirile ce i se aduc.

Dacă impresia asupra primelor trei exegeze e a unor rechizitorii superficial încropite, prezentarea d-lui Florin Țurcanu e obiectivă, „înruindu-se“ cu cele două volume ale *Rădăcinilor românești ale lui Mircea Eliade* de Mac Linscott Ricketts, apărute în 1988.

Dar, dacă tinde spre perfectibilitate, o viitoare ediție ar trebui să revadă punctele nevralgice, să țină seama de observațiile critice viabile⁸, să renunțe la acuzele ce nu sunt bazate pe documente autentice, eventual să facă expertize grafologice la câteva note ale Siguranței și Securității.

Refăcând și completând Bibliografia selectivă, vor trebui aduse adaosuri și precizări în special la capitolul *Periodice*, indicându-se anii consultați.

Obiectivitatea (parțială sau între ghilimele). poate fi la fel de nocivă ca și pamfletele și rechizitoriile.

---

⁸ Ar mai putea fi făcute unele corectări minore. Să se precizeze titlul articolului lui Mircea Eliade cenzurat de Nae Ionescu. Întâmplător, el a fost publicat pentru prima oară în „Jurnalul literar“ (în 23–26 iulie 1993). A fost consultat de dl. Țurcanu, de vreme ce discută moto-ul celor 8 pagini – nu însă și conținutul (p. 114).

O altă mică inexactitate – a lui Eliade de astă dată, reprodușă de Florin Țurcanu la p. 630–631: „Mă voi duce la cimitirul Bellu și voi acoperi mormintele tatei, mamei, fratelui meu și al lui Nae Ionescu cu florile favorite“. În realitate familia lui Eliade este înmormântată la *Cimitirul Iancu Nou*. Pe crucea de marmură meargă citim că acolo se odihnesc părinții scriitorului *Gheorghe Eliade* (1868–1951), *Jeana Eliade* (1884–1974), cumnatul *Constantin Alexandrescu* (1903–1968) și sora *Cornelia Ileana (Corina)* (9 martie 1910–12 martie 1989).

Însemnarea că *Jurnalul inedit* va fi disponibil de-abia în 2018 (p. 596) nu e atestată de nici un document. În corespondență și în discuțiile particulare Eliade speră că cele 4097 pagini vor fi tipărite **imediat după moartea sa. În toamna anului 1985 îmi spunea că ar putea fi editate 20 de ani după ce „își va schimba galaxia“.**

Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*

„Ești singurul istoric al religiilor pe care de
a-mi descoperi opera literară. Dacă într-o zi vei scrie
o carte despre mine, ea va fi unică“

Mircea Eliade către Mac Ricketts,
20 iulie 1971

Cine este destinatarul scrisorii din care am extras epigraful de
față?

Mac Linscott Ricketts a fost studentul lui Mircea Eliade între
1960–1964 la Universitatea din Chicago, unde a obținut doctoratul
în filosofie sub îndrumarea Profesorului său.

După absolvire a condus un seminar despre opera lui Mircea
Eliade (în engleză și franceză) la Universitatea din Duke. Această
activitate l-a stimulat să aprofundeze studiile de istoria religiilor ale
fostului său magistru.

Din păcate a fost transferat ca profesor de istoria religiilor la un
colegiu din Carolina de Nord. Nu numai că nu a abandonat
preocupările eliadiste, dar s-a hotărât să învețe singur limba română
(cu ajutorul gramaticii și dicționarului) pentru a putea citi în original
scrierile de tinerețe ale mentorului său.

A publicat în revistele de specialitate recenzii și câteva eseuri
de sinteză. Un ecou deosebit l-a avut amplul său articol polemic
împotriva lui Tom Altizer, autorul primei cărți despre Mircea Eliade
apărută în America.

Din 1986 a început colaborarea la publicații din România
„Revista de istorie și teorie literară“ și „Jurnalul literar“.

A tradus în limba engleză – pentru uz propriu – aproape toate
operele literare și memorialistice. Au văzut lumina tiparului la
prestigioase edituri americane *Autobiografia (Memoriile)*, *Noaptea
de Sânziene* și *Jurnalul* (I și IV).

În primăvara anului 1981 a obținut pentru trei luni o bursă
Fulbright în România. Într-o scrisoare de la începutul anului

---

* Apărut în „Jurnalul literar“, serie nouă, nr. 17–20, sept.–oct. 2005, p. 3–5.

Profesorul mi l-a dat în grijă, rugându-mă să-l ajut în cercetările sale. Om fermecător, de o rară perseverență și putere de muncă, studia și copia ore în șir în sala III a Bibliotecii Academiei Române.

Revenit în America, Mac Ricketts mi-a scris punându-mi întrebări, rugându-mă să-i lămuresc anumite incertitudini. La rândul meu i-am solicitat textele și xerosul studiilor *de și despre* Mircea Eliade publicate dincolo de Ocean, precum și în Franța, Italia și Germania. Cele peste o sută de scrisori schimbate între noi sunt însoțite de fotocopii, tăieturi din ziare și reviste, fotografii. La fel de burdușite erau plicurile ce-l aveau expeditor cât și destinatar.

La sfârșitul anului 1988, corespondentul meu a tipărit o monumentală monografie: *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade 1907–1945* (1453 pagini).

După 17 ani, la 15 iunie 2005, a fost lansată la Muzeul Literaturii Române versiunea românească a acestei cărți¹. Ea este cea dintâi și în același timp cea mai completă biografie despre *prima jumătate a vieții scriitorului și savantului*, de o bogăție informațională și interpretativă ieșită din comun. Ricketts se documentează temeinic folosind numeroase surse pe care le verifică atent. Elementele esențiale din viața eroului său – copilăria, adolescența și anii maturității – sunt îngemănate cu analiza minuțioasă a nuvelisticii, romanelor, pieselor de teatru, eseurilor și operelor științifice. Suntem introduși pe nesimțite în mansarda din strada Melodiei, în apartamentul din Bulevardul Dinicu Golescu (după căsătoria cu Nina), apoi în cel din strada Palade. Ne indignăm și noi de conflictul scriitorului cu fiscul, în 1935, și nu înțelegem de ce i s-a pus sechestru pe mobilă. Auzim parcă aplauzele furtunoase ale studenților la sfârșitul prelegerilor lui Mircea Eliade în amfiteatrul Maiorescu al Facultății de Litere și Filozofie. Ne întrebăm care e sensul șicanelor, calambururilor, insultelor și acuzelor împotriva lui apărute în revistele conduse și îndrumate de partidul Comunist. Defilează prin fața ochilor noștri uimiți – evocate cu talent – zeci de scene, întâmplări, reacții, discuții. Suntem „transportați“ vertiginos din India anilor 1928–1931 în redacțiile revistelor Bucureștiului interbelic, în Londra anului

---

¹ Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, vol. I, *Copilăria și tinerețea 1907–1933*; vol. II *De la București la Lisabona 1934–1945*. În românește de Virginia Stănescu, Mihaele Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petraș, Horia Ion Groza, București, Criterion Publishing, 2004.

1940, în Lisabona din 1942–1945. Sentimente variate, contradictorii...

Cele 30 de capitole ale cărții au dimensiuni variate, între 10 și 60 de pagini, fiecare potrivit importanței și viziunii de ansamblu a autorului. Sunt prezentate geneza scrierilor literare, prototipurile numeroaselor personaje, firul principal al acțiunii, receptarea critică, influențe, propriile judecăți de valoare. E decupat citatul cel mai elocvent și parafrazările sunt la obiect. Motourile conțin – de cele mai multe ori – coloana vertebrală a capitolului respectiv (Mă întreb însă, dacă avalanșa lor nu devine, din când în când obositoare).

Sutele de pagini de analiză amănunțită sunt părăsite câteodată pentru binevenita sinteză. Cele mai valoroase pasaje în această privință sunt consacrate *Lecțiilor Indiei* (vol. I, p. 326–327) și capitolul 30 din volumul al doilea.

Pe alocuri întâlnim unele mini portrete – tip dicționar – ale istoricilor, filosofilor, scriitorilor cu care eroul nostru și-a intersectat drumul: Dasgupta, Tucci, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, H. H. Stahl, Liviu Rebreanu, Adrian Maniu, V. Voiculescu etc.

Documentarea e exhaustivă: memorialistica lui Mircea Eliade, interviurile cu Arșavir Acterian, Rica Botez, Adrian Păunescu, Edgar Papu, Octav Onicescu, Șerban Cioculescu, Sergiu Al. George, Ioan Coman, Ionel Jianu, Pericle Marinescu. Paralel cu aceste convorbiri din deceniul al nouălea, sunt valorificate interviurile deceniului al patrulea din presa vremii și celebra întrevvedere cu Claude Henry Rocquet, *L'épreuve du labyrinthe*.

Mac Ricketts a avut privilegiul de a fi putut consulta Colecția Mircea Eliade de la Biblioteca Regenstein a Universitatea din Chicago, unde se află și celebrul *Jurnal inedit*.

Corespondența autorului *Itinerariului spiritual* (cu Blaga, Bologa, Coomaraswamy) i-a oferit biografului numeroase sugestii.

El însuși s-a adresat unor destinatari mai mult sau mai puțin celebri pentru aflarea unor amănunte (Maitreyi Devi, Stella Kramrish), sau unor exegeți, colaboratori și detractori (Wendy Noica-Muston, Lavi Lovenstein, de la Hebrew University Jerusalem, Cornel Ungureanu, Giza Tătăărăscu, Seymour Cain, Norman Girardot etc.). Nu se încrede orbește în afirmațiile corespondenților săi, pe care le coroborează cu documentele de epocă. Unele personaje feminine, cu reputația puțin șifonată, sunt aduse la realitate printr-un zâmbet blajin sau ironic. Probabil că, în zilele noastre, plimbându-se

prin aleile Paradisului, în căutarea mărului din care a mușcat străbuna Eva, sunt și ele de acord cu biograful, amintindu-și cu delicii... păcatele tinereții (Stella Kramrish, Maitreyi Devi, Jenny)...

Coroanța dintre Mac Ricketts și Mircea Eliade (1966 – 1986) ne oferă noi amănunte privitoare la progresele învățământului în studiul limbii române, proiecte și deziluzii. În cele 92 de scrisori adresate magistrului, expeditorul își exprimă admirația față de întreaga sa creație care-l fascinează.

Mircea Eliade i-a scris 54 de epistole, primele 7 – 8 în englezește și franțuzește, următoarele – în exclusivitate în limba română.

Apelativul folosit de Mac e *Dragul meu profesor*, iar cel al lui Elide *Dragă prietene*.

Nici în America, în grădinile lui Akademos nu se află numai trandafiri: „*Am început traducerea [Noptii de Sânziene] fără nici o speranță de recompensă financiară*“. Sprijinul va veni nu din partea statului, ci a autorului care „*cedează drepturile traducătorului*“.

La 22 iulie 1981 relatează Profesorului său bilanțul celor trei luni petrecute în România: „*Am putut copia un mare număr de articole scrise de tine și despre tine din tot soiul de periodice și – după ce au fost cenzurate – mi s-a permis să le iau pe toate, cu excepția a cinci-șase (Nae Ionescu și Emil Cioran). Am copiat toată cartea lui Sebastian De două mii de ani ca și Cum am devenit huligan.*

În ultima duminică petrecută în România l-am întâlnit în sfârșit pe vechiul tău prieten, pe Constantin Noica. A venit acasă la Mircea Handoca și am petrecut o după amiază. Mi-a povestit o mulțime de lucruri despre anii '30 și despre încercările și tribulațiile din regimul comunist. Mircea Handoca speră încă să publice Noaptea de Sânziene“.

La 9 august 1985 prezenta raportul: „*Am terminat azi capitolul 29 al cărții mele despre Rădăcinile românești și acum am de integrat câteva materiale inedite pe care Handoca mi le-a trimis și să scriu o introducere. [...] Oricum, bătuțul la mașină va dura multe luni“.*

Epistolele lui Mac Ricketts au fost publicate în revista „Viața românească“ (în 1994)², iar cele ale lui Eliade în volumul al II-lea din *Europa, Asia, America* (Editura Humanitas, 2004), paginile 25

² Acum și în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 4, București, Criterion Publishing, 2006, p. 106–265.

– 86. Cei care vor avea răgazul să le cerceteze vor găsi aici amănunte despre relațiile editoriale, întâlnirile dintre cei doi la Paris, Chicago sau la diferite simpozioane, impresii de lectură, întrebări, răspunsuri și stadiul la care se afla redactarea cărții în diferite etape.

În epoca plagiatelor mai mult sau mai puțin voalate în care trăim, trebuie să menționez de la început scrupulozitatea științifică a monografului³. Acesta citează absolut toate contribuțiile bibliografice ale predecesorilor, fie ei mărunți documentariști sau prestigioase personalități (Constantin Popescu Cadem, Dennis Doeing, Virgil Ierunca, Nicolae Florescu, Vintilă Horia, Liviu Bordaș, George Uscătescu, Charles Long, Joseph Kitagawa, Mircea Popescu, Emil Cioran etc.).

Acribia merge până acolo încât compară și adnotează variantele diferitelor cărți (*Yoga* în română, franceză și engleză, scrisorile originale ale lui Khoca cu cele publicate de Maitreyi Devi în

---

³ Istoriile literare, dicționarele și enciclopediile au menirea de a informa exact, la obiect, de a valorifica cercetările cele mai recente ale istoricilor literari și documentariștilor.

Încă din ianuarie 1999 am publicat în paginile revistei de față un articol despre lacunele textului *Mircea Eliade*, din volumul al II-lea al *Dicționarului scriitorilor români* coordonat de Mircea Zăciu.

Recent, sub semnătura Aristarc, în numărul trecut al „Jurnalului literar“ au fost semnalate peste zece erori din articolul despre același scriitor din *Dicționarul general al literaturii române*. Nu este vorba de interpretări, de controverse în judecata de valoare a unor opere, ci de informații bibliografice, titluri de opere, citate greșite.

În afara observațiilor menționate de Aristarc (din care indicarea greșită a datei nașterii lui Mircea Eliade mi se pare esențială) mai adaug câteva lucruri *consemnate de Mac Ricketts* în 1988, dar ignorate în iunie 2005, când a apărut cel de al treilea volum al *Dicționarului general al Academiei Române*:

Mircea Eliade nu se întoarce la Calcutta din Kutiarul din Himalaya în aprilie 1931, ci cu trei luni înainte. *Lumina ce se stinge* nu a apărut „în câteva reviste literare“ ci numai în „Cuvântul“. Școala primară nu a făcut-o la Cernavodă și Vasile Pârvan nu i-a fost profesor. Titlul exact al textelor lui Eliade: *Cum am găsit piatra filosofală* (nu *am descoperit* – cum ne informează *Dicționarul* de două ori); *Memoriile unui soldat de plumb* (nu *soldatului*). Volumul *India* (1934) nu e *Jurnal* (cum se afirmă de două ori în *Dicționar*).

„Concepțiile *dialectice* pentru a le putea combate“ – trebuie citit *didactice*. Să admitem că avem aici o greșeală de tipar. Dar *Itinerar spiritual* pentru *Itinerariu spiritual* (în „Jurnalul literar“ găsim *Itinerariul*), revista „*Sânziana* pentru *Sânzana*“?

Pentru prestigiul autorului articolului și al Academiei, insistăm ca o viitoare ediție să corecteze tacit inadvertențele.

Dragostea nu moare, articole nesemnate aparținând lui Eliade și cele doar atribuite eronat lui...

Tema centrală a dezbaterilor despre Mircea Eliade publicate în ultimii 15 ani este acuza de *legionarism, fascism, nazism*.

Detractorii lui Mircea Eliade au insinuat că exegetul american îl absolvă de ... derapajele tinereții. Inexact! Încă înainte de apariția cărții, într-un interviu cu Dorin Tudoran, difuzat la *Vocea Americii* la 15 noiembrie 1988, Mac Ricketts menționa cele câteva articole scrise de Mircea Eliade la moartea lui Moța și Marin – lideri ai Mișcării Legionare.

Mircea Eliade, spune Ricketts, nu dă prea mare atenție „unor aspecte concret-sociale ale mișcării legionare, concentrându-și interesul numai asupra idealurilor mai înalte proclamate și propovăduite de Legiune și închizând ochii în fața acelor lucruri cu care nu era de acord“. Cum în primii ani ai studenției sale vorbise despre itinerariul spiritual al generației sale – preocupată mai mult de probleme spirituale – o șansă a împlinirii speranțelor generației sale. Căci în programul ei Legiunea punea accentul pe ideea Omului Nou, pe moralitatea spirituală. Firește însă, au fost și alte aspecte despre care Mircea Eliade nu a vorbit, lucruri care nu au fost așa de... admirabile⁴.

---

⁴ Verificând *Textele „legionare“ și despre românism*, volum editat de mine (Editura Dacia, 2001) constat cu surprindere că o „coloană“ întreagă...incendiară din articolul *Elogiu Transilvaniei nu a fost reprodusă*. Data apariției articolului din „Vremea“ nu e 5 mai 1935, ci 29 noiembrie 1936, așa cum indic în *Bibliografie*, vol. I, p. 213. Finalul ultranaționalist al articolului lui Mircea Eliade nu figurează nici în paginile reproduse în „Vatra“, nr. 6-7, 2000. Nu-mi dau seama de la cine provine omisiunea, însă precizez că **nu am făcut corectura**. Mea culpa! Adevărul trebuie spus în întregime, chiar atunci când nu ne face plăcere. *Amicus Plato, sed magis amica veritas...*

Este firesc ca acest articol să fie cunoscut în întregime, chiar dacă el reprezintă un veritabil puseu de naționalism șovin. Iată textul omis p. 125 din vol. *Texte „legionare“* rândul de jos, după „l-a creat Avram Iancu“. „Politica însemna pentru Transilvania, luptă istorică, mântuire a ființei neamului. Dacă ar fi fost vorba numai de o simplă campanie politică, de mult n-ar mai fi existat Transilvania. Pentru că orice politică se mărginește de compromisuri, și orice eroism electoral sfârșește în Parlament. Dacă Transilvania ar fi uitat o singură clipă istoria, hotărându-se să facă pur și simplu politică – ar fi ajuns lesne la un compromis cu Budapesta și românismul ar fi trecut prin cea mai gravă criză.

Nu știu în ce măsură vechea generație de luptători ardeleni care a făcut parte din parlamentul austro-ungar – înțelege destinul istoric al României moderne.

În *Rădăcinile românești* chestiunile controversate sunt prezentate în capitolul XXII intitulat *Naționalism și primatul spiritului*. Bazat pe documente *netrucate*, memorialistice, manuscrise, corespondență, articole, interviuri și mărturii de epocă, autorul analizează faptele în mod concret, cu obiectivitate și spirit de răspundere. Încă din prima propoziție lucrurile sunt spuse tranșant: „Între ianuarie 1937 și impunerea dictaturii regale în februarie 1938, Mircea Eliade a acordat un sprijin deschis și entuziast, prin scrierile sale periodice, *Mișcării Legionare*“.

Eseurile eroului nostru de la începutul deceniului al patrulea crau adevărate pledoarii împotriva politicii și politicienilor. Sistematic, repetat, metodic, cu furie uncori, el își exprima convingerea că politica impune o falsă ierarhizare a valorilor. În februarie 1934, în articolul *Contra dreptei și contra stângii* Mircea Eliade condamnă în egală măsură guvernul comunist, cât și pe cel nazist care practică violența împotriva comunităților religioase. În același timp arată lipsa de omenie subînțeleasă ca trăsătură esențială a vieții românești: „Cum putem noi imita hitlerismul care persecută creștinătatea, sau comunismul care incendiază catedrale?“ se întreabă el și continuă: „Huligani și barbari sunt și comuniștii incendiatori de biserici – ca și fasciștii prigonitori ai evreilor. Și unii și alții calcă în picioare omenia, credința intimă pe care e liber s-o aibă fiecare individ“.

Conducerea politică a României întregite au avut-o o bună bucată de timp, șefii Ardealului. Îmblânziți poate de victorie, oboșiți poate de bătrânețe, uzați fără îndoială de ambiții – șefii politici ai Transilvaniei au ratat misiunea lor și au intrat pe linia moartă a istoriei. Noi, cei din Regat, așteptam de la ei o mare revoluție socială și națională. De la ei, care au suferit atâta și au fost umiliți secole de-a rândul de unguri, neamul cel mai imbecil care există în istorie, după bulgari – de la acești șefi politici ai Transilvaniei eroice și martire așteptam noi o Românie naționalistă, o Românie delirantă și șovinistă, înarmată și viguroasă, necruțătoare și răzbunătoare. Șefii politici ai vechiului Ardeal și-au trădat misiunea. Poate că aceștia sunt cei dintâi trădători pe care i-a dat Ardealul. Trădători care cred în democrație și au învățat-franțuzește...

Există, însă, și o altă Transilvanie, o Transilvanie tânără, eroică, legendară. Există o generație întregă de cărturari și muncitori ardeleni, care nu pot uita lupta istorică, luptă care ar fi trebuit să se dea de mult, din prima clipă a Unirii, a victoriei. Nu pot dispera de soarta acestei tinere generații transilvănene. Nu pot crede – pentru realizarea destinului neamului românesc – că ea nu va fi chemată să conducă politicește [în „Jurnalul literar“ a apărut greșit polițienește] România de mâine. Care nu va fi numai România Mare și puternică – ci și o Românie răzbunătoare!“ ...

În acest articol – își continuă Mac Ricketts comentariul, Mircea Eliade discută despre aceleași acte de violență împotriva grupurilor religioase în Spania (mai întâi din partea drepte, apoi din partea stângii), în Franța (unde „bravii comuniști francezi... au inaugurat noua eră prin arderea catedralelor“), în Italia (unde gânditorii sunt persecutați) și desigur în Rusia și Germania. De câte ori sau dreapta sau stânga s-au stabilit într-o țară, au urmat violența împotriva liderilor bisericilor sau evreilor – sau chiar amândouă – și același lucru s-ar putea întâmpla în România, promite Mircea Eliade, unde fiecare grup ajuns la putere ar provoca cu succes revoluție. „Nu domnilor, nu vă lăsați păcăliți de vorbe. Tot atâta sânge nevinovat se va vărsa pe străzi, fie că «puterea» va fi cucerită de «stânga», fie de «dreapta». Vom vedea bătrâni cu capetele sparte, oameni puși la zid și femei necinstite – și într-un caz și în celălalt. Și ne vom trezi mai păcătoși, mai îngreunați de viața această tristă – și în dimineața steagului roșu, ca și în dimineața cămeșilor verzi. Este aceeași barbarie în amândouă părțile. Aceeași latură a brutei, a imbecilului și a incompetentului în Rusia și în Germania“.

Belu Silber și Miron Radu Paraschivescu – militanți comuniști – se năpustesc împotriva adversarului lor. Acesta le răspunde prin articolul, cu un intenționat dezacord dintre subiect și predicat, „*Intelectualii e fasciști*“. I s-a reproșat că este ignorant, deoarece a susținut „autonomia spiritului“. Adversarii săi au echivalat aceasta cu „fascism și escrocherie“. Pentru a-l lumina pe oponentul său – dacă ignoranța este problema lui – Mircea Eliade arată ceea ce a înțeles prin autonomia spiritului: „a nu explica viața spirituală prin altceva decât prin legile spiritului. Adică a nu confunda «spiritul» cu sângele (cum fac rasiștii), nici cu sexul (cum face Freud), nici cu fenomenele economice (cum fac marxiștii)“. Miron Radu Paraschivescu – cu rea credință – numește aceasta „fascism“.

Mac Ricketts nu este îngăduitor cu Mircea Eliade, căruia îi reproșează: „Din păcate, în opinia mea, Eliade nu i-a răspuns lui Paraschivescu cu o critică a fascismului de pe temeuri filosofice. Criticile sale anterioare, făcând referire la «confuzia planurilor», au fost toate de natură practică sau morală: huliganismul său, restrângerea libertății, lipsa omeniei“ (II, p. 179).

Analizând felul cum – treptat – Mircea Eliade a început să simpatizeze sistemul dictatorial, Mac Ricketts face o justă observație: evenimentele trebuie interpretate ținând seama de epoca în care au

avut loc. „Această teamă de război, plus faptul că slăbiciunea României, datorată corupției guvernamentale, adăugată la teama de comunism – s-au combinat pentru a face dictatura o soluție atractivă pentru un intelectual ca Eliade. El trebuia să știe mai bine, *ni se pare azi*, dar noi judecăm lucrurile dintr-o perspectivă total diferită“ (II, p. 183).

Pe câteva zeci de pagini e discutat termenul de *românism* în viziunea autorului *Huliganilor*. Acest cuvânt risca să fie identificat cu simpatizant nazist, fascist, rasist – *ceea ce nu era*.

Ideile lui Mircea Eliade – demonstrează convingător Mac Ricketts – continuă pe cele ale lui Eminescu, Hasdeu, Iorga, Pârvan. Comentând cele 12 articole legionare, autorul concluzionează că Eliade nu a fost antisemit. Acuzația lui Th. Lavi făcută în 1972 în revista „Toladot“ din Ierusalim e ridicolă. Iată cum o comentează exegetul: „Insinuarea lui Lavi, care urmează citatului, precum că Eliade nu l-a vizitat pe Sebastian [în vara 1942] din cauza înțelegerii semnate de mareșalul Antonescu și Gustav Richter (reprezentantul lui Eichman la București) pentru deportarea tuturor evreilor în lagăre de exterminare este absurdă și calomnioasă. Eliade a avut „dificultăți“ din cauza acestui articol al lui Lavi (el însuși un fost student al lui Nae Ionescu)“ (p. 393).

Ricketts amintește remarca lui Mircea Eliade că apartenența la un anumit partid nu îți conferă nici talent, nici geniu, citând o frază fără echivoc a magistrului său: „Acești tineri scriitori pot fi excelenți legionari, pot avea o viață morală și spirituală excepțională, dar dacă n-au talent nu sunt scriitori“.

Fraze disparate din articolele legionare ale lui Mircea Eliade, citate de Mac Ricketts, au fost pescuite de Norman Manea – desprinse din context și uneori încurcând fișele – și publicate în 1991 în violenta diatribă *Culpa fericită. Mircea Eliade, fascismul și soarta fericită a românilor*, apărută în limba engleză în „The New Republic“, tradusă în românește în „22“ și „Contrapunct“ și reprodușă apoi aproape în toate limbile europene.

A fost un articol **comandat**, așa cum ne asigură în *Jurnalul* său Monica Lovinescu, la 2 aprilie 1990: „[Norman Manea] mă întrebă ce cred: **i se cere** în Statele Unite să scrie un eseu asupra cazului Eliade-legionar“, [*Jurnal 1990–1993*, București, Editura Humanitas, 2003, p. 89].

Alexandra Laignel-Lavastine reia aceleași fragmente, le reproduce trunchiat, interpretându-le tendențios⁵.

În legătură – mai mult sau mai puțin directă – cu ... implicarea politică sunt și anumite opere literare. Capitolul XXV este consacrat *Huliganilor*, apărut în toamna anului 1935, distins cu premiul Academiei Române pentru cel mai bun roman al anului.

Ricketts arată că titlul – riscant și confuz – nu are nici o legătură cu „ticăloșii antisemiți“, ci se referă la o atitudine pe care autorul o considera caracteristica unor tineri extrem de vitali, de inventivi – o exuberanță fizică (îndeosebi sexuală), de indiferență sau dispreț față de legi și de nețărnică încredere în propriile puteri și posibilități intelectuale.

„Radiografia“ făcută *Huliganilor* se referă la subiect – firul principal ilustrat prin citate caracteristice, demonstrând meticulozitatea construcției epice.

Ocupându-se de receptarea critică, dă dreptate elogiilor lui Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu și Perpessicius. Demonstrează – pentru prima oară în istoria noastră literară – șubrezenia recenziilor lui Miron Radu Paraschivescu (în 1936) și Ilie Constantinovski (în 1938).

Primul susține că romanul a fost scris sub influența lui Heidegger „filosoful oficial al hitlerismului“. Mac Ricketts arată, printre altele: „M. R. Paraschivescu a atribuit huliganilor lui Eliade, în general, o vedere exprimată doar de personajul secundar Tomescu – care nici măcar nu este huligan – și apoi a continuat să afirme că aceasta este filosofia personală a lui Eliade. Prin astfel de manevre, el a reușit să-l facă pe Eliade și romanul său exponenți ai filosofiei morții“ (II, p. 309).

Ilie Constantinovski – un alt stipendiat de N.K.V.D. – pretinde că Eliade e susținătorul ideii de „moarte colectivă“ – un element al filosofiei lui Alexandru Pleșa. Asociindu-i, autor și personaj, el spune: „Este iluzia lui Pleșa-Eliade și a puternicelor state totalitariste că generația tânără este frumos pregătită să moară“.

În comentariul său Ricketts remarcă eroarea criticului. Acesta consideră că vorbele lui Alexandru Pleșa erau propriile convingeri

---

⁵ Am prezentat pe larg toate acestea în articolul meu *Câteva erori dintr-un rechizitoriu*, „Jurnalul literar“, Serie nouă, 2002, nr. 21–24, noiembrie – decembrie, p. 14–15.

ale lui Eliade, în ciuda faptului că, deși evident la o lectură atentă „simpatiile“ autorului se îndreaptă spre David Dragu mai întâi și în al doilea spre Petru, care se opunea ideologiei lui Pleșa.

„Au fost scriitorii [criticii, M.H.] comuniști incapabili într-adevăr să vadă «mesajul» acestei cărți sau au denaturat faptele în mod deliberat? Nu găsesc nimic în *Huliganii* care ar putea să fie interpretat ca propagandă la ideologia legionară; din contră, vederile lui Eleazar, dar și cele ale lui Pleșa, care sunt cele mai apropiate de legiune, sunt, evident, respinse de personajele care reprezintă propriile vederi ale lui Eliade. Totuși interpretările greșite ale romanului lui Eliade formulate în anii treizeci au fost întreținute încă câteva decenii, până la reabilitarea lui Eliade din 1967 *Huliganii* a fost văzut ca un roman fascist, glorificând violența și moartea, iar adevăratul său mesaj a fost aproape trecut cu vederea“.

Nu am reprodus decât frânturi din argumentele exegetului american.

Monografia prezintă exhaustiv întreaga belcetrică (*Isabel și apele diavolului, Lumina ce se stinge, India, Șantier, Întoarcerea din rai, Nunta în cer, Secretul doctorului Honigberger, Nopti la Serampore* etc.), solidarizându-se cu unele opinii, sau demonstrând crorile altora.

Cele două romane fantastice (*Șarpele și Domnișoara Christina*) sunt asociate cu unele piese ale lui Lucian Blaga, poezii ale lui Dan Botta și câteva dansuri ale lui Gabriel Negry care „au atins fantastical folclorului autentic“.

Interesantă mi se pare discutarea prototipurilor personajelor. Pentru *Romanul adolescentului miop, Gaudeamus și Maitreyi* identificarea e facilă.

Isabel – ne sugerează Mac Ricketts – are drept „materie primă“ biografia Norinei, fata cea mare a Doamnei Perris (numită în *Șantier*; Helen). D-na Oxon din același roman are multe din trăsăturile d-nei Perris, gazda sa din Ripon Street 82.

Ileana din *Nunta în cer* are câteva elemente din biografia Ninei, iar David Dragu din *Huliganii* este, până la un punct, un alter-ego al autorului.

Amatorii de date inedite nu vor fi deziluzionați parcurgând *Originile românești...* Iată câteva: Zaharia Stancu a oferit un portret ficțional al *Criterionului* în romanul său *Vântul și ploaia* (1969); Fănică Niculescu dintr-un roman cu cheie al lui Petru Dumitriu are

drept prototip pe Nae Ionescu; datele noi despre Jenny Isac i-au fost furnizate de cercetătorul Liviu Bordaș.

Nu avem suficient spațiu pentru a ne opri mai pe larg la cele peste 150 de pagini consacrate de autor orientalistului, istoricului religiilor, filosofului culturii. Este analizată temeinicia și originalitatea metodei autorului *Yogăi* de a explica riturile, simbolurile și ideile culturii arhaice. Comentării volumelor *Yoga*, *Alchimia asiatică*, *Cosmologie și alchimie babiloniană* le adaugă ample referiri la cursurile ținute în cadrul catedrei de logică și metafizică a Universității din București precum și la unele conferințe radio (*Despre rugăciune*, *Sentimentul morții în creștinism*, *Maica Domnului*).

Articolele din cele trei fascicule ale publicației *Zalmoxis* (1939 – 1943) scrise în engleză și franceză au făcut cunoscut numele lui Mircea Eliade în cercurile specialiștilor europeni. Dintre savanții străini care l-au influențat în studiile scrise în anii 1936 – 1939, Mac Ricketts îi citează pe: Ananda Coomaraswamy, Paul Mus și Carl Hentze. Dintre români a avut afinități cu Lucian Blaga „în ciuda diferențelor fundamentale în teologie, temperament și metodologie“.

Dragostea și respectul nu îl transformă într-un servil interpret. Atunci când nu e de acord cu ceva, spune lucrurilor pe nume. De pildă, e singurul exeget al lui Mircea Eliade având rezerve asupra textului *Folclorul ca instrument de cunoaștere*, considerat drept „unul din cele mai ciudate articole“. Bineînțeles că își argumentează opinia.

Nu toate observațiile sunt pentru biograful său litere de evanghelie. Atunci când descoperă contradicții și inexactități nu ezită să le noteze cu o introducere ironică: „Memoria pare să-l înșele pe Eliade“. [La Swarga Ashrame a stat trei și nu șase luni cum pretinde în *Memorii* – de la sfârșitul lunii octombrie 1930 până în ianuarie 1931, articolul critic al lui Vasile Bogrea din 1926 a fost publicat în „Societatea de mâine“, nu în „Cele trei Crișuri“, așa cum își amintea memorialistul].

Cu scrupulozitate Mac Ricketts verifică neconcordanțele și pe baza documentelor stabilește cronologia exactă: data când a fost scris *Gaudeamus* (p. 140 – 141, vol. I); data depunerii tezei de doctorat (p. 471, vol. I): terminarea versiunii definitive a romanului *Maitreyi* (p. 514, vol. I).

Din dorința de exactitate și precizie el devine uneori puțin pedant, indicând distanța în km a diferitelor localități din India sau România

sau cursul dolarului într-o anumită perioadă, pentru a ne da seama de valoarea unei sume de bani.

Esențial este însă altceva. Discipolul e fascinat de numeroasele fațete proteice ale personalității lui Mircea Eliade și ne convinge și pe noi de aceasta. Eroul său nu ne apare totuși ca un zeu, ci ca un om din carne, sânge și oase, asemenea fiecăruia dintre noi. Autor și erou se caracterizează deopotrivă prin sinceritate, obiectivitate, simplitate, modestie și firească muncă îndârjită și „disperată“, uneori în condiții „infernale“.

Notele ediției românești – așezate la sfârșitul fiecărui capitol, aduc la zi cercetările, indicând bibliografia eliadistă apărută între 1988 – 2004.

Munca stăruitoare și eficientă a traducătorilor – care nu au primit absolut nici o remunerație – merită recunoștința noastră. Micile deosebiri stilistice firește nu prejudiciază ansamblului.

Marele merit este că citatele din scrierile lui Mircea Eliade au fost reproduse după original și nu traduse din engleză. Cu ajutorul lui Mac Ricketts cei cinci (Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petraș și Horia Ion Groza) au făcut în această privință operă de benedictini.

Nu înțelegem ortografierea numelor de popoare cu majuscule (procedeu „brevetat“ de Eliade)⁶.

Pentru evitarea confuziilor o viitoare ediție ar trebui să înlocuiască pe Alexandru Cuza cu A. C. Cuza, Ionescu cu Nae Ionescu, P. Constantinescu cu *Pompiliu* Constantinescu etc.

În timpul lecturilor mele din opera lui Mircea Eliade – de-a lungul anilor – impresionat de multilateralitatea preocupărilor lui de tip renescentist, mi-am amintit de o sintagmă a cronicarului: *se sparie gândul*. Aceași inspirată metaforă mi-a venit în minte după ce am terminat de citit cartea lui Mac Ricketts.

Aștept cu nerăbdare continuarea părții a doua a acestei biografii spirituale intitulată *Dezrădăcinatul* – climax al genialității croului nostru.

---

⁶ Ortografia românească dinaintea regimului comunist, pe care o respecta și Mircea Eliade, păstrând-o și în exil, scria numele popoarelor cu majuscule. Noua ortografie comunistă a scris popoarele cum scria numele de bacterii sau plante, potrivit ironiei lui Henry Jacquier și din păcate se continuă [Nota editurii].

Mircea Eliade – balzacian*

De-a lungul întregii sale vieți avea să fie ținta celor mai prostești, mai necuviincioase, mai calomnioase atacuri îndreptate atât asupra persoanei, cât și a operei sale. Invidia nu-și potolește turbatele mâinii decât tăvălindu-se în josnicie¹.

(André Maurois, *Prometeu sau viața lui Balzac*)³¹

În întreaga sa viață, Mircea Eliade a fost atras ca de un magnet de vastitatea și diversitatea personalităților enciclopedice.

B. P. Hasdeu l-a preocupat de la vârsta de 15 ani, când au început să-i apară articole și eseuri despre el. Celc două volume ale ediției critice publicate sub îngrijirea sa în iunie 1937 se intitulează *Scrieri literare, morale și politice*. Magul de la Câmpina a fost cunoscut de marea masă a criticilor, între anii 1925–1940, în primul rând datorită strădaniilor lui Mircea Eliade, care i-a consacrat peste 500 de pagini, discutând pe larg erudiția, vastitatea și multilateralitatea operei sale.

N. Iorga a fost idolul adolescenței și tinereții lui Mircea Eliade. Preocupările enciclopedice și uriașa sa putere de muncă l-au fascinat. Ori de câte ori se simțea obosit și deprimat, ridica privirea spre cele câteva zeci de volume ale marelui istoric pe care reușise să le strângă în rafturile bibliotecii sale. Forțele îi reveneau ca prin farmec și „apa vie“ a scrierilor lui N. Iorga îi dădeau puteri nebănuite. Articolele publicate în 1927, în „Cuvântul“, au fost urmate de eseuri, recenzii și studii scrise în italiană, franceză, engleză și portugheză – făcând cunoscută personalitatea savantului nostru dincolo de hotare.

Din literatura universală l-a încântat de timpuriu opera lui Voltaire, autor de romane, pamflete, epistole, monografii istorice, filosofice și de critică literară. Parcurgând două volume disparate din *Bibliografia* lui Bengescu, află cu uimire alte mii de titluri ale ilustrului polihistor. În timpul războiului, Mircea Eliade l-a cunoscut pe Theodore Bestermann, directorul secției de bibliografie de la

---

* Publicat prima oară în *Caiete Mircea Eliade*, 4, Asociația „Crișana”.

¹ Epigraful eseului nostru se referă la Balzac. Cine a crezut însă că e vorba de Mircea Eliade nu a comis o inexactitate.

UNESCO, care a publicat corespondența lui Voltaire și intenționa să traducă întreaga lui operă în limba engleză. „Mă credeam voltairian – îmi amintește Eliade la 14 decembrie 1946 – pentru că eram polihistor și grafoman, admiram imensul talent literar al lui Voltaire, multilateralitatea geniului lui, fantastica lui bibliografie“. (*Jurnal*, I, p. 97). Și azi se păstrează în arhiva scriitorului patru pagini de conspecte din Operele poetice, cu mențiunea olografă: „*Iarna 1923–1924, când eram volterian*“.

Numele lui Goethe, numit *inegalabil, inimitabil* apare de peste 40 de ori în memorialistică. Mircea Eliade comentează și citează din *Poezie și adevăr*, convorbirile cu Eckermann și din corespondență. Regăsindu-se permanent în destinul lui Goethe, compară multe momente din viața sa cu cea a scriitorului german. Similitudinea dintre cei doi e evidentă. „Este exact poziția mea față de scriitorii, savanții sau filosofii pe care i-am admirat, de la care am învățat, care m-au stimulat. Nu-i discut. Asimilez de la ei ce-mi trebuie și-mi văd de calea mea“ (*Jurnal*, I, p. 602).

Unul dintre capitolele *Romanului adolescentului miop* se intitulează *Papini, Eu și Lumea. Omul sfârșit* al lui Papini constituia pentru tânărul Eliade o carte de căpătâi. Întrevedea numeroase asemănări între propria sa tinerețe și cea a autorului lui *Gog*, propunându-și să se schimbe, ca nu cumva cineva să-i spună că și-a imitat modelul. Studentul bucureștean citise și recitise numeroase din cărțile lui Papini, subliniase pasaje, adnotase, făcuse extrase.

În anii exilului s-a gândit nu o dată la magistru și atunci când, în 1951, devine președinte al *Centrului român de cercetări*, i se adresează, rugându-l să accepte președenția de onoare a acestei asociații. În anii senectuții l-a privit cu spirit critic. Totuși, în memorialistică mărturisește: „Pentru mine, Papini reprezenta și altceva: adolescența mea, tinerețea în Italia, viața din țară, munca și biblioteca pe care am lăsat-o acolo. Orice contact cu opera lui Papini reanimează apele subterane care mă leagă de trecut și de țară“ (*Jurnal*, I, p. 328).

Referințe ample despre afinitățile electivă dintre croul nostru și N. Iorga sau Goethe pot fi găsite în eseurile lui Mac Ricketts. Eu însumi m-am ocupat în cărțile mele de interferențele dintre biografia lui spirituală și cea a lui B. P. Hasdeu, N. Iorga și Papini.

Balzac a fost autorul preferat al lui Mircea Eliade în întreaga lui viață. Prima carte citită la zece ani a fost *Le Père Goriot*. La a doua

lectură, prin 1919–1920 devenise balzacian (după propria lui mărturisire).

Împreună cu colegul său, Mircea Mărculescu, cutreieră librăriile și anticariatele, pentru a căuta cărți scrise de Balzac. De fapt, prietenia dintre cei doi s-a cimentat datorită pasiunii lor comune. Își propuseseră chiar, la un moment dat, să traducă în românește întreaga operă a Titanului.

Peste mai bine de jumătate de veac, Mircea Eliade re trăiește cu intensitate emoția primelor lecturi. În timp ce citea la 24 august 1973 *Le Colonel Chabert*, parcă vedea în fața ochilor acea cărțulică a lui Balzac, apărută în versiune românească în colecția populară *Căminul*. Nu a uitat nici culoarea copertei, nici formatul. I-a rămas puternic întipărită în memorie „apariția colonelului ieșind din groapa comună: capul răsărit ca o ciupercă din zăpada care acoperise câmpul de luptă, țipetele speriate ale țăranilor, care-l zăriseră mai întâi, curajul femeii, singura care a îndrăznit să se apropie de el“. Colegii de la Liceul Spiru Haret, cărora le-a citit fragmente, erau profund emoționați. „Umblam cu capul în jos, cu umerii ușor plecați, strivit de victorie, parcă *eu* aș fi fost autorul“.

A doua perioadă balzaciană a fost 1934 – 1937, când îi citește întreaga operă.

Se păstrează în arhiva scriitorului vreo 20 de foi volante cu însemnări diverse din această epocă. Găsim notate cu pedanterie luna și anul apariției a peste 80 de romane balzaciene, alături de citate (în franceză și în română), cu indicarea ediției și a paginii de unde au fost extrase.

Iată enumerarea câtorva teme din *Histoire des Treize*: descrierea străzilor Parisului, Influența romanelor fantastice ale timpului, Descrierea femeii noaptea, Amorul femeilor, Cerșetorii din Paris, Orașul în construcție, Muzica la orgă, Destinul artelor.

Întâlnim comparații, caracterizări, observații asupra compoziției cărților, judecăți de valoare: „Stendhal un des hommes les plus spirituels et le plus profonds de cette époque“ (*La Maison Nucingen*, p. 21). Mircea Eliade constată în continuare că această carte e „făcută din divagațiile unui dialog. Nu e o simplă povestire. Întreruperi, reveniri, scurtă istorie și psihologie a personajelor, cuvinte de spirit. La pagina 49 Balzac se scuză prin Blondel și laudă această artă de a construi pe nimicuri. Nu seamănă oare cu arta lui L. Sterne, cu Proust. Divagații etc?“

Mai reținem o singură notație: „Exasperarea , angoasa cardiacă pe care ți-o lasă a doua jumătate a seriei *Illusions perdues*. În special povestea lui David Sechard; prostiile care se fac, de către toți, ca să se afunde cât mai adânc în datorii. E ceva insuportabil. Balzac e pasionat de această temă atroce a suferințelor și dezastrelor omului cinstit sau nepriceput față de coaliția invidioșilor și canaliilor. Mă exasperează talentul lui de a chinui oamenii inocenți. Tema aceasta e generală în toată opera lui“.

Problemele de alchimie, ocultism și magie îl atrag încă din adolescență. Atunci când le descoperă în cărțile citite, le comentează cu interes și pasiune. În „Universul literar“ din 16 decembrie 1939 publică un eseu despre *Séraphita* de Balzac (retipărit în volumul *Mitul reintegrării* din 1942). Este vorba de reluarea unei teme antropologice din *Banchetul* lui Platon – tipul omului desăvârșit, „arhetipul primordial“. Făptura misterioasă din romanul balzacian iubește și e iubită în același timp de Minna – care-l consideră bărbat și de Wilfrid, care vede în el o femeie.

Câteva pagini de erudiție scrise de Eliade trec în revistă prezența arhetipului androgin în literatura universală și ideile misticului Swedenborg, ce l-au înrâurit pe Balzac în scrierile acestei opere.

Într-o călătorie făcută în Suedia, în august 1970, autorului Mitului reintegrării îi vin în minte peisajele fiordurilor descrise de Balzac în *Seraphite*, gândindu-se, în același timp, la Strindberg, care povestește, în *Inferno*, cum i-au căzut în mână cărțile lui Swedenborg.

La sfârșitul lunii august 1947, în timp ce lucra ca un ocaș la Prolegomenele ce vor deveni *Tratatul de istorie a religiilor*, gândul îi zboară la literatură, dorind cu intensitate să-l recitească pe Balzac.

Nu numai gândurile i se îndreaptă spre autorul *Comediei umane*. Aceasta îi populează și visele: 28 august 1947: „M-am deșteptat cu o poftă nebună de a reciti *La Cousine Bette* și cu amintiri despre Mihail Sebastian, căruia atâția ani încercasem să-i insuflu pasiunea balzaciană, ca să aud că devenise balzacian în ultimii lui ani de viață“ (*Jurnal*, I, p. 119).

La 4 septembrie citește pentru a opta sau a noua oară *Le Père Goriot*.

Euforia balzaciană durează toată toamna și iarna 1947 și primăvara anului următor. Vrea să parcurgă întreaga bibliografie critică, scaldându-se într-o aridă și insipidă erudiție.

Recitirea cărților lui Balzac îl încântă, fiind cucerit în primul

rând de autenticitatea personajelor – adevărați monștri, măcinați de ambiție și parvenitism.

Reflectează asupra compoziției, exprimându-și dorința de a vedea șpalturile manuscriselor. Unele capitole, adăugate textului inițial, pot fi depistate cu ușurință. De pildă, în *Le cousin Ponce*, capitolul XXXII – *Tratat despre științele oculte* – este evident ulterior.

Își dă seama că problema centrală a creației balzaciene e coexistența fantasticului cu realismul și face câteva observații concrete referitoare la *Seraphite* și *Le peau de chagrin*.

Deoarece în 1950 se împlineau o sută de ani de la moartea scriitorului francez, își propune să scrie, sub pseudonim, o Viață a lui Balzac. „Ar fi fost o monografie compusă de un scriitor deprins cu exegezele diferitelor simboluri religioase și parareligioase“ (*Memorii*, ed. a II-a, p. 408).

Cu luciditate Mircea Eliade privește penibilele începuturi ale lui Balzac, lipsa lui de cultură și de gust și transformarea lui ulterioară în titanul fără pereche. „De urmărit această cucerire de sine, care mi se pare mai extraordinară chiar decât geniul“.

Admirația față de scriitorul său preferat nu-l împiedică să facă o ierarhizare a operelor acestuia, să se oprească asupra asperităților. La 29 august 1947, citind *Le cousin Ponce*, notează: „Îmi dau seama mai bine ca oricând de măiestria lui Balzac în prezentarea unui nou personaj. În 15 pagini e clădită deja o viață și un destin. Când prezintă prin aluzii sau rezumate personajii deja cunoscute din *Comedia umană* (cum e ilustrul Gaudissart sau Papinot), o face superficial, pretențios“.

Unele observații șocante rămân în *Jurnalul inedit*, fără a mai fi fost selectate ulterior.

La 80 de ani, tatăl lui Balzac avea o legătură amoroasă, în timp ce prima amantă a lui Honoré avea cu 25 de ani mai mult decât tânărul autor. (În paranteză fie spus, preferința pentru o parteneră cu mult mai în vârstă a fost „experimentată“ de două ori și de Eliade).

Prostul gust și stridențele sunt amendate cu severitate. La 3 septembrie 1947 citim în *Jurnalul inedit* despre impresia detestabilă făcută de felul în care Rastignac își începe scrisoarea, cerând 1200 de franci, ca să poată parveni la Paris: „Ma chère mère, vois si tu n’as pas une troisieme mamelle s’ouvrir pour moi...“.

În același timp, nu este deloc zgârcit cu elogiile. „Dar pe de altă parte, ce formidabilă este profesiunea de credință pe care Vautrin o

face lui Rastignac în grădină. Ar trebui descrise pagini întregi. Cât de teribilă era viziunea lui Balzac! Ce sete de a ajunge cu orice preț și câtă voință de putere...“.

Cu o fantastică putere de muncă Eliade recitește întreaga operă, parcurge textele a peste 20 de biografii (dintre care unele pur și simplu ilizibile), merge pe urma pașilor personajelor îndrăgite. Vizitează casa din strada Raynouard 47 unde a lucrat maestrul între 1840 – 1846 – cei mai prolifici ani ai săi. Nu se poate abține să nu comunice un amănunt comico-tragic. „Am văzut trapa prin care fugea într-o uliță de sub grădină, când era căutat de creditori“.

După mai puțin de o lună, conchidea la 28 septembrie 1947: „Am lucrat câte 15 – 16 ore pe zi și am epuizat, acasă și la bibliotecă, esențialul documentării asupra Colegiului din Vendôme și a adolescenței lui Balzac. Am schițat în cinci pagini această tristă și patetică adolescență. Azi, cu toată frumusețea care mă îmbie la fereastră, am de gând să lucrez aceste pagini și să dau un text aproape definitiv. Pentru că nu mai știu cât timp voi mai fi liber să mă las mânat de pasiunea mea balzaciană. Și ar fi păcat să se piardă atâta entuziasm și atâta muncă“.

Pe lângă cărți mediocre, precum a D-rului Cabanès (*Balzac ignorat*), citește altele admirabile: *Orientări străine la Honoré de Balzac* de Fernand Baldensperger. Extrage date comentându-le, emite supoziții, contestă unele afirmații din exegezele lui L. J. Arigon, Maurice Bardèche, Philippe Bertault, A. Prioult despre începuturile literare, dar și despre „ciudățeniile“ croului său, despre religie și muzică religioasă. După ce își expune părerile asupra cruditelor tratate și teze de doctorat celebre sau anonime, Mircea Eliade își exprimă dorința de a scrie „o carte liberă, în zbor de uliu pe deasupra bibliografiei, în care să se vadă ceea ce eu deja văd, ca nou și relevant: biografia ca instrument de cunoaștere“ (*Jurnal inedit*, 24 septembrie 1947).

În câteva luni reușește să definitiveze o sută de pagini mari din această *Tinerete a lui Balzac* (până la 1829 – anul apariției romanului *Les Chouans*).

Șansa de a găsi un editor e minimă. Într-un moment de luciditate (21 octombrie 1947) citim printre rânduri: „continui să redactez (mai mult pentru propria mea bucurie) eseul biografic despre Balzac“.

După abandonarea proiectului, ori de câte ori i se oferea prilejul, nu ezita să reia lectura din opera lui Balzac și corespondența acestuia.

Notațiile din memorialistică menționează bucuria reîntâlnirii cu eroii *Comediei umane* (8 iulie și 2 decembrie 1974, 5 ianuarie 1975 etc.). Citind, la 24 noiembrie 1984, *La vieille fille* într-o ediție populară de buzunar, găsește răgazul să transcrie din Balzac: „Miturile moderne sunt mai puțin înțelese decât miturile vechi, cu toate că suntem devorați de mituri. Miturile ne asaltează din toate părțile, ele slujesc la tot, ele explică tot!“

Să nu uităm că Mircea Eliade a considerat literatura drept „fiică a mitologiei“.

În timpul redactării cărții, Mircea Eliade se implică în mod direct în „evenimente“. La 13 octombrie 1947 descoperă câteva pagini scrise de Octav Mirbeau. Are o teribilă insomnie și revelațiile scriitorului francez asupra agoniei și morții lui Balzac îl neliniștesc. *Jurnalul* nu destăinuie amănunte.

Aflăm câte ceva din cea mai completă și valoroasă biografie *Prometeu sau viața lui Balzac* de André Maurois, apărută la Librairie Hachette în 1965 și în traducere românească în 1972. Într-un apendice de o pagină, autorul rezumă „scenariul“ lansat de Mirbeau în noaptea morții lui Balzac: D-na Hanska, soția sa, se afla în brațele amantului, pictorul Champfleury. Dovedește în același timp „calomnia“. Într-adevăr, tânărul pictor îi va deveni intim, dar ... peste doi ani. Iată cum „literaturizează“ Mircea Eliade întâmplarea (în *Jurnal inedit*): „Bătăi în ușă: «Madame! Monsieur est mort!» era să iasă așa cum se afla, aproape goală. A oprit-o amantul, a silit-o să-și improvizeze o ținută decentă. O repede vizită în odaia mortuară, apoi s-a reîntors în iatac. În noaptea aceea, prima lui noapte de mort, Balzac a rămas singur... Sunt încă îndoieli asupra veracității revelațiilor lui Mirbeau. Le voi discuta în cartea mea. Dar mi se părea firesc ca lucrurile să se întâmple astfel. Cum ar fi putut muri, în alt chip, autorul *Comediei umane*?“

Presupunerile biografului român s-au dovedit întemeiate. Dar vom putea oare citi vreodată argumentația lui Mircea Eliade din textul inedit al tinereții lui Balzac? Manuscrisul a fost dat de autor spre păstrare unei prietene. Aceasta l-a găzduit (textul, desigur!) prin 1950, într-o pivniță pariziană. Ar fi chiar oare imposibil ca un cercetător să-l descopere și să-l încredințeze tiparului?

Corpusul de corespondență Mircea Eliade*

Scrisorile particulare adresate unei singure persoane erau aduse la cunoștința unei colectivități – mai mici sau mai mari – cu câteva milenii în urmă. În China, operele complete ale scriitorilor aveau câteva capitole cuprinzând corespondență către prieteni (în proză sau versuri). Epistolele scriitorilor latini Cicero, Seneca, Pliniu, Sallustiu și Tacit au fost date publicității în timpul Renașterii. Ele constituie un model și un îndreptar stilistic.

Misivele lui Diderot, Voltaire, Balzac, Flaubert, Stehdhal, Mallarmé, Proust constituie o fidelă oglindă a vieții politico-sociale și private, oferindu-ne detalii asupra biografiei spirituale și genezei numeroaselor capodopere.

Și în România a fost încredințată tiparului corespondența pașoptiștilor (N. Bălcescu, C. A. Rosetti), postpașoptiștilor (B. P. Hasdeu și Alexandru Odobescu) marilor clasici (Caragiale și Eminescu) și interbelicilor (Camil Petrescu, N. Iorga, G. Călinescu, Cezar Petrescu, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu, Eugen Lovinescu, Al. Rosetti, Paul Zarifopol, G. M. Zamfirescu, Al. Philippide).

Dintre numeroasele discuții pro și contra imprimării textelor destinate inițial unui singur destinatar, rețin o remarcă făcută cu aproape 70 de ani în urmă de Mihail Sebastian într-un excepțional studiu: „Față de atâtea ezitări, scrupule și interdicții, publicarea scrisorilor poate să pară un act nepios, iar lectura lor, și cu atât mai mult comentarea lor, un fel de efracțiune. Dar toată istoria literară nu e decât un lung șir de impietăți și efracțiuni, pe care le justifică mai mult devotamentul decât curiozitatea noastră“ (Mihail Sebastian, *Corespondența lui Marcel Proust*, București, Editura Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea“, 1939, p. 14; republicare din „Revista Fundațiilor regale“, 1938, nr. 9–12).

Editarea *Corpusului de corespondență* Mircea Eliade e pe punctul de a fi încheiată. Am publicat în trei volume intitulate *Europa, Asia, America* (Editura Humanitas, 1999, 2004, 2004) cele peste o mie

---

* Publicat întâi în *Caietele Mircea Eliade*, 4, Asociația culturală „Crișana”, Oradea, 2005, p. 5–39.

două sute de scrisori emise (1640 de pagini). Cineva îmi reproșă – în glumă! – că cele trei continente prezente în titlul volumului meu ar trebui să fie ... cinci (în Australia, la Sidney se afla savantul Samuel Angus, iar în Africa a avut loc un recent congres consacrat lui Mircea Eliade).

Din epistolele primite au fost publicate trei volume, *Mircea Eliade și corespondenții săi* (1993, 1999, 2003), rămânând să fie încredințate tiparului literele R – Z¹. O bună parte din aceste texte am publicat-o însă, în ultimele două decenii, în diferite reviste: „România literară“, „Manuscriptum“, „Viața românească“, „Orizont“, „Jurnalul literar“, „Revista de istorie și teorie literară“, „Steaua“, „Cronica“, „Origini“.

Expeditorii și destinatarii au cele mai variate profesii și... îndeletniciri: orientaliști, istorici, geografi, folcloriști, muzeografi, psihologi, muzicieni, actori, regizori, editori, critici și istorici literari, diplomați, bibliotecari, arheologi, publiciști, jurnaliști, lingviști, critici de artă – mai mult sau mai puțin celebri. Unii dintre ei sunt cunoscuți de cercurile largi, alții – deși de notorietate în propria lor specialitate – sunt ignorați de marele public. Le putem adăuga: colegi de liceu sau facultate, prieteni, gospodine, dansatoare, necunoscuți, ratați, maniaci, admiratori și... iubite.

În franceză, engleză, italiană sau germană sunt redactate răvașele către Marcel Brion, Ananda Coomaraswamy, Henry Corbin, P. L. Couchoud, Surendranath Dasgupta, Georges Dumèzil, J. Evola, Arturo Farinelli, Carl Gustav Jung, Ernst Jünger, Alf Lombard, Vittorio Macchiero, Paul Masson-Oursel, Aldo Mieli, Rudolf Otto, Giovanni Papini, Raffaele Pettazzoni, Mac Ricketts, Roberto Scagno, Carl Schmitt, Stig Wikander și mulți alții.

Citez dintre români: Camil Baltazar, Lucian Blaga, Valeriu Bologa, Victor Buescu, Gh. Bulgăr, Al. Busuioceanu, Matei Călinescu, Ion Chinezu, Șerban Cioculescu, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Ovidiu Cotruș, Vintilă Horia, Eugen Ionescu, Nae Ionescu, Nicolae Iorga, Ionel Jianu, Petru Manoliu, Dumitru Micu, Adrian Marino, Pericle Martinescu, Constantin Noica, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Petrovici, Horia Roman, Al. Rosetti, Ion Simionescu, Marin Sorescu, Mihail Sebastian, N. Steinhardt, George

---

¹ În momentul în care această carte merge la tipar volumul 4, literele R – S a apărut la Editura Criterion Publishing [Nota editurii].

Uscătescu, Ionel Teodoreanu, Sorana Țopa, I. Valerian, Tudor Vianu, Al. Vona, Mircea Vulcănescu, Mircea Zăciu, Dan Zamfirescu.

Lăsând la o parte câteva texte convenționale, aceste pagini mustesc de autenticitate. Cei ce scriu (*atât Mircea Eliade cât și corespondenții săi*) nu-și imaginau vreodată că posteritatea le va cunoaște „mesajul“.

Colecționez scrisori *de la și către* Mircea Eliade de peste 35 de ani. Am copiat mai întâi cele vreo 50 – 60 de epistole aflate la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Centrală de Stat. Am achiziționat alte câteva de la anticari și tipografii. Cele mai multe texte se află în arhiva din țară a scriitorului, azi în posesia mea. Mircea Eliade mi-a dăruit alte câteva sute de misive, scrise în deceniul al șaselea din secolul trecut.

Originalele sau fotocopiile scrisorilor către Ionel Jianu, Vintilă Horia, Barbu Brezianu, Mac Ricketts, Mary Stevenson, Cezar Baltag, Dan Petrașincu, Nicolae Brînduș, Gh. Bulgăr, Pericle Martinescu, Constantin Noica, Șerban Nichifor, Andrei Oișteanu, Dan Zamfirescu mi-au fost oferite cu generozitate de către destinatari. Cele ale lui Carl Gustav Jung mi-au fost puse la dispoziție de cercetătorul elvețian Albert von Brunn, cele ale lui Vittorio Macchioro de eliadistul italian Natale Spineto, iar ale lui Brutus Coste, Ananda Coomaraswamy și N. Steinhardt mi-au fost procurate de prietenul meu, exegetul american Mac Linscott Ricketts. Criticul și poetul Marin Mincu mi-a oferit xeroxul epistolelor cu Giovanni Papini. Cele ale lui Nicolae Mărgineanu le am prin amabilitatea fiicei învățatului, d-na Daniela Mărgineanu-Țăranu, iar cele ale lui I. Valerian de la istoricul literar N. Scurtu.

Mulți corespondenți (sau familiile acestora) au publicat în diferite reviste misivele primite de la marele scriitor. Le-am transcris întocmai, menționând sursa.

S-a ivit cu această ocazie și un scandal de proporții. O tânără doctorandă la Sorbona, Mihaela Timuș, a publicat în „România literară“ în iunie 2004, o violentă scrisoare la adresa mea, acuzându-mă de „fraudă juridică, morală și profesională“. În naivitatea și credulitatea mea am publicat un articol în „Adevărul literar și artistic“ unde-i elogiam cunoștințele eliadiste (*Doi tineri eliadiști*, în „Adevărul literar și artistic“, nr. 574, din 3 iulie 2001). Scriam atunci entuziasmat, printre altele: Mihaela Timuș „e o cunosătoare avizată a specificului istoriei religiilor, o eliadistă de

elită și o traducătoare excepțională. Domnia sa este autoarea unei senzaționale descoperiri: 54 de scrisori inedite (peste 150 de pagini scrise mărunt în limba franceză) ale lui Mircea Eliade către Stig Wikander, cel mai prestigios istoric al religiilor din Suedia. Această corespondență, aflată la Biblioteca Universității din Uppsala, căreia i-a adăugat răspunsurile destinatarului, aflate în România, a început să fie adnotată și comentată în ultimele numere ale revistei „Archaeus”. Munca ei îndârjită și tenace, pasiunea ce-o însuflețește și-i dă aripi ar trebui să constituie un exemplu pentru colegii de generație...“

Desigur că scrisorile lui Stig Wikander către Mircea Eliade – *oferite de mine* – au fost publicate în „Archaeus”, fără vreo aprobare specială.

Folosind un vocabular de o rară duritate, doctoranda noastră mă consideră pe mine vinovat. Precum proceda „Scânteia” odinioară, domnișoara cere imperativ „desolidarizarea publică” din partea editurii de acest act fraudulos. Probabil că acuzatoarea mea avea proaspătă în memorie lectura unui text din martie 1938 împotriva lui Mircea Eliade (iertată fie-mi comparația): „*Cer solidarizarea cititorilor, a purtătorilor de condei, a profesorilor împotriva acestui șarlatan cultural*”.

Bineînțeles că tânăra spadasină oferindu-mi aceste texte nu mi-a interzis vreodată să reproduc scrisorile transcrise anterior de dânsa. Atunci când nu am primit încuviințarea, nu am încredințat tiparului epistolele lui Paul Goma, Cicerone Poghir, Virgil Tănase, Maria Manoliu-Manea, Arion Roșu, dăruite mie de Mircea Eliade.

ELIADE EXPEDITOR

Corpusul epistolar cuprinde informații de o inestimabilă valoare – multe dintre ele inedite – din perioada 1921 – 1986. Ne sunt prezentate aspecte majore ale spiritualității românești interbelice: istoria presei, literaturii, învățământului, științei, sociologiei, teatrului, precum și amănunte din biografia lui Mircea Eliade și a aceluia cu care și-a întrețesut viața.

Putem reconstitui cu ușurință etapele de bază ale formării savantului, integrate organic în efervescența literară, științifică și universitară a Franței și Americii. În cele peste o sută de scrisori către familie urmărim, succesiv, viața elevului, studentului,

doctorandului, atașatului cultural și profesorului. Viața din tabăra de cercetași (1921–1925), din Elveția și Italia (1927–1928), din India (1928–1931), din Anglia și Portugalia (1940–1945), de la Paris (1945–1957) sau Chicago (1957–1986) apare cu luminile și umbrele ei, dezvăluind duiosie, dragoste, ambiție, setea de cultură, sinceritatea și modestia expeditorului.

Nostalgia patriei e un leitmotiv al scrisorilor, al căror autor aparține cu toate fibrele ființei lui acestor meleaguri. La 20 august 1946 uită de propriile lui necazuri și-și împărtășește îngrijorarea față de părinți: „Cu atât mai groaznică mi se pare seceta din țară, de care am auzit și care mă umple de durere. Bietul nostru popor, ce-o să mai aibă de mâncare, dacă până și porumbul s-a uscat pe câmp“.

În vara anului 1970 e deprimat peste măsură de inundațiile din țară; iar în martie 1977, aflând despre cutremurul care ne-a lovit, are inima sfâșiată de durere. Împărtășind acest dezastru corespondenților săi din străinătate, se referă și la alte lovituri primite de poporul român în zbciumata sa istorie. La 27 martie 1977 îi scrie lui Stig Wikander: „Ultima catastrofă se înscrie în destinul tragic al sărmanei mele țări. Sunt uneori ispitit să cred că soarta României este prefigurată în distrugerea Sarmisegetuzei; de 17 secole, nimic decât cenușă...“.

Bucureștiul tinereții sale e evocat adesea: mansarda din Melodiei, strada Mântuleasa, Cișmigiul, Grădina Botanică, Pădurea Băneasa, roșcovii din străduțele ce duceau spre Dealul Spirii, grădinile de vară de altădată, spectacolele teatrale la care a asistat, interpreții care l-au entuziasmat.

Între 23 august 1944 și 31 august 1967, Mircea Eliade nu a avut drept de semnătură în publicațiile din țară. După ce această interdicție a fost anulată, în revistele literare din București și provincie au început să apară nuvele, articole și eseuri de și despre scriitor și savant. În așteptarea celor două cărți programate (*Maitreyi*, *Nunta în cer* și *La țigănci* și alte povestiri), Mircea Eliade se gândește cu intensitate să vină în țară, să-și revadă familia și prietenii. Condiția fundamentală era însă să fie cunoscut și citit. La 30 noiembrie 1968 își dezvăluie gândurile către Alexandru Rosetti: „Am impresia că în țară sunt doar «un nume», dar că aproape nimeni nu m-a citit (n-a avut cum...). Vizitarea țării în asemenea condiții mi-ar fi fost penibilă. Aș fi avut impresia că sunt o statuie fabuloasă la care oamenii se uită cu admirație sau curiozitate, pentru că li s-a spus că reprezintă

pe cineva care a fost cineva în vremurile lui. Dar lucrurile se vor schimba în clipa când voi simți că sunt prezent în cultura românească“.

Încă din 12 aprilie 1968 „vedea“ această întoarcere în mod firesc, fără surle și trâmbițe: „Sper foarte mult – îi scria lui Dumitru Micu – să pot vizita țara în curând să-mi văd familia, de care m-am despărțit acum 28 de ani. Sunt din fire timid și chiar sălbatic, așa că gândul primirilor oficiale mă sperie și mă paralizează. Dacă aș ști că trebuie să asist la vreun banchet în «onoarea mea», mi-ar pieri pofta. Și m-aș întoarce din drum. Dar am atâția buni prieteni la București și mă încred în priceperea lor de a mă ține departe de onoruri și recepții“.

Permanent își exprimă dorința de a-și revedea patria, după ce va deveni prezent în cultura noastră prin câteva cărți. Mai era însă necesară o formalitate: obținerea cetățeniei americane. Cu pașaportul de *apatrid* pe care-l avea îi era permis să circule în toate țările, în afară de România.

Constantin Noica, Al. Rosetti, Barbu Brezianu, Arșavir Acterian, Cezar Baltag, Gheorghe Bulgăr, Mircea Handoca și ceilalți corespondenți îl așteptau cu sufletul la gură, în vara anului 1970. Dar începând cu luna februarie au început dezamăgirile. Cărțile sale își întârzie nejustificat apariția, recenziile și eseurile despre Eliade sunt blocate, volumele, tipărite în străinătate, expediate în România, în loc să ajungă la destinatari sunt reținute la vamă. Exasperat că a fost pus din nou la index, constata îndurerat: „Sunt condamnat la inexistență, atât în «patrie», cât și în neagra străinătate“ (către Constantin Noica, 25 aprilie 1971).

Încă de la 16 iunie 1970 îi scrie lui Gheorghe Bulgăr despre cauzele destrămării iluziilor, conchizând: „De ce să vin? Nu m-am ploconit niciodată nimănui, nici în țară până în 1940 (când am plecat la Londra), nici la Paris, între 1945 – 1955, nici în America, din 1955 încoace. Mi-am văzut cinstit de treabă și tot așa voi face și de-acum înainte. Știu că după moartea mea voi fi recunoscut oficial și de neamul din care fac parte. Și asta mi-e destul!“

Răsfoirea *Bibliografiei* ne confirmă că, între 17 iulie 1970 și 3 martie 1972, nu a apărut nici o referire la scriitor sau savant. Anii 1972 – 1973 au fost, de asemenea, anii cei mai „sterpi“ în exegeza eliadistă. A urmat un năucitor flux și reflux al reconsiderării. Cât de stranie și ridicolă e invitația din martie 1977 a lui Theodor Burghel, e

președintele Academiei Române: „În măsura în care veți fi de acord, veți avea posibilitatea unor întâlniri cu oameni de știință și cultură, veți vizita locuri pitorești ale patriei, monumentele ei istorice și veți putea lua cunoștință direct de înfăptuirile ultimelor trei decenii. Ne-ar bucura ca, în cazul acceptării invitației, să efectuați vizita în țară la începutul lunii mai 1977, având astfel posibilitatea de a participa la sărbătorirea Centenarului Independenței României“.

Mistuit de dorul de a-și revedea familia și țara, Mircea Eliade răspunde cu demnitate și durere: „Vă mulțumesc pentru invitația pe care mi-o faceți din partea Prezidiului Academiei de a vizita țara. Îngăduiți-mi să vă mărturisesc, cu toată sinceritatea, principalul motiv pentru care nu o pot accepta: ignorarea sistematică a scrierilor mele literare, istorice și filosofice în România“.

* * *

Scrisorile mele de la Mircea Eliade! Cele 64 de texte cuprind 18 ani din viața mea (1968–1986).

De câte ori nu le-am recitat, la câți prieteni nu le-am arătat! Pot fi uitate euforia, emoția, febrilitatea mea? În fond, cele trei volume din *Europa, Asia, America* reproduc scrisorile adresate mie în peste 70 de pagini (tipărite). Sunt citat în alte peste 20 de scrisori (adresate altora). E o performanță!

În plicuri se află și câteva materiale destinate să fie publicate în revistele din țară: *Eminescu* („Revista de istorie și teorie literară“, 1985, nr. 3, iulie–sept.), *Sergiu Al. George* („România literară“, 1984, nr. 36, iulie 26), răspunsurile la un interviu („Viața românească“, 1982, nr. 2, februarie). Sunt singurele texte dactilografiate. Celelalte peste o sută de pagini sunt scrise în întregime de mână, uneori mai citeț, alteori mai tremurat, în marea lor majoritate cu cerneală neagră, din când în când cu adnotări și sublinieri, notate în grabă, cu creionul.

Din rândurile către mine prind viață atmosfera redacțională de la „Vreamea“ și siluetele lui Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, Aron Cotruș, Alexandru Rosetti, Pericle Martinescu, Șerban Cioculescu, Petru Comarnescu, Ionel Jianu. Unele amănunte – comunicate mie – nu sunt comentate în memorialistică: „L-am cunoscut destul de bine pe Tudor Vianu. Și poate ne-am fi împrietenit dacă, în primăvara lui 1940, n-aș fi plecat la Londra. Îmi propusese chiar să scriem împreună o carte despre Simbol – el tratând subiectul

filosofic, eu urmând să redactez partea istorico-religioasă“ (8 mai 1969).

Descoperind în arhivele radiodifuziunii conferințele sale radiofonice, i-am cerut permisiunea să le public în „Manuscriptum“. Fiind de acord cu solicitarea mea, Mircea Eliade își amintea, în același timp, la 16 iulie 1979: „Cât despre doctorul V. Voiculescu: cu toată diferența de vârstă, ajunsese buni prieteni. Îl interesau mult India, esoterismul, magia etc. Eram amândoi în Comitetul Societății Scriitorilor Români, sub președenția generalului Condiescu; după moartea generalului (primăvara 1939), profesorul N. I. Herescu i-a luat locul, iar eu am devenit secretarul Societății. De multe ori, ieșind de la Radio, doctorul Voiculescu trecea pe la sediul Societății și stam de vorbă. Evident, doctorul stăruia să continue conferințele, de aceea cred că am pregătit texte în 1939 și, poate, chiar în 1940 (am plecat la Londra în aprilie)“.

Comentând unele cărți editate de mine, Mircea Eliade evocă momente din propria-i viață. Volumul *Cartea munților* de Bucura Dumbravă e frunzărit cu emoție: „Am fost și eu membru la Hanul Drumeților și, între anii 1920 – 1940, nu cred că a fost vară în care să nu petrec cel puțin o săptămână în Bucegi sau în împrejurimi. Când am văzut fotografia Pietrei Craiului, mi-a stat inima în loc, cum se spunea pe vremuri. Exact pe unul din colții vârfului am dormit, un grup de cinci-șase cercetași (era prin 1923, aveam 16 ani), ne rătăciserăm și credeam că, ajungând pe creastă, vom putea coborî în Muntenia. Am ajuns noaptea ne-am legat cu centiroanele de niște jepi prăpădiți – și am dormit dărdâind de frig. Numai dimineața ne-am dat seama ce nebunie făcusem și ne-a apucat frica“.

(6 august 1970).

Altă dată, impresiile de lectură sunt însoțite de judecăți de valoare. Volumul *Corespondență* de G. T. Kirileanu, apărut la Editura Minerva în toamna anului 1977, nu îi este indiferent: „L-am citit aproape din scoarță în scoarță, cu foarte mult interes. Scrisorile lui Vasile Bogrea și George Vâlsan sunt admirabile. Cât de puțin norocoși am fost și continuăm să fim! Acești giganti ai culturii românești chinuți de boală în tinerețe, secerăți la începutul maturității lor științifice“.

(28 septembrie 1977).

Activitatea mea editorială e amintită și în misivele către alți corespondenți. Astfel, îi scrie la 26 martie 1984 lui Cezar Ivănescu: „Constantin Noica și Mircea Handoca pregătesc și ei o «ediție

cronologică», au depus deja un manuscris de circa 2000 de pagini (scrierile mele din adolescență și prima tinerețe, multe inedite)“ Surorii sale, Corina, îi comunică, la 1 februarie 1985: „Încă n-am primit scrisoarea lui Handoca. Să sperăm că volumele (texte din adolescență) vor apărea, altminteri ar fi păcat de munca lui“.

După 1980 am început să-i trimit copii ale corespondenței aflate în țară. Reacția a fost previzibilă. „Am citit cu mare emoție cele două scrisori ale lui Lucian Blaga“. (7 mai 1985).

În mai 1984, dăruiește Bibliotecii Universitare din București câteva sute de volume și colecția revistelor de orientalistă și antropologie culturală. E îndurerat că, datorită unor tergiversări birocratice, cărțile nu ajung la destinație: „Îmi pare rău că planul cu biblioteca mea pe care voiam s-o dăruiesc în întregime Bibliotecii Academiei sau Universității nu se realizează. De un an de zile nici un cuvânt“. (18 martie 1985). Până la urmă, totul se va rezolva cu bine. Când l-am văzut la Paris, în toamna anului 1985, i-am înmănat o scrisoare de mulțumire din partea lui Ion Stoica, directorul Bibliotecii Universitare. Țin minte și acum bucuria Profesorului și marea lui satisfacție că studenții bucureșteni vor putea consulta aceste cărți.

Unii spuneau că nu-l mai interesa cultura română contemporană. Inexact! Scrisorile mele (și ale altora, de altfel) au numeroase pasaje ce se referă la Zoe Dumitrescu-Buşulenga, D. Micu, Nicolae Manolescu, Marin Sorescu, Cezar Baltag, Ștefan Bănulescu, Gh. Bulgăr, Ovidiu Bârlea, Adrian Fochi, Virgil Cândea, Ovidiu Cotruș, Petru Caraman, Ioan Coman. Aprecierea operelor acestor distinși oameni de cultură e însoțită de dorința de a-i atrage pe unii dintre ei, în redactarea unor lucrări de referință. E îndurerat de trecerea în neființă a lui Al. Oprea și Nichita Stănescu, dar în special de cea a lui Sergiu Al.-George. La 2 ianuarie 1982, îmi scria: „Moartea lui Sergiu m-a afectat profund. Nu numai că îl apreciam enorm, dar tocmai mă pregăteam să-i scriu, mai întâi, ca să-i laud cartea (pur și simplu superbă!) și apoi ca să-l rog să mă ajute să închei *Histoire III*, redactând o parte din capitolul despre India medievală. Era singurul care o putea face. Scriu cu atâta greutate și atât de puțin, încât, fără colaboratori nu știu cum voi putea încheia ceea ce ar fi trebuit să fie *magnum opus* al tinereții mele“.

Oricât ar părea de neverosimil, Mircea Eliade dorește să fie la curent cu publicațiile din țară și mă roagă să-l ajut în această privință:

„Cum nu mai primesc de vreo doi-trei ani nici o revistă, ți-aș fi recunoscător dacă m-ai abona (prin avion) la „România literară“ (12 februarie 1984).

Tăieturile din presă cu care erau burdușite plicurile mele nu erau suficiente. E încântat de cutare eseu al meu pe care-l consideră excelent (*Constantin Noica în viziunea lui Mircea Eliade*). Altă dată e mai... analitic: „Am citit cu mare interes articolul d-tale despre *Mircea Eliade și spiritualitatea românească*. Este foarte util. Revelează o dimensiune importantă a activității mele interbelice pe care nu mi-aduceam perfect aminte. Îți mulțumesc“. (24 aprilie 1985).

Scrisorile lui Mircea Eliade conțin numeroase date asupra etapelor vieții, răspund la zeci de întrebări puse de mine, fac (uneori) referiri la propriile boli (gripă, cataractă, artrită reumatismală). Sunt relatate telegrafic sau amplu impresii de călătorie, detalii asupra genezei și elaborării diferitelor opere, premii, doctorate și alte distincții.

Ultima scrisoare primită, datată 18 ianuarie 1986, e de o tristețe sfâșietoare:

„În noaptea de 16 decembrie, biroul meu de la Readville School (alături de casa în care locuim și unde lucrez de douăzeci și opt de ani) a luat foc (nu s-a putu preciza cauza). Dacă ar fi ars numai biblioteca, n-ar fi fost prea grav. Dar au ars caiete de note, mapele cu materiale, o bună parte din manuscrise (din fericire *Jurnalul* a fost salvat; se afla într-un sertar al biroului, unde flăcările au pătruns în momentul când au intervenit pompierii). Câteva mii de scrisori... și foarte multe dactiloscrite. Ce s-a salvat (câteva mii de pagini dactilografiate) poartă urmele apei pe care au turnat-o din belșug pompierii (câțiva centimetri, în biroul meu, ca să nu se aprindă camerele alăturate), care au lucrat până dimineață, încercând să salveze (ce – cărți pe jumătate arse, caiete, manuscrise, scrisori) și apoi să usuce sutele de volume mutilate, miile de pagini desfigurată... Tot ce s-a putut «salva» a fost adunat într-o sală de cursuri, în vreo cincizeci de cutii și trei studenți încearcă să claseze materialele. Reparația biroului va lua două-trei luni. Până atunci stau acasă (am și aici o bibliotecă). Petrec două ore pe zi (nu rezist mai mult) încercând să recuperez o parte din materialele salvate“.

*

Correspondența emisă ne oferă o imagine elocventă a adolescentului și tânărului, cu febrilitatea acelor ani, cu proiectele sale

grandioase. Imediat după terminarea liceului, își dă seama cine a contribuit la cizelarea darurilor sale native. Unul dintre aceștia e fostul său profesor de latină Nedelea Locusteanu: „Nici unul dintre elevii voștri nu vor uita orele în care se biciuiau superficialele cugetări, lipsa de plan, obscuritatea exprimării, retorismul searbăd, șirul de fraze dezarticulate și se sfătuiau preciziunea, claritatea, documentarea și sobrietatea. Din fericire am știut să-mi asimilez învățămintele izvorâte din cultura clasică și roadele se arată îmbelșugate“.

Colaborările la diferite reviste, propunerile de articole și cărți, onorariile primite, îndoielile și speranțele elevului de liceu, autor a peste o sută de articole, pot fi reconstituite din epistolele către „Ziarul științelor populare “ și *Casa școalelor*.

Înainte de a fi împlinit 20 de ani, corespundează cu reputați savanți străini: Raffaele Pettazzoni, Carlo Formichi, Arturo Farinelli, Giovanni Papini, Ernesto Buonaiuti, Aldo Mieli, Vittorio Macchioro. Elev de liceu sau student în primul an, era fericit atunci când unii dintre acești învățați i se adresau cu formula introductivă „Domnule doctor“ sau „Stimate domnule profesor“. Nu-și puteau închipui că asemenea erudiție poate fi întâlnită la un tânăr fără nici un... titlu universitar. La 9 decembrie 1927 se destăinuie lui Valeriu Bologna: „Nu sunt doctor, cum spune Mieli. El m-a pus astfel pentru că toți ceilalți redactori erau profesori și doctori. Știe că sunt student în filozofie din intensa corespondență pe care am avut-o cu el acum doi ani. Așadar, nu eu sunt vinovatul“.

Celebrilor istorici ai religiilor le trimite propriile articole, le solicită cărțile, vorbindu-le despre firava activitate a societății de orientalistă (în realitate, discuțiile cu colegii și prietenii, în mansarda din strada Melodiei).

Lui Vittorio Macchioro, directorul Muzeului de antichități din Neapole, în mai 1926, îi cerea scuze că se exprimă „în această franceză sui-generis (pentru a nu spune balcanică)“. Încântat de încurajări, îi răspunde cercetătorului orfismului: „Suntem acum convinși că vom reuși în studiile noastre; ceea ce spuneți despre noi și despre foamea noastră de a ști ne-a produs o fericire cu mult mai mare decât oricare «premiu» sau notă primită la examene“.

Giovanni Papini a fost, cum se știe, una dintre personalitățile culturale ce-au exercitat o influență remarcabilă asupra intelectualității europene interbelice, inclusiv în aria românească. Era, într-un anume

fel, inevitabil ca febrila adolescență a lui Mircea Eliade, în contextul caracteristicilor generației tânărului savant român, să nu fie atrasă de creația gânditorului italian.

Cel dintâi articol dedicat lui Giovanni Papini urmărea, într-onaționalitate apologetică, psihologia, pasiunea pentru științele pozitive, experiențele întreprinse, frământările spirituale dominate de setea de certitudini. Mult mai revelatoare sunt însă cele trei foiletoane apărute în „Cuvântul“, în decembrie 1926 și ianuarie 1927. Autorul îi va trimite mentorului său aceste texte, însoțindu-le de o scrisoare admirativă: „Am scris chiar un *Uomo finito* al meu. Dar cu mari diferențe. Romanul adolescentului român contemporan – masculin, viguros, încăpățânat, consumat de crude lupte interioare, frământat de multiple necesități spirituale, cu o conștiință minunat de bogată – se numește *Romanul unui om sucit*. Există în el un capitol *Papini, Eu și Lumea* care descrie influența, fecundarea, impulsul vital, orientarea, intensificarea forțelor, realizate de lectura exaltată a cărții *Un uomo finito*“.

Va primi un răspuns la care discipolul se referă de câteva ori în memorialistică. În prima călătorie pe care o va întreprinde în Italia, în aprilie 1927, oprindu-se pentru câteva zile la Florența, îl vizitează pe Giovanni Papini. Are cu el o interesantă convorbire, publicată în „Universul literar“ de sub conducerea lui Perpessicius.

În India contrastelor stă trei ani. Mizeria, sărăcia, epidemia de holeră nu îl descurajează. Aprofundează studiul sanscritei. Nu renunță la excursii, la cumpărarea cărților, deși aștepta cu emoție în fiecare lună sosirea banilor salvatori din țară. Neliniștea tânărului doctorand în așteptarea bursei se amplifică în toamna anului 1929, când Maharajahul de Kassimbazar, având mari încurcături, îi suprimă temporar bursa. Nu mult după aceea protectorul lui indian moare de febră tropicală.

Deși *Șantierul* și *Memoriile* ne oferă suficiente date asupra studiilor și distracțiilor – corespondența către familie face unele precizări, nuanțează. La mai puțin de o lună de la plecarea din țară, îi scria mamei câteva rânduri calde de mulțumire. Altă dată e îndurerat că aceasta se împrumutase din nou spre a-i putea trimite câteva lire.

În această nesiguranță a traiului cotidian, eroul nostru știe ce vrea. Diletantismul și improvizația nu au ce căuta în viața lui, o spune răspicat mamei într-o scrisoare din 20 februarie 1930: „Cred că drumul meu e filosofia orientală și istoria religiilor și pentru

nimic în lume nu-l părăsesc. Sunt de 23 de ani, nu mai pot începe în fiecare an un alt studiu. Vreau să fac din cariera mea profesorală nu numai un mijloc de existență, ci știință – pentru mine și indirect pentru cultura noastră, unde au lucrat nechemati și nepregătiți cu sutele. Fac apel la toate sentimentele tale de înțelegere. Încep să mă apropii de maturitate, unde nu se mai joacă de-a știința, ca la noi în țară.

Sunt chemat să fac un rol, dar trebuie să mă pregătesc. Cei pe care-i cheamă Dumnezeu renunță la confortul modern, părăsesc familie și prieteni și se fac misionari, întorcându-se în patrie o dată la 20 de ani, sau poate deloc. Nu e cazul meu, pentru că știința nu e atât de absolută ca un mesaj divin. Dar nu e mai puțin adevărat că, apucând pe acest drum, sunt nevoit să renunț la prezența voastră pentru un timp lung“.

Leit-motivul epistolelor către Petru Comarnescu este munca înverșunată, continuă și permanentă: „Lucrez cu furie. Marele avantaj al călătoriei mele în Orient e faptul că nu-mi pot pierde timpul. Aici trebuie să lucrez“. (11 decembrie 1928).

Lui C. Rădulescu-Motru îi relatează că, în fiecare zi, profesorul Dasgupta îl inițiază în aprofundarea operelor lui Kalidasa, vers cu vers. „Acest geniu e încă necunoscut ca lumea în Europa, deși nu e întru nimic inferior unui Horațiu sau Shakespeare. Vreau să asimilez nu numai limba sanscrită, ci și unghiurile critice ale ochiului și urechii indiene, să învăț a aprecia și refuza ce nu e indian. Numai astfel voi putea ataca la maturitate metafizica indiană“. (18 mai 1930). Exact peste o lună revine cu o altă misivă. Dasgupta, invitat la Roma și Paris să țină câteva conferințe, ar fi dorit să vină și în România. Eliade sondează terenul. Nu s-ar putea ca societatea de Filozofie din București să suporte o parte din cheltuielile deplasării? Din păcate *ieri* ca și *azi*, pentru cultură nu se găsesc niciodată fonduri.

La 4 iulie 1931 se încumetă să-i scrie lui Nicolae Iorga, întrebându-l dacă nu s-ar putea crea o catedră de arabă și persană pentru profesorul Lucian Bogdanov: „N-aș fi îndrăznit a vă adresa această scrisoare dacă n-aș fi cunoscut via dumneavoastră dorință de a inaugura studiile orientale în învățământul nostru universitar și dacă nu mi-aș fi amintit finalul unuia dintre memoriile dumneavoastră academice. «Dar când vom avea oare orientaliștii noștri?» În același timp, numele profesorului Bogdanov e prea ilustru ca să nu fiu ispitit să-l unesc, sperând, de începuturile noastre persane și arabe“.

Nici de data aceasta nu s-a primit un răspuns favorabil.

Geneza și comentarea propriilor cărți beletristice, de orientalistă, filosofia culturii și istoria religiilor sunt expuse pe zeci de pagini în scrisorile către Vittorio Macchioro, Petru Manoliu, Valeriu Bologna, N. Argintescu-Amza, Ionel Jianu, Elena Beram, Constantin Noica, Gh. Bulgăr, Ion Chinezu; Brutus Coste, Mac Ricketts, Cezar Baltag, Barbu Brezianu, Dumitru Micu, Vintilă Horia etc.

Explicațiile, amănuntele concrete, prototipurile personajelor, considerațiile despre arhitectonica și stilul operelor respective și-ar pierde savoarea dacă ar fi rezumate (oricât de meșteșugit!). Ele trebuie citite de la sursă! Mă mulțumesc să consemnez oscilarea autorului între literatură și știință. În diferite etape ale vieții, preferința sa se îndreaptă fie spre una sau cealaltă componentă a creației.

La 31 octombrie 1934, literatura ar fi ocupat locul secund. Cel puțin așa îi scria lui Valeriu Bologna: „Mie puțin îmi pasă de toate succesele literare pe care le-am avut. Ți-o spun sincer. Literatura a fost și este încă pentru mine un *passetemps*, o supapă de siguranță contra surmenajului. Când sunt prea obosit sau prea deprimat de himerele rezultatelor datorite de munca mea științifică, mă apuc să scriu un roman. Am publicat atâtea cărți într-un an pentru că le aveam gata scrise. Nu mă judeca după ce am tipărit, sunt lucruri vechi“.

După mai puțin de două decenii, pasiunea ce-l obsedează e beletristica. Merge până acolo încât, la un moment dat, îi scrie lui Stig Wikander: „Abandonând literatura am comis o mare crimă împotriva mie însumi“. (7 noiembrie 1950). Va reveni peste câteva luni, confesându-se aceluiași prieten: „dezgustul meu pentru erudiție se apropie de punctul culminant. Pentru a mă salva, nu văd decât o soluție: să arunc totul și să mă refugiez la țară și să mă abandonez literaturii. Dar, din nefericire, am mâinile legate de multiple angajamente“.

În ultimele trei decenii de viață, în pofida lucrărilor științifice esențiale zămislite, va vitupera mlaștina erudiției, elogiind satisfacțiile oferite de literatură.

Dintre judecățile de valoare emise asupra operelor scriitorilor români interbelici mă opresc la două scrisori adresate lui Lucian Blaga. La 5 octombrie 1937 îi scrie autorului *Spațiului mioritic* despre deosebirile dintre omul universal (Eminescu) și cel

enciclopedic (Hasdeu): „Enciclopedistul își «despică» prea mult opera – dar tocmai această repetată despicare îi verifică autenticitatea universalismului său. Dacă Leonardo ar fi trăit în secolul al XIX-lea, ar fi făcut, cu sau fără voia lui, istorie – și istorie. Iar dacă ar fi voit să-și depășească timpul – ar fi făcut preistorie sau folclor. Enciclopedistul (autentic, iar nu bolovănos) este mai mult un aspect geografic al universalismului“.

Cealaltă epistolă a fost scrisă în urma lecturii *Genezei metaforei* care „deschide perspective magnifice“. Îl îndeamnă pe interlocutor să traducă rapid scrierile sale într-o limbă de circulație. „Încep să simt vraja simfonică a sistemului d-tale“. (29 iulie 1937).

Penultimul capitol din *Itinerariul spiritual* e intitulat *Ortodoxia*. El a apărut în „Cuvântul“ la 12 noiembrie 1927. Explicații suplimentare găsim într-o scrisoare către Vittorio Macchioro, referindu-se la creștinismul la români: „Credem că totul este așa, pentru că așa a lăsat Dumnezeu. Există un minunat proverb românesc care spune: Suntem creștini așa cum arborii sunt arbori și păsările păsări. E ca și cum ar spune că suntem creștini *pentru că suntem oameni*. În românește cuvântul *creștin* este identic cu acela de *om*. Un țăran român crede că singura lui datorie e să fie «drept» și «bun», și fiind așa e *creștin*. Pentru el creștinismul nu este o dogmă, un organism extern de norme și amenințări, ci baza creației, singurul sens al acestei vieți pământești. Din această cauză străinii cred că suntem «fataliști» sau «indiferenți» din punct de vedere religios. Este o înțelegere total greșită a întregii probleme. Suntem doar toleranți și umili“. (15 martie 1931).

Surprinzătoare și actuală este părerea dintr-o misivă către Vintilă Horia. Atât expeditorul, cât și destinatarul aveau ferma convingere a unirii dintre ortodoxie și catolicism: „*Întocmai ca și d-ta, văd și eu obligatorie apropierea de Roma, dar nu văd încă formula. Am vorbit cu mulți iezuiți (nu mai spun de benedictini, atât de aproape de noi), ce îmi spuneau: «Când veți veni cu toate ale voastre, va fi o nouă renaștere a catolicismului roman». Trebuie să le dăm și lor, să-i ajutăm – întocmai cum vom primi și noi de la ei. De aceea, astăzi formula uniată mi se pare simplistă și provincială. Foarte bine că fenomenul a existat. Dar, în mare, va trebui să aibă altă deschidere. Întoarcerea la Roma nu va trebui să aibă aspectul unei Canosse. Nu știu cum va trebui făcut. Tensiunea spirituală post-apocaliptică (adică, dacă vom supraviețui ca neam și geografic,*

războiului), va fi astfel încât nu putem prevedea nimic, știm doar că unirea se va face“. (3 ianuarie 1953).

Această credință este comună, în zilele noastre, fruntașilor celor două biserici. Într-un interviu luat de Lelia Munteanu Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române ne relatează despre întrevederea sa cu Papa Ioan Paul al II-lea: „Am vorbit la întâlnirea din 1989 despre lucrarea noastră pastorală, despre multe, chiar despre Mircea Eliade“ („Adevărul“, nr. 4540 din 7 februarie 2005).

Există o imagine deformată asupra opulenței în care ar fi trăit Mircea Eliade. Corespondența dezvăluie cruda realitate: multe perioade din viața scriitorului au fost dramatice. Departe de țară „raportează“ familiei că, pentru a face economie a suprimat cafeaua cu lapte de dimineață. Au apărut însă și alte „accidente“: „Pantofii negri s-au rupt. Să-i repar? Pălăria s-a stricat mult de ploaie și, deși am dat-o la călcat, nu mai poate fi purtată“. (8 aprilie 1928).

De-abia a trecut o lună și vestimentația îi pune noi probleme. Ca să facă față protocolului (la ceremoniile diplomatice de la legația română și poloneză) „trebuie să am o cravată“ – (2 mai 1928). Singura cravată (cu care plecase în India) a început să se deșire, așa că, la 4 martie 1929, îi scrie mamei din Calcutta: „Cu ea (această cravată) făceam față vizitelor, recepțiilor, spectacolelor. A trebuit să-mi cumpăr și cravată. Din ce am luat din țară, numai batistele mi-au fost suficiente. Restul, neadaptat, derizoriu“.

E îngrijorat de ce va găsi la înapoierea în țară, mai ales după ce primește vești de la Valeriu Bologa. Optimismul lui robust pare să se clatine atunci când îi răspunde profesorului de istoria medicinei din Cluj, la 21 decembrie 1931: „Bănuiam că mizeria și indiferentismul copleșesc toate instituțiile, sterilizează toate entuziasmele și întunecă și mintea și speranțele – dar nu mi-aș fi închipuit că am ajuns într-un asemenea hal! Când mă gândesc că trebuie să iau toate de la început și, poate, peste câțiva ani de muncă să fiu nevoit să las toate baltă și să emigrez înnebunit de atâtea obstacole“.

Ajuns romancier celebru, într-o perioadă de aparentă prosperitate face cu greu față greutăților. Nu ezită să-i scrie lui N. Argintescu-Amza la 14 ianuarie 1936: „Aici lucrurile merg din ce în ce mai greu. Se câștigă anevoie, chiar un minim de trai decent. Dacă

n-aș avea din când în când câte un roman, aș trăi la mahala, fără cărți și chiar fără tutun“.

Din epistola datată 29 septembrie 1936, către același destinatar, aflăm amănunte: „Am avut câteva necazuri care m-au paralizat două săptămâni. Paralizie, pentru mine înseamnă sărăcie. Văd cu groază că se apropie termenul de chirie și eu n-am scris. Aici am ajuns, după douăsprezece volume publicate și după atâtea «succese»“. Tragedia e că expeditorul e de o timiditate dezarmantă: „Nu mă pricep să forțez ușile. Orice student îndrăzneț are mai multă trecere decât mine. Nici măcar nu pot pătrunde unde aș avea oarecare șanse. Portarii mă intimidază“.

Rămas fără leafă în iulie 1938 e disperat. Titu-Ștefan Devechi e rugat să-i împrumute lunar „o mică sumă de bani“.

Plecând în lagărul de la Miercurea Ciuc îl imploră pe editorul Georgescu-Delafras „să fii atât de bun să dai soției mele *orice sumă de bani* în contul drepturilor de autor“. (29 iulie 1938).

Din sanatoriul de la Moroieni lansează un nou țipăt de deznădejde către Mircea Vulcănescu. Neputându-și plăti impozitul pe venituri literare, administrația financiară a stabilit să i se pună sechestru pe bunuri: „Nu se poate ca ministrul să nu înțeleagă ridicolul tragic al publicației de vânzare emise asupra unui scriitor închis și bolnav“. (13 ianuarie 1938).

Scăpat de sechestru, își concentrează toate forțele tipăririi revistei „Zalmoxis“. Datoria de 50 000 de lei trebuie neîntârziat plătită tipografiei. Tudor Vianu e rugat să obțină subvenție sau câteva abonamente de susținere: „Am tăcut când n-am avut bani de coșniță, am tăcut și când n-am avut bani de chirie; de data aceasta nu mai am dreptul să tac“. (8 septembrie 1938).

Lucrurile nu se rezolvaseră până la sfârșitul lunii. Scrisoarea către Emil Cioran din 27 februarie redă sugestiv starea lui sufletească: „Boala pulmonilor mei nu era lucrul cel mai grav. Mai bolnav eram de nervi. Extenuat de fugă, emaciat la Ciuc, zdrobit la Prefectură (șaptesprezece zile), înnebunit la sanatoriu, dezgustat mai ales de ce vedeam în jurul meu, a trebuit să mă reîntorc la starea de larvă ca să nu-mi pierd mințile... Deși eram *un trist muritor de foame* mi-am adus aminte că m-am angajat să scot revista „Zalmoxis“. Îmi trebuiau pentru asta cam 50 000 lei. Și pentru că nu mi-i dădea nimeni, am început să-i «muncesc» eu. [Ține minte că doctorii mi-au interzis munca intelectuală șase luni de-aici înainte]. Am semnat o poliță,

am luat o traducere, am început să alerg la cunoscuți după abonamente. Și, cu toate acestea, nu pot acoperi suma. Este pur și simplu înduioșător“.

Se pare că după ce a părăsit sanatoriul, nu a avut trei luni drept de semnătură. Banii pentru coșniță și-i procura făcând traduceri pe care le semnau alții. Într-o scrisoare către Cezar Petrescu directorul revistei „România literară“, își calmează durerea: „Până azi n-am primit onorariul. N-am cerut niciodată onorarii, dacă ele nu mi s-au dat. De data aceasta sunt silit s-o fac. Și îndrăznesc, pentru că știu că și d-ta ai cunoscut spectrele sărăciei și deznădejdiei ultime ale unui scriitor nevoit să-și vândă cu bucata biblioteca. Dacă m-aș ști vinovat de cel mai mic lucru, în afară de crâncena mea onestitate, aș răbda și mi-aș aștepta sfârșitul hotărât de Dumnezeu. Dar repet, mi-este peste putință să-mi descopăr vreo vină. Și atunci, mă întreb: cui folosește lenta mea pieire?“ (25 mai 1939).

În Portugalia e nevoit să se împrumute ca să poată plăti spitalizarea Ninei. Nu renunță însă la proiectul editării celei de a treia fascicule din „Zalmoxis“. La 22 februarie 1943 îl roagă pe Constantin Noica să le solicite lui Mircea Vulcănescu și Paul Sterian un împrumut pentru plata tipografiei. Se obligă ca în maximum șase luni să restituie suma.

Mizeria traiului zilnic ne este cunoscută din paginile *Jurnalului*. Hărțuielile permanente din anii șederii la Paris, lipsurile cărora nu mai poate să le țină piept se amplifică după căsătorie, când trebuiau întreținute ... două persoane.

Brutus Coste rămăsese singurul lui confident:

„Catastrofa mea financiară agravată de nefrita Christinei și de vagotonia mea se datorește exclusiv serici de ghinioane cu care mă lupt de multe luni. În nici un an n-am muncit mai mult ca anul acesta. M-am împrumutat în dreapta și în stânga pe termene scurte și lungi. Dar când am căzut bolnav nu mai aveam altă ieșire decât să strig și mă înec“. (28 iulie 1950).

Nici nu ne vine să credem! Savant elogiât de somitățile științifice, autor al *Tratatului de istorie al religiilor*, *Mitului eternei reînțarceri*, *Șamanismului*, participant la congrese, nu are... cu ce să se îmbrace. Fiind invitat în Suedia să țină câteva conferințe, îi comunică, jenat, lui Stig Wikander: „Din nefericire, așa cum știți deja, sunt complet lipsit de veșminte. Ultimul meu costum, acceptabil (albastru închis – cel de la căsătorie!) a fost furat (de la același blestemat hotel) în

timpul absenței mele, în iunie trecut. Nu posed actualmente decât un costum cafeniu. Aș putea să mă prezint cu acesta în fața publicului d-tră?" (7 februarie 1952).

„Salvarea“ i-a venit de la bunul său prieten, Brutus Coste, căruia îi e recunoscător: „Multe, multe mulțumiri pentru costumul trimis. Am fost la croitor, să-l ajustez puțin și să-i scurtez pantalonii. Voi avea un excelent costum „decent“ pentru conferințe. Deși primăvăratec, voi vorbi cu el în fața publicului suedez. Încă o dată, îți mulțumesc și te îmbrățișez că te-ai gândit la mine“. (14 martie 1952).

Citind cu atenție cele trei volume ale corespondenței emise, vom găsi alte exemple similare. Mulți vor fi reținut fraza dintr-o scurtă scrisoare către Nicolae M. Condiescu din 1 martie 1939: „Mi-e groază de ajutorul care ajunge prea târziu, când nu mai e nimic de făcut“.

*

Pe lângă volumele cunoscute, există alte cărți nedefinitivate, nefinisate. Dintre ele, cele mai importante sunt studiul consacrat Mătrăgunei (din care au apărut câteva fragmente) și cele vreo 200 de pagini rămase inedite, din viața lui Balzac. Proiecte dintre cele mai variate sunt comunicate prietenilor și cunoscuților. Unele au rămas doar în acest stadiu.

La 20 iulie 1927, îi vorbea lui Cezar Petrescu despre *Ispita Sfântului Anton*: „Pe o foaie volantă din 1925 – 1926 regăsim acest titlu însoțit de o paranteză (poem). El figurează alături de altele într-o *Listă a cărților pe care le am gata în minte până acum*:

Filosofia liniei

Câțiva savanți

Cărți ciudate

Parabola

Schița unei lucrări asupra metafizicii

Cu excepția câtorva portrete de savanți – nimic nu s-a realizat“.

Lui Petru Comarnescu îi scrie, la 22 aprilie 1929, despre prima parte a unui studiu intitulat *Cărți reprezentative din viața Asiei*: „Dacă în vară voi avea câteva săptămâni de luciditate completă, voi putea sfârși și pamfletul – carte *Superstițiile Europei moderne*, carte pe care am compus-o citind câteva probe de filosofie contemporană venite de la Paris, Marbug și Londra. Am scris introducerea pe care

am intitulat-o *Crepusculul inteligenței*, pentru că eu socotesc stupiditate orice neaplicare la obiect. Urmează o seamă de capitole ce ilustrează, cu copioase exemple: confuzia metodelor, superstiția documentului, primatul naturii, incomprehensibilitatea simbolului, reacțiile teozofizante și diletante, superstiția cifrului și pierderea orientării realiste, adică metafizice, singura cunoștință precisă și proprie. Anumite capitole – spre pildă simbolul, natura, documentul – vor aduce surprinzătoare dovezi de rătăcire, de inconștientă decadentă a inteligenței contemporane occidentale. Pamfletul va fi o urmare logică a cărții mele asupra filosofiei Renașterii“.

Peste 20 de ani, ca și peste 40, corespondența ne oferă detalii semnificative:

31 octombrie 1952: „Eu plănuiesc mai de mult o cărțuție *La chute dans l'Histoire* – care nu are multe lucruri comune cu seria de articole *Căderea în istorie* pe care o publică *Îndreptar*. În această cărțuție „voi face socoteli definitive“ cu diversele istoricisme posthegeliene, care, vrând-nevrând, sunt obligate să justifice orice întâmplare istorică, oricât ar fi ea de bestială, numai pentru că nu pot accepta *concretul, realul*, în afară de istorie. Dar nu voi putea „da drumul“ acestei cărți, decât după apariția alteia, *La nostalgie du Paradis*; ... acolo voi încerca să arăt de ce realitatea umană nu e istovită de istorie, orice ar crede Croce, Ortega și toți ceilalți“ (către Vintilă Horia).

2 iunie 1969: „Aș vrea să închei o altă «carte a inimii mele» *Comment peut-on être roumain?*, al cărei subtitlu va explica ce fel de „filozofie“ a culturii românești încerc să prezint. Voi discuta numai ce va putea interesa pe străini, adică de la Eminescu încoace, dar stăruind mai ales asupra Renașterii pe care a cunoscut-o o cultură minoră, cum era a noastră, între 1925–1940 și datorită căreia a ieșit din provincialismul cultural de până atunci, arătând mai ales ceea ce este exemplar în această Renaștere și în ce sens procese similare se pot repeta și în alte culturi minore și provinciale din Asia, Africa, America de Sud. Cred că, de data aceasta, experiența culturii românești din 1925–1940 poate deveni un model exemplar de-a dreptul pe plan mondial“. (către D. Micu).

Își propune chiar o colaborare cu Petru Sergescu (matematică), Octav Onicescu (fizică), Valeriu Bologna (medicină). „În câțiva ani am putea, acești patru, publica o foarte interesantă monografie și am prezentat-o la Varșovia în 1933. Cu cât acest studiu va apărea mai

devreme, cu atâta aș fi mai fericit“. (3 februarie 1931), către Valeriu Bologa).

Încă din 1930 se gândește cu seriozitate la organizarea unui Institut de studii orientale și religioase la întoarcerea în țară. Munca organizată și deschizătoare de drumuri în această privință (despre care vorbește în scrisorile către Valeriu Bologa) se pare că și-a găsit câțiva aliați, de vreme ce, la 3 septembrie 1934, N. Argintescu-Amza va afla de la Eliade că i s-a cerut un plan de activitate detaliat asupra acestui institut și a bibliotecii sale.

Ideea e vânturată mai bine de doi ani în corespondență – pentru ca, la sfârșitul anului 1936, să se aștearnă tăcerea.

Omul ca simbol, Mitologia Morții (Eseu asupra istoriei și destinului culturii românești) – alături de alte câteva zeci de cărți – ar trebui cunoscute și discutate. E necesar să valorificăm ceea ce se mai păstrează din aceste manuscrise la Biblioteca Regenstein a Universitatea din Chicago sau într-o pivniță din Paris.

Începute numai sau schițate, redactate într-o primă formă, dar nefinisate – ele nu sunt niște fantasmagorii.

MIRCEA ELIADE DESTINATAR

Eseistul Mircea Eliade e remarcat și apreciat înainte de debutul său editorial. Nu avea decât 20 de ani atunci când au apărut în „Cuvântul“ cele 12 foiletoane sub genericul *Itinerariu spiritual*. Autorul intenționa tipărirea acestor articole în volum, cu o prefață a lui Mircea Vulcănescu. Acest proiect nu s-a realizat².

Ecoul acestui „manifest“ a fost deosebit. Șerban Cioculescu, aflat la Paris în noiembrie 1927, deși pe poziții ideologice opuse, îi elogiază publicistica: „Erudiția d-tale în istoria religiilor și culturilor orfice și altele m-a depășit de la început și m-a dezorientat în parte. Am fost atras de sinceritatea d-tale, de accentul direct, de probitatea, de anxietatea morală și, de ce n-aș spune, de calitatea scrisului dumitale. Și de un punct de vedere, poate nu unicul, comun: lipsa de diletantism, adversitatea față de diletantism“. (21 noiembrie 1927).

---

² Abia în 1990 cele 12 foiletoane și ecourile stărnite în epocă au fost publicate în Mircea Eliade, *Profetism românesc I. Itinerariu spiritual. Scrisori către un provincial. Destinul culturii românești*. Volum îngrijit de Alexandru V. Diță, cu o prefață de Dan Zamfirescu intitulată *Mircea Eliade – profet al neamului românesc*, București, Editura Roza Vânturilor [Nota editurii].

Dacă în anumite etape ale vieții, Mircea Eliade, recitind cutare roman al său, găsea imperfecțiuni, în domeniul construcției, personajelor sau stilului, dacă uneori i se făcea lehamite de ariditatea propriilor lucrări științifice, blestemând mlaștina erudiției, nu a făcut niciodată reproșuri **eseurilor** sale. *Oceanografie* (1934), *Fragmentarium* (1939) și *Insula lui Euthanasius* (1943) – volume ce selecționează această latură a creației – sunt semnificative.

Într-o scrisoare datată 1 ianuarie 1940, Emil Cioran sublinia superioritatea eseisticii prietenului său: „De la Veneția la Roma ți-am citit *Fragmentarium*. Cred că ești mai mult tu însuși decât în roman. În acesta faci un efort de obiectivitate și te înstrăinezi de vocea, de palpitația, de greșelile și iluziile tale, pe când în eseu ești prezent aproape fizic. Tu ai o bucurie pentru idei, pentru cărți, pentru descoperiri, care te vor scăpa orice ai face împotriva ta (și faci multe) – de ratare”³.

Romanele interbelice ale lui Mircea Eliade sunt discutate în corespondența prietenilor avizați, cu obiectivitate. Uneori observațiile critice sunt destul de severe. Desigur nu lipsesc elogiile și părerile controversate.

Primului roman tipărit – *Isabel și apele diavolului* – i se reproșează de Ionel Jianu o arhitectonică defectuoasă și un final abrupt, în timp de ce Mircea Vulcănescu e încântat de ansamblu și nu se sfiește să folosească superlative.

Autorul însuși blamează propria carte; adresându-se familiei, spune că a scris un roman „extravagant, de modă nouă și ne poate compromite”.

Lumina ce se stinge a fost considerată de cel ce-a zămislit-o, de numeroase ori, drept „ilizibilă”. La apariție, într-o scrisoare din 12 octombrie 1930, Ionel Jianu, după o introducere laudativă, înșiruie șase puncte vulnerabile, dintre care amintesc primele două: stil neîngrijit și lungimi jenante.

Celebritatea scriitorului se datorează romanul *Maitreyi*, apărut până în prezent în 14 ediții și tradus în 11 limbi. Atât recenziile cât

---

³ Editorul acestui volum își ia îngăduința de a transcrie din prefața primei culegeri de eseistică eliadescă apărută după ultimul volum îngrijit de autor în 1943: „Dacă Mircea Eliade atinge intensitatea și luminozitatea geniului, aceasta nu se petrece nici în opera literară [...] nici în Jurnal [...] și cu atât mai puțin în didactica lui sinteză finală, ci în eseistică și publicistică” (Profetism românesc 1).

și referirile din epistole sunt, în unanimitate, excepționale. Reproduc doar aprecierea lui Lucian Blaga. Acesta îi scria, din Viena, la 6 iunie 1933: „Isprăvesc tocmai citirea romanului despre *Maitreyi* și mă declar *profund entuziasmat* [sublinierea lui Lucian Blaga]. Nu ai cumva posibilitatea de a-l traduce în nemțește? Dacă aș avea traducerea, m-aș face luntre și punte să-l plasez la o casă de editură de aici“.

Peste patru ani, autorul *Spațiului mioritic* e la fel de entuziasmat de alt roman: „Știi că atât eu, cât și soția mea am citit *Șarpele* și ținem să te felicităm pentru splendida realizare a fantasticului. E o lucrare *foarte, foarte frumoasă*. Și un gen deosebit de greu. (O știi, fiindcă sunt aici în domeniul meu). Să trăiești și să ne mai dai opere asemănătoare“.

Huliganii a fost analizat favorabil de cei mai avizați critici interbelici: Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Șerban Cioculescu, Mihail Sebastian, Ion Chinezu. Emil Cioran îi scria lui Eliade, după citirea romanului în decembrie 1935: „Un roman așa de bine scris, atât de rotunjit și de complet și care este în același timp revelația putregaiului nostru, a ratării noastre ascunse, a fatalității noastre secrete. *Huliganii* m-a făcut trist, fiindcă m-a făcut să-mi dau seama cât suntem de pierduți, cât ireparabil ascunde frământările generației noastre, în ce măsură suntem condamnați. [...] Deși am pentru tine o simpatie infinită și nedezmințită, simt uneori o dorință să te atac fără argumente, fără probe și fără idei“.

Bunul său prieten Constantin Noica, deși consideră că *Huliganii* „pentru mine e prima ta carte“ și „o răscruce pentru tine“, e necruțător cu defectele în scrisoarea din 17 decembrie 1935: „Nu e destul să recunoști că scrii deseori negramatical; cred că e timpul să iei oarecari măsuri. Gramatica își cere simțul ei, negreșit; dar cere și puțină atenție. Or, dacă nu ai simț gramatical deosebit, cititorul îți cere măcar un mic efort de atenție“. Sunt date în continuare (cu indicarea paginii) greșeli elementare în folosirea cratimei, cuvinte improprii, neglijențe stilistice, declinarea greșită a numelor proprii.

„Nu cizelezi detaliile, nu rotunjești o situație, nu echilibrezi bine, nu dozezi bine. Îți ai tehnica ta, recunosc; monologul interior, mai puțin folosit aici ca în *Întoarcerea [din rai]*; alternarea situațiilor și eroilor; sincronizarea întâmplărilor. Mai ales mijlocul acesta din urmă îl folosești în chip fericit“.

Continuă avalanșa de reproșuri: nepriceperea tehnică, lipsă de

interes a primelor trei capitole, situațiile șarjate prelungit de oameni anormali. Concluzia finală este totuși exprimată pe un ton înalt: „Nu te-am crezut până acum capabil de literatură. *Maitreyi* mi s-a părut bună pentru că era autobiografică. *Întoarcerea*, poate tot de aceea. Credeam deci că scrii literatură în chip accidental și ca urmare a experienței tale bogate. Mă întrebam chiar, ce ai să faci acum, când te-ai potolit. Așadar, ești capabil de epică, de plăsmuire a vieții, de literatură. Te felicit pentru surpriza pe care ne-ai făcut-o nouă tuturor și-ți doresc simplu, succes. Îți doresc să nu fi obligat să scrii trei cărți pe an, mai ales. Restul vine de la sine“.

Observațiile lui Constantin Noica au constituit pentru Mircea Eliade un mare semn de întrebare. Cu un an și jumătate în urmă apăruse în „Adevărul“ un articol favorabil al lui Șerban Cioculescu despre *Întoarcerea din rai*. În final, însă, erau reproduse peste 30 de greșeli de acord, confuzii de cuvinte, improprietăți de termeni, erori ortografice. A fost o lecție severă însușită de scriitor. Începând cu anul 1936, își va supraveghea cu atenție stilul.

În discuția romanului *Domnișoara Christina*, Emil Cioran remarcă progresele făcute în acest domeniu, chiar dacă ni se pare că le învăluie într-o undă de ironie: „Am citit cu multă încordare pe strania și tulburătoarea Christina. Este un roman scris într-o exasperare unică și din care transpiră, ca din nici una din cărțile tale, amestecul de asceză și de voluptate, care explică mobilitatea inimii și paradoxul existenței tale literare și cotidiene... Nu știu cât să-ți mulțumesc pentru puținele greșeli care au rămas în urma corecturii tale. La un text atât de arbitrar, mă așteptam la un morman de erori. Ești corect și conștiincios ca un ardelean“. (8 decembrie 1936).

Dintre entuziastele epistole despre *Nuntă în cer* remarc pe cea a lui Constantin Noica, scrisă în altă tonalitate față de cea unde făcuse „autopsia“ *Huliganilor*: „Sunt convins dinainte că este cartea cea mai bună a anului românesc. [...] Fiecare carte a ta aduce astfel ceva neașteptat. Aproape că am început să-mi «aștept» surpriza, și-ți mărturisesc că faptul de a nu te mai vedea abundant în desfășurarea exterioară (situații, personajii etc.) a romanului, nici curios de tot ce e resort excepțional în conduita eroilor, ci pur și simplu atent la comportarea lor normal psihologică, nu constituie surpriza cea mai mică. Nu mă așteptam să încerci atât de curând romanul psihologic“. (8 iulie 1939, Paris).

Menționez că traducerea romanului *Nuntă în cer* a primit premiul pentru cea mai valoroasă carte apărută în 1984, în Italia.

*

Activitatea științifică a lui Mircea Eliade a putut fi apreciată de savanții străini după apariția, în limba franceză, a cărții *Yoga*. Și scriitorii români și-au manifestat surpriza și bucuria la apariția acestei cărți unice.

Cioran îi scrie la 10 iulie 1936: „Este atâta erudiție vibrantă în *Yoga* ta și o lume atât de aparte, încât îmi trezește atâta timiditate de care mă credeam scăpat. Pe vremuri, când scriai foiletoane n-aș fi putut crede că ai să scrii cea mai serioasă carte de erudiție pe care a produs-o România“.

Petru Manoliu nu-și poate stăvili entuziasmul: „Ți-am văzut *Yoga* și emoția mea a fost atât de mare, încât mă împinge să-ți scriu, deși rândurile acestea eu aș vrea să nu fie citite decât numai de autorul primei cărți curajoase scrise de un român. Ți urez, Mircea Eliade, atâția ani cât este nevoie ca să mai scrii încă o duzină de asemenea cărți. Și te vreau și acum, ca și-n alte dăți, cât mai stăpân pe destinul tău care de azi înainte începe să fie destinul culturii românești. ***Odinioară se vorbea de un Heliade, mâine se va vorbi de un Eliade.***

Nu crezi oare în aceasta?“

Aceeași bucurie provocată „până la copleșire“ o va simți și autorul în răspunsul pe care îl dă prietenescul și generosul mesaj al lui Petru Manoliu.

Din misivele către Valeriu Bologa și N. Argintescu-Amza aflăm câte ceva din munca îndârjită de definitivare a cărții, de „ghinionul“ ei. Primele 16 pagini, deja tipărite, au fost reimprintate pentru corectarea unor erori.

Dintre învățații străini și-au spus cuvântul: Ernesto Buonaiuti, Ananda Coomaraswamy, Carl Henze, Giuseppe Tucci, Samuel Angus, S. K. Scerbațki și mulți alții. Reproduc trei dintre elogiile orientaliștilor și istoricilor religiilor:

Jean Przyluski, profesor la Collège de France: „Yoga – am citit-o în parte cu cel mai viu interes. Acest eseu este o lovitură (*coup*) de maestru și în același timp cu d-voastră România intră în indianism“. (21 noiembrie 1936).

Vittorio Macchioro: „Vă puteți imagina cu cât interes am citit cartea d-voastră, care depășește, după părerea mea tot ce am putut

eu să citesc în jurul practicilor yoga. Tratarea subiectului din punct de vedere istorico-religios mi se pare perfectă și bineînțeles, mult mai clară și mai „gândită“, cum nu se vede nici în cărțile cele mai renumite despre *Yoga*. Mă interesează foarte mult punctul d-voastră de vedere“. (24 iulie 1936).

Raffaele Pettazoni: „Am primit monograficul volum *Yoga* pe care ați avut amabilitatea să mi-l trimiteți. Vă mulțumesc! Ce subiect interesant ați ales; și în ce modalitate genială ați știut să-l tratați! Ideea de a desemna preistoria yogăi urcând în epoca Mohenjo-Daro este una din cele mai captivante. Vă felicit și vă asigur că am urmărit cu cea mai vie simpatie perseverentele d-voastră eforturi în domeniul științelor religioase. Vreți să fiți printre colaboratorii periodicului nostru *Studi e materiali di storia delle religioni*? Aș fi fericit să public unul din articolele d-voastră în franceză sau în altă limbă“. (9 iunie 1936).

După război, prestigiul savantului ia amploare mai întâi în Franța, Italia, Elveția, Germania, mai apoi și în America. Cărțile de orientologică, istoria religiilor și filosofia culturii sunt elogiade de cele mai prestigioase personalități.

Giovanni Papini consideră *Tratatul de istoria religiilor* „o carte de căpătâi“. (13 mai 1952). Comentând *Șamanismul*, precizează că a găsit în această operă „o bogată originalitate și profunzime a interpretării“. (21 februarie 1953).

Carol Gustav Yung laudă *Șamanismul*, din care a avut atâta de profitat: „Bogăția materialului d-voastră este extraordinară și de cel mai mare interes, iar modalitatea prin care e prezentată, excelent. Alături de valoarea ei generală, cartea d-voastră are o mare importanță specială pentru psihologia inconștientului. Aș vrea încă o dată să vă asigur de sincera mea recunoștință“. (20 iunie 1952).

Gaston Bachelard își exprimă entuziasmul față de *Șamanism*, precizând că toate cărțile lui Mircea Eliade constituie pentru el adevărate stimulente: „Pour votre *Chamanisme* c'est tout un monde. Et il me faudra de longs mois pour le mediter. Avec votre manuel d'histoire des religions (que je ne cesse de recommander à mes étudiants), le Chamanisme constitue une oeuvre magistrale“. (29 iulie 1951).

Admirația lui Marcel Brion e exprimată în epistolele din august 1951, iulie și septembrie 1953. În prima dintre ele se referă la tratatul despre *Șamanism* și la vastele perspective pe care le deschide:

„Această problemă a călătoriilor celeste, a duplicării șamanului ne trimite la înseși rădăcinile credințelor și riturilor și d-stră ați definit magistral dezvoltările terapeutice și psihologice la care ne trimit“.
(17 august 1951).

Giuseppe Cocchiara consideră *Mitul eternei reînțoarceri* drept „o adevărată bijuterie etnologică“. Henry Corbin relatează despre influența considerabilă a operei lui Mircea Eliade la Teheran. Ambasadorul Belgiei citește *Tratatul*, soția sa *Șamanismul*. „Și eu fac exegeză, căci trebuie să călăuzesc candidații în inițierea în labirint“. (7 decembrie 1953).

Această avalanșă de citate ar putea fi urmată de cel puțin încă zece pagini cu extrase semnificative din corespondența savanților străini: Eugenio d'Ors, Louis Renou, Georges Bataille, Henri de Lubac, Jean Danielou, Ernst Jünger, Charles Baudouin, Jacque Masui, Stella Kramrisch, Otto Höfler, Jacob Wilhem Hauer, Jean Gouillard, Jean Paulhan etc. etc.

Elogiul atâtor celebrități era imposibil să nu amplifice crizele de megalomanie ale lui Mircea Eliade. La 9 martie 1948 îi scrie mamei: „Am publicat douăzeci și cinci de volume, trei patru volume sub tipar, țin cursuri la Sorbona, sunt cunoscut în lumea întreagă, public studii și articole în trei continente, sunt tradus în nenumărate limbi. **Încă puțin am și voi deveni un scriitor mondial** (s.n.).

Îți mulțumesc, dragă mamă, că m-ai adus la viață sănătos și înzestrat și că ai sacrificat totul ca să îngădui pregătirea mea intelectuală încă de la o vârstă fragedă, ceea ce face ca astăzi să fiu considerat la Paris unul din cei mai mari savanți ai lumii. Nici măcar Nicolae Iorga nu s-a bucurat, la vârsta mea, de prestigiul pe care-l am printre învățații de aici“. Dar dacă citim aceste rânduri din perspectiva *împlinirii* destinului *mondial* al celui care semna în 1948, ele nu dovedesc mai mult decât o perfectă conștiință a ceea ce era și urma să devină.

În paranteză fie spus, la data respectivă numărul volumelor tipărite era puțin mai mic. Eroul nostru, chiar dacă nu număra precum făcea Pristanda cu steagurile, pusese la socoteală și extrasele câtorva studii (e adevărat ample!) apărute inițial în reviste.

Conștient de propria-i valoare, îi plăcea să etaleze omagiile. La 7 august 1950 îi scria lui Brutus Coste: „Romanul început întrete întreaga mea literatură și se va așeza – dacă va putea fi terminat – lângă cele 10 – 15 romane ale secolului nostru. Știu de asemenea,

că un creier ca al meu se plămădește extrem de rar, nu numai într-un neam puțintel, ca al nostru, ci chiar aiurea și faptul că sunt considerat astăzi un indianist de primă mână, «cel mai important istoric al religiilor al timpurilor noastre» (Van der Leeuw) și «un gânditor merit să revoluționeze metafizica modernă» („Les Temps modernes“, revista lui Jean Paul Sartre) îmi dă dreptul să cred astfel. Surpriza ar fi mai mare dacă m-aș revela în Franța și ca scriitor“.

*

Din corespondența primită, putem extrage date concrete în reconstituirea drumului vieții viitorului scriitor și savant.

Prima scrisoare din partea tatălui datează din 22 iunie 1913. Înaintea plecării în războiul cu Bulgaria, căpitanul Gheorghe Eliade se adresează celor doi fii: „Dorința mea este ca tu, Mircea, să faci școlile de muzică și chimie în țară și în străinătate. Să nu vă bizuiți pe bani mulți de acasă. Cinstea și meritul pe bursă de stat“.

Dintr-o misivă a unui coleg, Radu Marinescu, aflăm că, în vara anului 1923, exista pericolul ca adolescentul miop să-și piardă vederea: „Nu te gândeai că ai să fii orb, e prea groaznic, și de ce să te amărăști cu idei negre când știi foarte bine că n-ai s-ajungi niciodată în starea de care te temi. Nu mai citi, dragă prietene, te rog nu mai citi, destul, poate chiar prea mult. Mai am ceva să te rog: prepară-te serios la matematici – «*Labor improbus omnia vincit*». Știu că ești contra celei mai exacte, celei mai frumoase științe și mai știu că sunt foarte mulți oameni fără aplicațiuni matematice. Mie să nu-mi mai spui că studiul matematicilor te duce la tâmpenie, că te înjur“.

Miron Grindea, cu seriozitate, îi cerea mai întâi să-i răspundă la o întrebare care-l frământa: „Doresc să știu dacă dumneata socoți că filosofia lui Spinoza cuprinde în esența ei ceva specific al culturii iudaice și dacă în genere cultura a avut o influență personală asupra filosofiei“. La 9 iulie 1927 același: se recomandă și-și arată tranșant admirația: „Sunt un june naiv, dacă nu hidos, în orice caz destul de urât spre a mă teme să apar în fața fetelor; merg de două ori pe lună la dame (cu prezervativ). Citesc numai literatură (lucru ce mi-a cășunat mult, căci am ajuns să trăiesc numai în literatură, încât ciocnirile cu oamenii sunt dezastruoase) și aș vrea să fiu ca dumneata“.

Foarte mulți corespondenți vor să îi semene. Desprind doar o frază dintr-un răvaș al lui Constantin Noica: „De la tine dețin o

anumită febră, gustul de a ști cât mai mult și curajul de a formula cât mai mult“. (24 aprilie 1936).

Din cele peste două sute de scrisori primite în perioada interbelică, rețin două documente cutremurătoare: ce au avut de pățimit, în timpul stagiului militar, Eugen Ionescu și Emil Cioran. Primul dintre ei îi scrie la 6 decembrie 1933 o scrisoare plină de haz din care am citat cu altă ocazie.

Faptele rămân aceleași peste doi ani. La Sibiu, totul pare să fie la fel ca la Slatina.

Registrul stilistic se schimbă. În locul sarcasmului lui Eugen Ionescu, întâlnim aforismul lui Emil Cioran: „Rândurile tale m-au dezmeticit din imbecilitatea în care trăiam de mai bine de o lună. De când am intrat în armată n-am mai citit nimic; iar gândurile le-am înlocuit cu disprețul de lume. Cinci ore din zi le petrec în grajd, iar restul fac instrucție, așa încât statul a reușit să mă fure mie însumi. Mi-ar fi imposibil să mai scriu un articol militarist și deși mi-e imposibil să devin pacifist, nu mi-ar fi rușine s-o mărturisesc în cazul unei conversiuni. De când am înțeles definitiv că forța este substanța istoriei, am început să apreciez sfinții. Dacă scoți armata din istorie nu mai rămâne decât glorie cerească, rezultată dintr-o rătăcire divină a omului“.

Alături de celebrități, printre corespondenți se afla anonimi, grafomani, solicitanți ai celor mai năstrușnice propuneri.

Redăm un scurt pasaj dintr-o scrisoare a lui Gheorghe Chindriș, țăran maramureșan lector al literaturii lui Mircea Eliade, Camil Petrescu și Eugen Lovinescu: „Acum iarăși sunt alegeri. Eu vă rog să mă credeți că în județul meu poporul nu votează după conștiință. Votează cu acei care-i vor da mai multă pâine de grâu și țuică, căci așa au votat totdeauna. La noi voturile se cumpără cu bani de către cine vrea. Oamenii săraci nu știu ce fac. Ei nu cred în bine. Sunt siguri, că pentru ei niciodată nu va fi bine. După cum cred și eu. Majoritatea voturilor vor avea liberalii și național țărăniștii, căci ei au bani“.

Privarea de libertate, umilințele la care a fost supus în vara anului 1938 și demnitatea și verticalitatea cu care Mircea Eliade a înfruntat vicisitudinile istoriei își vor găsi ecou în corespondență.

La 30 aprilie 1939, Vittorio Macchioro își exprima compasiunea: „Am aflat cu reală durere întâmplările dumneavoastră, admirându-vă *tenacitatea*. Sunt sigur că aceasta va învinge orice încercare și mă

aștept să primesc de la dumneavoastră în curând vești bune“. Aflând că a fost eliberat din lagărul de la Miercurea Ciuc, Petru Caraman i se adresează în același spirit: „Mă bucur că în ciuda atâtor adversități, dumneata păstrezi tăria acelui robust optimism – caracteristic ethosului românesc – cu care vei birui până la urmă. Nu numai în cele spirituale, dar și în cele fizice, care desigur te tiranizează mai mult în clipa de față. Eu nu știu cum aș face să adaug încă ceva la curajul dumitale, la acel suport minunat al sănătății dumitale sufletești. Deocamdată e bine că țara s-a convins că nu-i vrei pieirea, că nu ești un cetățean primejdios“. (27 noiembrie 1938).

Și frânturi din activitatea mea de editor în perioada comunistă pot fi reconstituite din corespondență.

Căpătând de la editor aprobarea de a tipări *Noaptea de Sânziene* în România, m-am străduit zadarnic în această donquixotească încercare. Ceea ce am obținut a fost doar publicarea unui fragment (prezentat de mine) într-o revistă din provincie („Transilvania“, 1981, nr. 1, ianuarie).

La 29 noiembrie 1974, după lectura romanului, îi expediam autorului câteva școlărești note de lectură: „Nu știi ce să admiri mai întâi și cum să-ți explici «misterul» care te captivează. Topirea irealului în contingent, trecerea de la vis la realitate nu e numai un procedeu demn de un desăvârșit «meșteșugar», ci și inefabilul marii poezii.

Atmosfera epocii e prinsă cu o inegalabilă autenticitate și faptul trăit e transfigurat artistic.

Teroarea, lichelismul, cameleonismul cutărui sau cutărui personaj gravat în *aqua forte* sunt antologice. Insolitul, grotescul, ironia unor pagini își dau mâna cu farmecul, sensibilitatea și emoția altora. Poate că unele episoade secundare, magistrale «în sine» ar putea da uneori întregului senzația de «stufos».

Impregnată de realitatea autohtonă românească, această încântătoare carte și-ar fi meritat o altă soartă. Sunt sigur că o va avea!“

La 22 august 1980, optimismul și speranța mi-au dat aripi: „Probabil *Noaptea de Sânziene* va apărea la Editura Eminescu (director Valeriu Râpeanu). Mai sunt necesare câteva semnături (pentru aprobare) și la începutul lunii septembrie pot să încep dactilografierea (ediție îngrijită de Mircea Handoca și Liviu Călin)“.

Citind textul cu creionul în mână, am descoperit câteva neglijențe

statistice. I le-am comunicat imediat, la 9 martie 1981, crezând cu naivitate că volumul va pleca imediat la tipografie. Cu toate audiențele mele la Centrala editorială și la Consiliul Educației Socialiste, romanul nu s-a tipărit. *E drept că nu am avut de așteptat decât zece ani*. Apariția a fost posibilă de-abia după evenimentele din decembrie 1989. *Noaptea de Sânziene* a avut un tiraj de o sută de mii de exemplare, în Biblioteca pentru toți.

Cele două volume ale *Jurnalului* au fost imprimate în 1993. Manuscrisul fusese „uitat“ în sertarele editoriale 13 ani.

Activitatea mea de editor al operei lui Mircea Eliade începuse în 1974. Descoperind, în Biblioteca Teatrului Național din București, manuscrisul *Iphigeniei*, l-am publicat în ianuarie 1974 („Manuscriptum“, nr. 1). Pe atunci nu știam că Noica fusese cel ce-i sugerase să scrie teatru: „De ce nu încerci teatru? Am impresia – în afară de considerente de rentabilitate, care sunt apreciabile – că ai putea da lucrări excepționale folosind în același timp enorm de la experiența dramaturgică. Există o imediatitate în teatru, o rapidă precizare a lui ce se poate și ce nu se poate, care e de cel mai mare folos, cred, autorilor excesiv de bogați cum ești tu. Într-un cuvânt cred (și nu în legătură specială cu toată activitatea ta literară) că-ți trebuie frâne. *Teatrul ți le dă*“. (8 iulie 1939).

După ce am descoperit textul, i-am scris lui Mircea Eliade, rugându-l să permită publicarea. În pledoaria mea – îmi dau azi seama – se afla și un strop de supralicitare:

„M-a surprins la prima dumneavoastră piesă firescul dialogului și dezinvoltura. Mă opream uneori din lectură și aveam impresia că legături tainice există între mitul grec și cel autohton. Scăpărătoarea vervă a unor replici, profundul sondaj în tainițele sufletului eroilor, pledoaria pentru adevăr și dreptate, suflul cald de generozitate și tulburătoarea poezie și vrajă care ne învăluie până la ultima pagină, mă fac să consider *Iphigenia* o capodoperă a literaturii române moderne“. (29 octombrie 1973).

Reluându-se spectacolul sub regia lui Ion Cojar, am asistat la avanpremieră și i-am scris autorului câte ceva despre atmosfera din sală și despre interpretare:

„În sala Atelier a Teatrului Național (noua construcție de vizavi de Universitate) 3 – 400 de spectatori, ocupând până și ultimul loc, au aplaudat minute în șir. A fost fără îndoială – un mare succes. Publicul era alcătuit, în marea lui majoritate, din oameni trecuți de

40 de ani, mulți dintre ei cu părul alb. De-abia aștept să asist la o reprezentație când studenții – și tinerii în general – vor reuși să fie fericiți posesori ai unui bilet de intrare la *Iphigenia*.

Mi-a plăcut atât concepția regizorală, cât și jocul actorilor, care au intrat în „pielea“ personajelor și au trăit într-adevăr rolul.

Textul – cred că știți – a fost „prescurtat“ – două acte în loc de trei. O Iphigenie blondă de douăzeci de ani, inocentă și transfigurată, o viitoare mare actriță, desigur. Nu s-ar fi putut găsi o mai fericită alegere. O Chrysis „terestră“ pentru a sublinia contrastul cu Iphigenia, o Clitemnestra energică, voluntară și impunătoare, un Achille „luptător“, un Agamemnon zbuciumat, interiorizat, cu lacrimi (adevărate, nu truate, când o cerea rolul). Admirabile scenele de masă, cu îngroșarea umorului gras.

Mi s-a părut că cele câteva scene lirice, că suflul de poezie al textului au fost estompate. Dar s-ar putea să fie numai o părere personală“.

*

În ciuda dimensiunilor exagerat de ample, prezentarea de față a spicuit doar corespondența emisă și primită. Am lăsat la o parte relațiile epistolare din anii petrecuți la Lisabona, Paris și Chicago. Nu am reprodus, decât parțial, schimbul de opinii cu prietenii din țară, fluxul și refluxul reconsiderării.

În volumele IV și V din *Mircea Eliade și corespondenții săi* urmează să apară scrisorile lui Mihail Sebastian, Al. Rosetti, C. Rădulescu-Motru, documente inestimabile despre spiritualitatea românească interbelică. Epistolele lui Mac Ricketts vor dezvălui etapele esențiale ale genezei monumentalei cărți a exegetului american. Își vor găsi locul și scrisorile de dragoste ale celor patru femei care au jucat un rol (mai mic sau mai mare) în viața sentimentală a eroului nostru: Rica, Sorana, Maitreyi, Jenny. Indicii (de nume, opere și cronologia scrisorilor) vor aduce un nou element documentar.

Cu toată strădania noastră, există încă lacune în definitivarea epistolarului.

E necesară completarea fragmentelor cenzurate din unele scrisori publicate în perioada comunistă.

Prin strădania lui Florin Todea și Liviu Bordaș au fost corectate micile omisiuni din scrisorile lui Mircea Eliade către Valeriu Bologa (vezi *Origini*, „Caiete Silvane“, 2003, nr. 3–4, p. 115–128).

Semnificativ e textul din 5 iulie 1938, unde emitentul oferă amănunte asupra felului cum era hăituit: „Venisem întâmplător acasă, după ce fusesem urmărit 7 săptămâni, alungat din casă în casă, neștiind de multe ori unde să dorm noaptea, nevăzându-mi soția și familia cu săptămânile. În timp de trei zile s-au făcut la mine acasă vreo douăsprezece-treisprezece descinderi“.

Croșetele [...] din epistolele către N. Argintescu-Amza, transcrise în „Manuscriptum“, nr. 3/1982, continuă să ne pună întrebări, nereușindu-se până în prezent descoperirea originalelor.

Se impune de urgență reinventarierea tuturor scrisorilor și ciornelor de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago. E de dorit fotografierea sau transcriere celor mai importante (Eugen Ionescu, Emil Cioran, Constantin Noica, Georges Dumézil, Ananda Coomaraswamy, Ernst Jünger, Henry Corbin, Giuseppe Tucci etc.). Sarcina ar trebui „executată“ de cel mai competent exeget american: Mac Linscott Ricketts. Sugerez imprimarea acestei corespondențe ca o *addenda* a corpusului epistolar.

Ar trebui publicate de către destinatari (sau de către familiile acestora) textele neimprimare încă.

Sperăm că organele competente vor efectua în curând un studiu amănunțit (inclusiv grafologic) al documentelor Securității și Siguranței naționale interbelice privitoare la Mircea Eliade și va fi tipărit rezultatul cercetărilor.

În felul acesta vom omagia cu toții (chiar și cei ce nu mai au nevoie de mituri) împlinirea centenarului nașterii lui Mircea Eliade.

Proiecte literare și filosofice*

Personalitate de tip enciclopedic, din familia spirituală a lui Dimitrie Cantemir, B. P. Hasdeu și Nicolae Iorga – Mircea Eliade a scris o sută de volume și peste 2000 de articole și eseuri.

Romancier celebru în România la 26 de ani (*Maitreyi*), orientalist cunoscut în Europa la 29 (*Yoga*), istoric al religiilor a cărui ascensiune în trei continente a început la vârsta de 42 de ani (*Tratatul de istorie a religiilor, Mitul eternei reînțarceri*) eroul nostru a lăsat urme durabile în spiritualitatea românească și în alte diferite domenii: nuvelistică, dramaturgie, eseistică și filosofia culturii.

Cele zece romane interbelice (*Romanul adolescentului miop, Gaudeamus, Isabel și apele diavolului, Lumina ce se stinge, Maitreyi, Înțoarcerea din rai, Huliganii, Domnișoara Christina, Șarpele, Nuntă în cer*) au fost încununuate de capodopera scrisă în exil: *Noaptea de Sânziene* (1954).

Critica noastră literară discutând pe larg autenticitatea și fervoarea beletristicii lui Mircea Eliade a subliniat variatele ei modalități artistice: roman realist, exotic, magic, fantastic, frescă socială.

În arhiva scriitorului mai existau două romane neterminate: *Ștefania*, început în 1935 ca o continuare a *Huliganilor*, va fi numită ulterior de scriitor *Viața nouă*. Opiniile autorului despre această carte sunt oscilante. Într-o scrisoare către Constantin Noica din 21 septembrie 1941 are o părere foarte bună, așa spune chiar un acces de megalomanie. „Această *Viață nouă* va trebui să însemne nu o etapă în „cariera“ mea scriitoricească (ceea ce nu prea interesează), cât un act de sporire a substanței românești, o depășire a tot ceea ce s-a realizat până acum în proza și cultura românească“¹.

Peste numai un an, romanul i se pare ratat, neinteresant și renunță la el.

La 12 decembrie 1942 începe un nou roman intitulat *Apocalips*. E entuziasmat la culme și nu se sfiește să-i comunice aceluiași prieten la 22 februarie 1943: „Am început un nou roman, dat fiind că acela

---

* Inedit.

¹ Mircea Eliade, *Europa, Asia, America, Corespondență*, vol. II, București, Editura Humanitas, 2004, p. 352.

la care lucram vara trecută e impublicabil încă multă vreme de aici înainte și îmi cere o muncă imensă. Noul meu roman e însă superior la tot ce-am scris până acum². La o nouă lectură, în primăvara anului 1944 se oprește, abandonându-l definitiv.

Aceste două proiecte vor fi valorificate și vor vedea lumina tiparului. Fiind în posesia fotocopiei manuscrisului *Ștefaniei (Viața nouă)* am publicat câteva fragmente în revistă și apoi în întregime în Editura Jurnalul literar, în 1999. Precizăm că este vorba de continuarea *Întoarcerii din rai* (1934) și *Huliganilor* (1935). Finalul trilogiei, scris cu intermitență între 1936–1939 a fost reluat între 1940–1941.

Volumul, apărut în 1999 cuprinde în *Addenda Jurnalul romanului*, oferindu-ne amănunte interesante asupra genezei operei.

Autorul mi-a dăruit și xerosul *Apocalipsului*. L-am editat, în anul 2000, la aceeași editură, intitulându-l *Dubla existență a lui Spiridon V. Vădastra*. Precizez că am renunțat la reproducerea paginilor din *Apocalips* care au fost preluate în *Noaptea de Sânziene*.

Jurnalul lui Mircea Eliade prezintă, succint sau amănunțit, geneza nuvelor, variantele și formele lor succesive, impresiile autorului și primilor cititori.

Exegeții lui Mircea Eliade au valorificat de altfel în monografiile lor notațiile din memorialistică atunci când au prezentat *La șașinci, Pe strada Mântuleasa, Dayan*.

Cele câteva proiecte nedefinitivate rezumă subiectul, reproduc unele fraze sau o pagină răzleață, transcriu o convorbire care ar fi constituit începutul unui text neterminat.

Ultimul proiect e datat Roma, 27 septembrie 1985.

În *Jurnalul inedit* putem urmări avatarurile câtorva încercări literare nereușite, considerații despre tonalitate, atmosferă, stil. La 1 aprilie 1963, prezentând un asemenea eșec, încheia cu o concluzie: „Mă hotărâsc să nu mai scriu până nu voi vedea întreg subiectul nuvelei“.

Alteori, recitindu-și vechile manuscrise găsește o însemnare aproape ilizibilă intitulată: *subiect de nuvelă*. Chiar dacă reușește să descifreze cele câteva rânduri, nu-și mai amintește de subiectul propriu-zis, ci de fragmente răzlețe, personaje, stări sufletești confuze.

Incertitudinea, dezamăgirea, deruta autorului privitoare la soarta

² *Idem*, p. 359.

eroilor săi ne sunt „destăinuite“: „Să mă încăpățânez să lucrez la nuvelă? Nu știu cum se va sfârși“. (22 iunie 1963).

Viitoarea nuvelă, înainte de a fi scrisă e „văzută“, fie în totalitate, fie în prima ei parte. La 6 ianuarie 1960 aflăm începutul fabulației: „Doi îndrăgostiți. El începe să-și aducă aminte de viața lor anterioară – cum în acea existență s-au iubit ca și acum, dar diferite motive le-au împiedicat unirea. Fata e din ce în ce mai curioasă: Ce fel de motive? Insistă. Tânărul nu mai reușește să-și aducă aminte și încercă să-și imagineze. Așa încep încurcăturile“. Ce încurcături? Nu vom ști niciodată. Autorul nu le mai rezumă, iar nuvela nu a fost scrisă.

În epoca războiului rece și a Cortinei de Fier apare în *Jurnalul inedit* un proiect ... apocaliptic. Autorul nu e hotărât dacă „haina“ în care-și va îmbrăca ideea va fi o nuvelă sau o piesă de teatru.

3 aprilie 1962: „Dacă aș putea crede într-o supraviețuire a civilizației, aș muri împăcat. Dar mi-e tot mai greu să sper că, până la urmă, nu vom sări în aer; și nu numai noi, ci și orașele noastre. Poate că aș putea suporta chiar ideea că Parisul, Florența, Kyoto vor dispărea. Dar ce se va întâmpla cu supraviețuitorii? Mulți cred că radiațiile vor produce mutații aberante. S-ar putea ca omul să se reîntoarcă nu de unde a plecat, ci acolo unde ar fi ajuns de mult, acum câteva milioane de ani, dacă ar fi apucat pe un drum greșit. Aș vrea să scriu o nuvelă sau o piesă cu câteva asemenea animale consternate: în visele sau coșmarurile lor ar reveni universurile spirituale și operele de artă anihilate prin bombele termonucleare. Și-ar povesti unul altuia visele și s-ar minuna de toate acele științe și frumuseți pe care nu le vor mai putea înțelege. Dar mă întreb: și le-ar mai putea povesti? Își vor fi păstrat limbajul articulat, și mai ales vocabularul precis, nuanțat, bogat? „Văd“ nuvela (sau piesa) mea desfășurându-se la gura unei peșteri. Personajele, numai vag antropomorfe, acoperite cu păr, cu membre scurte sau monstruos multiplicat. *Homo sapiens* recuperând – fără voia lui – formele aberante și spasmodice ale măștilor rituale. *Homo sapiens* trăind, concret, într-un Univers de coșmar (el însuși participând ca formă la acest univers monstruos) și visând la lumile magnifice, perfecte, luminoase, definitiv distruse de bombele atomice“.

Într-un interviu pe care i l-am luat lui Mircea Eliade acum un sfert de veac, i-am pus câteva întrebări privitoare la proiectele dramatice. În *Șantier* a relatat că, în 1931, când se afla în India a compus mental o piesă de teatru fantastică, „cu mult sarcasm“,

intitulată *Comedia morții*. L-am întrebat pe autor dacă își mai amintește de această primă încercare dramatică.

„Îmi mai amintesc numai un singur lucru, și anume: o pereche de îndrăgostiți în pragul sinuciderii (dar amânând mereu „clipa supremă“) și un număr de îngeri și demoni greu de recunoscut ca atare pentru că arătau ca un grup de tineri (demonii) și tinere (îngerii) din zilele noastre. Titlul – *Comedia morții* – camufla o dublă ambiguitate: pe de o parte „comedie“, pe care – fără să-și dea seama – o jucau îndrăgostiții; pe de altă parte, personificările, strident desacralizate ale morții, își împlineau „misiunea“ utilizând intriga, comportamentul și limbajul unei comedii de bulevard. Ce mi se pare interesant acum, după o jumătate de veac, este faptul că în piesa aceasta anticipam tehnica nuvelor fantastice, pe care le-am scris în ultimii 30 de ani, și chiar conceptul de camuflare a sacrului în profan, care m-a călăuzit în cercetările mele de istoria religiilor“³.

În același interviu din 22 octombrie 1981 îl întrebam despre proiectul din 1937 al unei drame – *Ciuma*, a cărei acțiune se petrece în timpul lui Vodă Caragea. Mircea Eliade mi-a răspuns că a scris câteva scene, care apoi l-au dezamăgit, de aceea nu a păstrat manuscrisul unde apărea „salonul literar“ al Domniței Ralu. Epidemia numită de contemporani „Ciuma lui Caragea“, încă nu luase proporțiile catastrofale de mai târziu. De abia în actul al II-lea ar fi început teroarea – și ar fi irupt din străfundul credințelor și fanteziei populare scenariile și personajele fabuloase care (în interpretarea mea, nu în realitatea istorică) vor releva Domniței Ralu prăpastia care desparte „moartea filosoficească“ de moartea acelor care n-au știut să se apere torcând ritual (și la timp!) „cămașa ciumei“⁴.

Prima piesă de teatru definitivată, *Iphigenia*, s-a prezentat mai întâi pe scena Teatrului Național din București în februarie 1941. A fost multiplicată în Argentina în 1951 și publicată, pentru prima oară în România în revista „Manuscriptum“ cu un cuvânt înainte intitulat *Mitul jertfei creatoare*⁵.

Au mai fost definitive piesele *Oameni și pietre* (1943) și *Coloana nesfârșită* (1970).

³ Mircea Handoca, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 11–12.

⁴ *Idem*, p. 12.

⁵ „Manuscriptum“, V, 1974, nr. 1, p. 27–57.

În fază de proiect se află actul intitulat *1241*, scris la Lisabona, în martie 1944. În această încercare dramatică neterminată e prezentat un episod din lupta românilor împotriva năvălirii tătarilor. L-am publicat în volumul *Coloana nesfârșită*⁶.

Într-un manuscris inedit datând din *6 septembrie 1951*, Mircea Eliade își amintește: „Începusem piesa aceasta [în martie 1944] ca să pot suporta invazia Basarabiei și a Moldovei de către trupele bolșevice. Primul tablou l-am scris într-o după amiază. Cred că și al doilea, tot în acea zi l-am scris. Eram „inspirat“. Și apoi m-a năpădit emoția, până la lacrimi și am abandonat piesa. Îmi pare rău. Marina, eroina mea, merita mai mult“.

Aventura spirituală (inițial intitulată *Eurydice* scrisă în 1946, deși terminată, nu a fost tipărită niciodată, deoarece manuscrisul s-a pierdut. Referințe privitoare la geneza acestei piese aflăm în *Jurnalul* tipărit la *16 și 30 octombrie 1946* și la *12 noiembrie 1951*.

Din când în când Mircea Eliade folosește rezumatul proiectului. E cazul piesei *Cum poți rămâne polinezian?* datată *25 martie 1958*. Patru ani după redactare, autorul nota la *18 februarie 1962*: „Răsfoind caietele mele de note din urmă cu câțiva ani, citesc rezumatul unei piese *Cum poți rămâne polinezian?* datată *25 martie 1958*. Mi-am imaginat această piesă după ce am petrecut mai multe săptămâni cu revizuirea materialelor asupra religiilor polineziene, deprimat de mentalitatea opacă, frustrată a misionarilor protestanți în Polinezia. Întâlnirea și conflictul dintre concepția păgână a religiei, înțeleasă ca o sărbătoare neîntreruptă și puritanismul bostonian ar fi putut să se ridice la nivelul unei tragedii. Dar aproape nimeni, în a doua jumătate a secolului trecut n-a simțit măreția „păgânismului“ polinezian. N-a avut loc o confruntare tragică între două viziuni religioase ale existenței, ci calomnia, persecuția, răzburarea până la distrugerea finală a acestui „păgânism orgiastic și imoral“⁷.

Jurnalul inedit cuprinde alte câteva însemnări de proiecte dramatice: unele rezumând subiectul într-o frază, altele ... deconspirând gesturile, gândurile, stările sufletești ale autorului în momentul declanșării inspirației.

La *16 octombrie 1954* aflăm doar ce simte creatorul. Nu ni se spune însă nimic despre subiectul sau personajele piesei: „Azi, pe

⁶ București, Editura Minerva, 1996, p. 65–75.

⁷ Mircea Eliade, *Jurnal*, I, ed. a II-a. București, Editura Humanitas, 2004, p. 435.

neașteptate, «văd» subiectul unei piese de teatru. După amiază de duminică. Glorious day. Rămân tot timpul în fotoliu, privind peste Bois de Boulogne un cer de toamnă clară și tot așa rămân seara, noaptea până aproape de unu. Imposibil să fac altceva, să gândesc altceva. Ca de obicei, când «văd» o carte, sunt posedat de ea și, ca de obicei nu mă pot apuca de scris. Pentru cel puțin șase săptămâni sunt robul lucrurilor începute și angajate“.

La 11 martie 1961 citim doar un enunț generalizator: „Subiect de piesă. Clovnii care la începutul începutului aveau misiunea să distreze pe zei, se trezesc într-o zi că au ajuns să distreze pe oameni“.

Proiectele dramatice din 1970 [când a definitivat *Coloana nesfârșită*] sunt ciudate, ca să nu spun năstrușnice. Înainte de a adormi, la 14 octombrie 1970 e obsedat de o piesă – *Moldova*: „«Văd» începutul: cortina se ridică și un grup de fete, pe scenă, se adresează spectatorilor patetic: «să vină și ei, căci trebuie să fondeze Moldova». Câțiva din sală se ridică și aleargă spre scenă. Apoi cu toții pornesc într-un iureș spre fundul scenei, strigând, țipând. Apar polițiștii și toți sunt arestați.

– Ce aveți de gând să faceți? Sunt întrebați

– Să fundăm Moldova.

Dar îmi dau seama că am uitat mai mult de trei sferturi.

Și mai e ceva: *nu trebuie* să mă las antrenat în «literatură» chiar acum, cu atâtea lucruri urgente de terminat“.

Cochetând cu absurdul, la 15 iunie 1970 își propune să reinterpreteze într-o dramă viața și misiunea lui Buddha. Acțiunea se petrece în Europa, în anii 1930 – 1950. „Vedeam perfect primul act: în castelul unui aristocrat balt, la sfârșitul unei «orgii». Cineva povestește deșteptarea prințului Sakyamun, cu cele patru plimbări în oraș, în care întâlnește, pe rând un mort, un bătrân, un bolnav și un cămătar. Cum povestind, grupul de femei și tineri aproape beți, s-ar fi amuzat «jucând» cele patru întâlniri și deodată, spre dimineață, prietenul care povestise uluit de impresia extraordinară pe care o făcuse asupra gazdei îl ispitește: dar dacă, într-adevăr, un alt Buddha ar voi să apară nu s-ar întâmpla cam așa“.

Urmează rezumatul amănunțit (pe trei pagini) cu fapte insolite și stranii.

Jurnalul rememorează și proiecte din tinerețe – eseuri asupra cărora nu va mai reveni.

Răsfoind o carte de orientalistă, la 22 mai 1960 își aduce

aminte că publicase în „Cuvântul“, în anii studenției, un foileton despre *Viața lui Milarepa*. Acest eseu făcea parte dintr-o culegere pe care se gândea s-o intituleze *Cărți reprezentative din viața Asiei*, titlu calchiat după N. Iorga (*Cărți reprezentative din viața omenirii*): Ar trebui să gădesc odată timp să scriu pe îndelete povestea acelor cărți din tinerețea mea, la care am lucrat mulți ani, care erau aproape gata, dar pe care nu le-am publicat niciodată“.

Înainte de asta, la 17 iulie 1946, vizitând casa memorială J. J. Rousseau, își amintește de vara anului 1922 sau 1923, după ce citise *Emile*, *Confesiunile* și *La nouvelle Heloise*: „Voiam să scriu mai multe articole – cinci sau șase – pentru «Ziarul științelor populare», care să «epuizeze» subiectul și astfel să nu se mai revină niciodată asupra lui Rousseau. Cel puțin în această revistă“.

La 2 octombrie 1945 lectura unei cărți de Bachelard îl face să viseze la un eseu *Apa, visele și simbolurile*. Intenționa să arate aici că „imaginația constituie un instrument de cunoaștere, căci ne dezvăluie, în chip inteligent și coerent modurile realului“.

Intenția a rămas neînfăptuită, nu din lipsa documentară. Cei familiarizați cu eseistica lui Mircea Eliade își amintesc de bogăția informațională și observațiile subtile ale studiului său *Notes sur le symbolisme aquatique*, publicat în „Zalmoxis“, II, 1939.

Proiectele grandioase ale începuturilor au rămas în stadiul dezideratelor.

La 10 aprilie 1947 proclama cu emfază: „O veche ambiție a mea: să scriu într-o zi o Metafizică și o Etică utilizând exclusiv documente din civilizațiile primitive și orientale“.

Nu a fost realizată nici opera de sinteză prin care năzuia să explice viziunea de ansamblu asupra propriei sale creații. 25 aprilie 1951: „Ar trebui să scriu într-o zi o «Istorie rațională» a întregii mele producții științifice, filosofice, arătând legătura secretă care există între toate aceste lucrări, în aparență disparate, explicând de ce le-am scris și în ce măsură contribuie ele nu la un «sistem», ci la fundamentarea unei Metode“.

Se gândeste să renunțe la factologie și erudiție și să creeze lucrări originale de filosofie, bazate pe concepte, pe abstractizarea caracteristicilor esențiale ale obiectelor și faptelor.

14 iulie 1954: „Va trebui să scriu într-o zi un lung studiu asupra «originilor filosofiei»; să arăt adică trecerea de la cunoașterea prin

mituri și simboluri (așa cum e practică în lumile arhaice) la filosofia sistematică“.

19 noiembrie 1961: „Aș vrea să analizez ... într-un lung articol atitudinea «istoricilor» de toate nuanțele, precum cea a marxiștilor și a freudienilor, într-un cuvânt a tuturor celor ce cred că cultura nu poate fi înțeleasă decât reducând-o la ceva inferior (sexualitate, economie, istorie etc.) și să arăt că aceasta este o atitudine nevrotică. Nevropatul pierde simțul realității. Demistifică viața, cultura, viața spirituală“.

Alteori proiectele nu au aceeași anvergură. La 8 noiembrie 1963 ar fi vrut să elogieze pe idealști, pe intelectualii generoși, pe pacifiști „care refuză drama istoriei, speră în pacea universală, în justiție, în fraternitate“. La 5 aprilie 1973 își spune că ar trebui să scrie o dată despre tinerii înzestrați în mod excepțional, care-și întrerup studiile „din motive existențiale“. La 15 ianuarie 1976 se gândește la fericirea unei după amiezi libere, pentru a o dedica unei „patetice Meditații asupra arderii notelor și manuscriselor“. Voia oare să-și justifice incinerarea a peste 3000 de pagini cu puțin timp înainte?

În 1972 se mulțumește cu o modestă antologie, dar își dă seama că nu are posibilitatea s-o alcătuiască, așa că, încă de la început dorința este sortită eșecului: „Dacă aș avea zece-cincisprezece ani mai puțin aș compila o antologie, ce o numeam pe vremuri «misticii laici», de la presocratici la Nietzsche“.

Ar fi început cu Einstein.

Se pare însă că cele mai dragi cărți nescrise sunt *Omul ca simbol* și *Mitologiile morții*. Despre prima din ele vorbește în treacăt la 28 iulie 1950, însă în *Jurnalul inedit* lucrurile sunt clarificate. 28 iulie 1949: „Aș vrea să mai pot scrie măcar o carte în afară de cele deja începute (romane și *Șamanismul*): *L'homme comme symbole* de proporțiile Mitului [eternei reînțoarceri, M.H.], pe concretul istoriei. Aș arăta măsura și intensitatea cu care omul se împotrivesc istoriei, dorinței lui de a trăi în arhetip, în simbol. Ceva mai mult: tehnica spirituală de împlinire, echilibru, însănătoșire sau rodnicie e realizată prin imaginație: cum, bunăoară un neurastenic sau un deficient se însănătoșește, regăsind prin imaginație simbolismul propriului lor corp. Îmi pare rău că noua mea metodă de lucru mi-a interzis însemnătatea și planurile cărților în gestație. Dacă aș dispărea mâine prin[tre] atâtea hârtii ale mele nu s-ar găsi nimic despre *L'homme comme symbole* la care totuși meditez de vreo doi ani. Titlul i l-am

fixat acum câteva luni. Un capitol al cărții s-ar intitula *L'homme comme histoire*. Aș vrea să notez deocamdată atât: că în măsura în care omul modern se regăsește pe sine în simbolismul arhaic antropocosmic, redobândește o nouă categorie existențială, total ignorată de istoricismele și existențialismele moderne. Deci regăsește un mod de a fi autentic și major, care îl apără de nihilismul istoricist, fără să-l scoată totuși din «istorie»; s-ar putea chiar, ca de-abia acum, la lumina descifrărilor, Istoria să-și dobândească adevăratul ei semn: de epifanie a unei condiții umane glorioase și absolute“.

La 9 noiembrie 1973 însemnarea din *Jurnal* se referă la afluența de public pe care n-o mai avusese decât la conferințele *Criterionului*, în Bucureștiul deceniului al patrulea. Cei 2000 de participanți de-acum veniseră să-l asculte într-o imensă sală. Profesorul de la Universitatea de la Chicago vorbea despre *Mitologiile morții*. „Foarte probabil nu voi mai avea timp să scriu [această cărțuție]. Măcar să existe acest text, oricât de imperfect. Precizez că textul conferinței nu atinge decât o parte din cuprinsul cărții. Câteva capitole descriptive – despre geografiile funerare au fost evident ignorate“.

Jurnalul inedit ne oferă noi amănunte despre această temă la 11 ianuarie 1966 și la 4 mai 1968. În primul text descrie seminarul la care au participat vreo 30 de studenți. „Vorbesc liber și oarecum dezlânat despre «actualitatea» acestui subiect: lumea modernă obsedată de moarte (Heidegger și ceilalți) și totuși refuzând să și-o imagineze «creator», ignorându-i adică mitologia (Aseară, luând câteva note și încercând să-mi fac planul, mi-am dar seama ce ușor și repede aș putea scrie cartea anunțată de 15 ani: *Mithologies de la Mort*“.

După mai bine de doi ani, în timpul unei teribile insomnii, Eliade revine asupra originalității acestei cărți, care, din păcate n-a apărut (și nici n-a fost definitivată):

4 mai 1968: „Azi noapte, încercând să adorm (trecuse de 2,30) îmi spuneam că aș putea scrie cartea despre mitologiile morții, nu așa cum o compusesem în 1950 – 51, și începusem s-o pregătesc «științific», bogată în materiale, construită nu ca le *Chamanisme* – ci ca un lung eseu despre principalele (sau cele mai semnificative, mai bogate) mitologii ale morții. O carte de 120 – 150 pagini în colecția *Les Essais*, sub titlul *Introduction à l'étude des mythologies de la Mort*. În fond «ideile» acestei cărți le-am precizat de mult; îmi rămâne numai de ilustrat, de completat și comentat materialul

documentar. Dar cum nu cred că voi mai avea timp și pentru această «documentare», aș putea prezenta direct «ideile». Originalitatea acestei lucrări constă în primul rând în interpretarea pe care o dau eu mitologiilor morții: încercam să arăt în ce sens aceste mituri ne nivelează concepțiile despre existență, spirit, realitate ale diferitelor culturi unde mitologia morții joacă un rol central, pentru că nu orice cultură importantă și nici măcar orice religie posedă o mitologie a morții de o anumită anvergură“.

În memorialistică și corespondența emisă mișună proiectele. Chiar și în ultimii ani de viață Mircea Eliade își amintește cu melancolie de cărțile plănuite și nescrise.

La 25 aprilie 1984 citim îndurerați în *Jurnal*: „Scrisul a ajuns pentru mine o tortură. La fiecare cuvânt scris îmi trosnește încheietura și de multe ori sunt nevoit să mă opresc câteva clipe, ca să mă odihnesc!“

În acele momente de răgaz se gândea desigur la ceea ce-și dorise la 2 septembrie 1947 – o carte care să-l reprezinte în întregime: Aș scrie un fel de *Jurnal*, dar fără nici o ordine, de nici un fel. Amintiri, reflecții, comentarii asupra propriei mele gândiri, asupra cărților mele [...], să mă arăt în întregime, cu toate pasiunile mele: literatura, filosofia, istoria religiilor, orientalistica, mistica, aventura“.

Anticomunismul lui Mircea Eliade*

Anticomunismul lui Mircea Eliade este anterior începutului „cochetării sale cu legionarismul“. Abia întors din India, reluându-și colaborarea la „Cuvântul“, eroul nostru discuta programul unei reviste comuniste recent apărute, care-și propunea să militeze „pentru o literatură critică, activistă și proletară“.

După el, literații și proletarii din jurul revistei „Bluze albastre“ „sunt cunoscuți prin delicioasa lor impertinență (și asta ne bucură, pentru că așa am rămas și noi), prin aventuroasa lor schimbare de patroni (și asta dovedește căutare, primenire, emancipare), prin ignoranța lor orgolioasă și admirabilul lor dispreț pentru orice muncă intelectuală organizată, pentru orice «spiritualitate», orice lectură fără *imprimatur* de la Moscova și orice gratuitate artistică“¹.

Ironiei la adresa confrăților i se adaugă aluzia străvezie la stipendiul sovietic. Întreaga presă din Sărindar știa că „Bluze albastre“ era o publicație a partidului comunist. Mircea Eliade discută mediocritatea, stereotipia și dogmatismul operelor literare promovate de revistă. În final își exprimă speranța unei viitoare ameliorări: „Așteptăm încă literatura adevăraților comuniști. O așteptăm, pentru că oricât de discutabilă ar fi doctrina lor, realizarea lor artistică va fi, sunt sigur, un câștig al limbii și literaturii românești“.

Peste câteva zile, Alexandru Sahia, răspunzând articolului din „Cuvântul“, recunoaște în slujba cui se află, fără să spună măcar un cuvânt despre subvenția datorită căreia apărea revista. „Nu-i recomandăm [lui Eliade] pe Marx și Engels, Lenin și Stalin, încredințați fiind că la existența acestor forțe creatoare extraordinare n-a voit să gândească până astăzi“².

Numele „patronilor“ ideologici apare ca un leitmotiv în toate ziarurile și revistele dirijate din umbră de NKVD. Într-o recenzie a unui roman scris de Mircea Eliade, Miron Radu Paraschivescu făcea chiar propagandă *pro-domo*: „În loc să-l fi citit pe Marx, dl. Eliade

---

* Inedit.

⁴² *Bluze albastre*, în „Cuvântul“, IX, 1932, iulie 4, p. 1.

⁴³ Al. Sahia, „Bluze albastre“, 1932, nr. 3, iulie 10.

l-a citit pe Heidegger. Dacă l-ar fi citit pe Marx, dacă l-ar fi înțeles just și dacă, în sfârșit, ar fi fost onest (după cum se vede, trebuie să ne decidem pentru trei mari concesii) *huliganii lui ar fi sfârșit prin revoluție, prin luptă*. Era un final omeneste predestinat³.

În vara anului 1932, un grup de tineri intelectuali a luat inițiativa înființării unei grupări literare și filosofice care va juca un rol deosebit în epocă. În cadrul *Criterionului* s-au organizat simpozioane unde se prezentau câteva personalități culturale și politice: Gandhi, Lenin, Mussolini, Charlie Chaplin, Proust, Freud, Bergson, Picasso. Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu și Mihail Sebastian se aflau printre animatorii acestor manifestări culturale.

La simpozionul despre Lenin au vorbit doi comuniști: Belu Silber și Lucrețiu Pătrășcanu. În contradictoriu a luat cuvântul, combătându-i, și Mihai Polihroniade. Când Lucrețiu Pătrășcanu a amintit expresia lui Lenin că „statul burghez e un cadavru care va fi răsturnat dintr-o singură lovitură, a fost aplaudat atât de studenții naționaliști cât și de grupurile de simpatizanți comuniști⁴.

Curând însă apele au început să se desprindă de uscat și încetul cu încetul, Mircea Eliade și-a dat seama ce înseamnă comunismul și ce metode folosește: perfidia și lipsa de scrupule. Belu Silber a fost primul care i-a deschis ochii. De la el a aflat „secretul“ atacurilor folosite, clișeele marxiste și găunoșenia lor.

Cu toate că ideile și metodele comuniștilor nu îi sunt pe plac și îi repugnă, Mircea Eliade pledează pentru toleranță, indignându-se de regimul barbar destinat deținuților politici la Doftana: „Oricâte delictе li s-ar putea arunca în spate – nu e mai puțin adevărat că există anumite legi minime care trebuie respectate. Sălbăticia de la Doftana este de-a dreptul sadică. Deținuții sunt lăsați 23 de ore cu hârdaiele cu escrementе alături, descoperite. În acea jumătate de ceas liberă li se cântă psalmi religioși în loc să fie lăsați să respire. (Și totuși s-au găsit oameni curajoși care să strige: «Jos cu psalmii lui David»»). Li se refuză alimente de acasă. Foc nu se face în celule până în ianuarie. Deținuții n-au voie să aibă un creion, o foaie de hârtie, un ziar. Puțin îmi pasă dacă ei înșiși sunt oameni cu sufletul mutilat de o anumită doctrină, de o anumită dogmă. Nu pot uita că

³ „Era nouă“, 1936, nr. 1, februarie.

⁴ Mircea Eliade, *Memorii*, 1907–1960; Ediție revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 2004, p. 238.

sunt înainte de toate oameni. Orice ar crede, ei nu încetează de a fi oameni⁵.

Adversarii lui Mircea Eliade, grupați de cealaltă parte a baricadei, sunt înregimentați în Partidul Comunist: Ilie Constantinovski, Oscar Lemnaru, Victor Iliu, Miron Radu Paraschivescu. Nu pot exista confuzii decât la rău intenționați.

În articolul „*Intelectualii e fasciști*” (în titlu se află intenționat un dezacord care aparține preopinienților), Mircea Eliade, după ce-și expune punctul de vedere, folosește polemica, fără să fie agresiv: „Autonomia spiritului înseamnă a nu explica viața spirituală decât prin legile spiritului, adică a nu confunda «spiritul» cu sângele (cum fac rasiștii), nici cu sexul (cum face Freud), nici cu fenomenele economice (cum fac marxiștii). Știam că atitudinea aceasta se numește spiritualism. Dl. Paraschivescu afirma că adevăratul său nume e «fascism sau escrocherie». Treaba dumitale să creadă astfel. Reaua-credință în rândurile marxiștilor noștri nu cunoaște margini. Și este cu atât mai deprimantă această rea credință, cu cât d. Paraschivescu e dornic de discuții cinstite. (...) Să fi fost un Croce, un Bergson, un Husserl – escroci și lichele (...)? Nu l-au scos marxiștii noștri pe Eminescu hitlerist și pe Pârvan un huligan rasist? Într-o discuție cu asemenea „revoluționari” te poți aștepta la orice⁶.”

Departate de țară, la Lisabona, în noile condiții istorice ale războiului antisovietic, atitudinea lui Mircea Eliade se radicalizează.

Se împrietenește cu poetul și istoricul portughez Alfredo Pimenta (1882 – 1950). Corespondența dintre cei doi ne oferă amănunte concrete privitoare la activitatea publicistică anticomunistă și la tragedia României din acei ani. La 2 iulie 1941 Mircea Eliade îi cere permisiunea să traducă și să publice în ziarele românești articolul lui Alfredo Pimenta intitulat *Inamicul no 1*: „Va fi pentru noi încă o dovadă a solidarității care leagă popoarele noastre, născute din același trunchi latin și civilizate de aceeași credință creștină. Noi, care am suportat teroarea comunistă timp de un an în Basarabia și Bucovina de Nord, suntem extrem de sensibili la gesturile de curaj creștin și european, care exprimă adevărata stare de spirit a poporului portughez⁷.”

⁵ *Unde ne e omenia?*, în „Vremea”, 18 noiembrie 1934.

⁶ *Intelectualii e fasciști*, în „Vremea”, 24 martie 1935. Reprodus în volumul *Textele „legionare” și despre „românism”*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 122–123.

⁷ Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II. *Correspondența*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 483.

În acest război mulți dintre prietenii și cunoștii lui Mircea Eliade și-au găsit moartea în Crimeea și Ucraina. Bilanțul stăpânirii rusești este dramatic: 180 000 de case arse, 1250 de biserici și mănăstiri dinamitate, 75 000 de oameni asasinați, peste 20 000 de femei și fete violate și masacrate, 300 000 de cetățeni români deportați dincolo de Bug. Cifrele acestui cutremurător bilanț probabil că azi s-au uitat. Ele se păstrează în documente. Pe măsură ce lua cunoștință de aceste atrocități, tânărul atașat cultural al Legației române din Lisabona își aducea aminte de foametea din satele basarabene și de pateticul articol scris de el într-o revistă de dincolo de Prut: „Închipuiți-vă satele mistuite de moarte, copiii leșinați în brațele mamelor, oamenii fără puteri, fără glas, fără minte. Închipuiți-vă toate acestea în satele basarabene – grozăviile fără număr ale foametei. [...] S-ar putea să rămână unul singur dintre noi, care, într-un asemenea ceas cumplit să nu-și uite durerile și nevoile, și să ajute cu puținul lui mulțimile încercate de moarte din Basarabia?”⁸.

Cât de sinistră e premoniția eroului nostru: „*Foarte puțini văd adevăratul pericol care amenință nu numai Europa, ci chiar istoria, fiindcă roșii vor să distrugă totul, pentru a începe o nouă etapă în viața omenirii, după ce se vor fi întors la haosul primordial. Lucrurile sunt foarte clare. Se pare însă că homo europaeus traversează o criză de imbecilitate cronică nu doar cloroformizat, ci îmbrățișează patetic picioarele călăului său. În România știm foarte bine care ne va fi sfârșitul dacă înving roșii. Această conștiință a pericolului de moarte explică de ce încă mai luptăm după ce ne-am pierdut jumătate de armată în Rusia, și deși vecinii noștri din nord, ungurii, nu au pierdut decât a 20-a parte și ne amenință uneori cu ocuparea Transilvaniei. Dar ce ne vom putea face noi în fața colosului care pierde 15 000 de tancuri fără să tresară?*” [1 septembrie 1943]⁹.

Prezentând îndurerat situația dezastrului, explică interlocutorului rațiunea singurei soluții alese: armistițiul: „*31 august 1944: Înțelegeți, fără îndoială, tragedia care a atins biata mea țară. În primele trei zile ale ultimei ofensive sovietice în Moldova, armata română concentrată între Carpați și Nistru, a pierdut 40 % din efectivele*

⁸ Mircea Eliade, în „Pagini basarabene“, I, 1936, nr. 2.

⁹ Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II, op. cit., p. 499.

sale și aproape totalitatea tancurilor. Artileria grea am pierdut-o la Stalingrad. Cele mai bune divizii motorizate le-am pierdut pe Don și la Harcow. În Crimeea ne-am pierdut vânătorii de munte. Între Nistru și Volga, armata română a contribuit cu 42 de divizii și cu totalitatea materialului de război. Timp de patru ani am furnizat întreaga producție a câmpurilor de petrol și jumătate din cerealele noastre. Am fost, cred, singurii aliați eficienți ai Germaniei. Iar când rușii au invadat Moldova, mareșalul Antonescu a atras atenția Führerului că frontul românesc este cheia strategică a Europei Centrale și de Sud-Est și că acest front trebuie să fie apărat de cel puțin același număr de divizii germane câte am trimis noi până la Stalingrad. Într-adevăr, rușii au atacat cu 100 de divizii contra 18 divizii românești (tot ceea ce am reușit să înarmăm în martie 1944) și circa zece divizii germane. După spargerea frontului – dispariția totală a României era consecința logică. Pentru a evita această catastrofă, Regele a ales singura soluție care, deși tragică, asigură cel puțin un minimum de existență națională¹⁰.

Această competentă analiză la obiect nu e făcută de un atașat militar, ci de un scriitor temeinic documentat, bazat pe date concrete. Ne uimește precizia și luciditatea, concizia cu care se oprește asupra esențialului.

Așa cum prevăzuse, România se va afla, după război, sub ocupația rusească. Mircea Eliade îi va scrie de la Paris lui Alfredo Pimenta o scrisoare la 3 iulie 1948: „*Patria mea traversează acum cea mai tragică criză din istoria ei. Dar nu mai pierd speranța că într-o zi voi putea să mă întorc într-o Românie liberă și creștină*“¹¹.

La Paris, după război, emigranții români, deși dezbinați, au drept liant comun *anticomunismul* (cu excepția lui Lucien Goldmann și Isac Chiva). Articolele lui Mircea Eliade din „*Uniunea Română*“ și „*Luceafărul*“ exprimă indignarea autorului față de atitudinea diriguitorilor comuniști din România. Sunt ironizate afirmațiile ridicole despre revoluție și lupta de clasă, fundamentată de Marx și Engels, îmbogățite de Lenin, Stalin și Jdanov.

Cuvântul de început al „*Luceafărului*“ (noiembrie 1948) prezintă situația dramatică din țara ocupată de sovietici: „*Niciodată nu s-a întâmplat ca în zilele noastre să i se batjocorească sufletul*

¹⁰ *Idem*, p. 513.

¹¹ *Idem*, p. 519.

[poporului român]. Niciodată nu s-a urmărit cu atât de înveninată înverșunare răstălmăcirea tradiției noastre istorice, ponegrirea graiului, credințelor și culturii noastre, nimicirea spiritualității noastre autentice“. Organizatorul și conducătorul acestei acțiuni distructive (cărți interzise și aruncate în flăcări, falsificarea operelor clasice, întemnițarea scriitorilor neobedienți) este Iosif Chișinevski. El ordonă perchezici masive în librării și anticariate, epurarea bibliotecilor, interzicerea legăturilor culturale cu Occidentul, campanie împotriva latinității limbii române.

„A demasca acest proces de rusificare și a protesta împotriva sălbăticiiei cu care este împlinit nu înseamnă a cădea în greșeala «patriotismului» strâmt și rău înțeles. Nu e vorba de a relua, în mijlocul secolului al XX-lea și într-un moment istoric prin excelență ecumenic și federalist, polemicile iredentiste care-și aveau rostul acum un veac și mai bine. A protesta împotriva rusificării neamului românesc înseamnă a protesta împotriva unui nou atentat la libertatea și demnitatea omului. Că acest atentat nu este întotdeauna tot atât de evident, sau tot atât de odios, în ochii occidentalilor, nu este numai vina noastră. Prin firea lucrurilor occidentalii preferă să nu vadă, sau să nu creadă asemenea asasinat în masă“¹².

Mircea Eliade e la curent cu cărțile puse la index, cu confiscarea bibliotecilor particulare, cu strămutarea documentelor istoriei noastre naționale în Rusia, sau distrugerea lor. Pericolul comunismului apare menționat sau discutat pe larg în numeroase articole din perioada 1946 – 1960. Desprind un paragraf dintr-un amplu eseu, de unde se vede atitudinea fără echivoc a autorului:

„Adevărata primejdie începe pentru întreg neamul românesc abia după ocuparea teritoriului de către Soviete. Pentru întâia oară în istoria neamului românesc are de-a face cu un adversar nu numai excepțional de puternic, dar și hotărât să întrebuințeze orice mijloc de a ne desființa spiritualicește și culturalicește, ca să ne poată, în cele din urmă, asimila. Primejdia este mortală, căci metodele moderne îngăduie dezrădăcinările și deplasările de populații. Chiar fără masivele deplasări de populații există primejdia unei sterilizări spirituale prin distrugerea sistematică a elitelor și ruperea legăturilor organice cu tradițiile culturale autentice naționale“¹³.

¹² Rusificare, în „Uniunea Română“, 1949, decembrie.

¹³ Destinul culturii românești, în *Destin*, 1953.

Am publicat în 1992 la Editura Humanitas volumul *Împotriva deznădejdii*, în care reproduc întreaga publicistică din exil a lui Mircea Eliade.

În urma cercetărilor întreprinse la Biblioteca Română din Freiburg i Br[eisagau], istoricul literar Nicolae Florescu a descoperit alte două articole politice, neincluse în antologia noastră; *10 Mai* („Curierul român“, 1948, nr. 3, mai 1–15) și *23 August 1948* („Curierul român“, 1948, nr. 7–8, august). Articolele au fost identificate pe baza manuscriselor lui Mircea Eliade. Nicolae Florescu publică aceste texte, le comentează cu competență, conchizând: „Angajamentul politic nu a fost doar o întâmplare sau un moment conjunctural în publicistica de exil a lui Eliade“¹⁴. Ca argument reproduce și un interviu al scriitorului din 1950 intitulat *Mircea Eliade despre rolul intelectualilor în refugiu*.

Regimul comunist român – arată Mircea Eliade – încearcă să falsifice realitatea în interpretarea Actului de la 23 August 1944. Dar nu numai atât! „Neavând legături de nici un fel cu comunitatea vie a neamului românesc, cu istoria, destinul sau năzuințele lui, Guvernul Anei Pauker e silit să și le inventeze. Am văzut astfel agenții NKVD-ului și slugile lui Bodnarciuk revendicându-se de la Tudor Vladimirescu și de la Horia, Cloșca și Crișan. Am văzut pe Nicolae Bălcescu proclamat teoretician și premergător al republicii populare așa-zise românești. Și suntem doar la începutul acestei vaste manevre de camuflare și substituire, menite să ne integreze pe nesimțite (așa își închipuie autorii ei!) în istoria rusească și în masa etnică slavo-asiatică“.

În România Mircea Eliade nu a avut dreptul de semnătură aproape un sfert de veac (de la 24 august 1944 la 31 august 1967). Opera lui de scriitor, istoric al religiilor și orientalist era demascată, minimalizată, calomniată. Pavel Apostol denunță în câteva zeci de pagini iraționalismul și misticismul lui Mircea Eliade, numit în derâdere „apologet al huliganismului“.

Demagogia și aberațiile se îmbină armonios în cartea politrucului comunist cu amenințările iresponsabile și lozincile sforăitoare: „Nostalgica sete a d-lui Eliade după animalitate, întoarcerea la paradisul animalității constituie indiciul sigur al înstrăinării de umanitate a ideologiei reacționare. Filozofemele domnilor Eliade,

¹⁴ „Jurnalul literar“, serie nouă, XI, ianuarie 2000, nr. 1–2.

Cioran și ale altor dezrădăcinați se străduiesc zadarnic să țină aprins opațul misticismului. Poporul român a depășit irevocabil epoca întunericii. Nu-l va mai tolera în țara lui liberă¹⁵.

La Paris se cunoșteau sloganurile debitate de academicienii comuniști. Citim în *Jurnalul* lui Virgil Ierunca însemnarea din 21 martie 1960: „Constantin Ionescu Gulian, cioclul filosofiei românești se ocupă acum de ... mituri. Într-o cronică ce se vrea «a ideilor», intitulată polemic *Spiritualizarea primitivilor și primitivizarea spiritualiștilor* îndrăznește să combată tezele «interpretului misticizant» Mircea Eliade. Cu argumente din Lenin¹⁶.

Caraghioslâcul (ca să nu spun cameleonismul!) e că autorul respectiv, ca să se reabiliteze, a publicat în 1992 un amplu studiu doct despre Mircea Eliade teoretician și istoric al religiilor, unde nu mai e citat Lenin, ci Paul Ricoeur, G. van der Leeuw, Raffaele Pettazzoni, Paul Masson Oursel, Paul Radin și alții¹⁷.

*

În toamna anului 1967 Mircea Eliade a reintrat (provizoriu!) în cultura română. Publicarea celor două cărți *Maitreyi*, *Nuntă în cer* și *La țigănci și alte povestiri* a declanșat o adevărată furtună, câțiva emigranți acuzându-l că ... a pactizat cu inamicul (comunismul).

Mircea Eliade lămurește răspicat lucrurile privitoare la campania „intransigenților“ într-o scrisoare către Nelu Manzatti, la 17 octombrie 1970: „E vorba de gelozie, invidie, ură, imbecilitate și, uneori bănuiesc, o foarte abilă acțiune de dezagregare a emigrației, pornită de cine trebuie. Atacurile, insultele, aluziile nu mă impresionează, de altfel, de la o bucată de vreme, nici nu le mai citesc, cum n-am citit prozele similare și premergătoare campaniei de azi, publicate în presa comunistă între 1946 – 1960. De la «fascist și criminal de război» la «colaborator al diavolului» (sau cam așa ceva, pentru că n-am citit-o cu ochii mei, dar cred că expresia îi aparține lui Vasile Postecă) nu există soluție de continuitate. Pe mine, scriitor român mă interesează un singur lucru: ca literatura pe care am scris-o în libertate (în țară până în 1940 și în Occident după 1945) să circule

¹⁵ Pavel Apostol, *Iluzia evadării*, București, Editura științifică, 1958, p. 156.

¹⁶ Virgil Ierunca, *Trecut-au anii*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 292.

¹⁷ C. Ionescu-Gulian, *Hegel, tânărul Nietzsche, Mircea Eliade*, București, Editura Academiei Române, 1992.

și să fie accesibilă tinerelor generații, crescute exclusiv cu proza și poezia produse în conformitate cu normativele ocupantului. *Nu eu* am cerut retipărirea, ci *ei* m-au rugat – aceiași «culturali» pentru care până mai acum 5 – 6 ani eram «fascistul, obscurantismul etc.»¹⁸.

A existat un flux și un reflux al reabilitării lui Mircea Eliade, discutat de mine și de alți exegeți în numeroase cărți și articole. Nerăspunzând invitației *scrise* de a veni în România (Ion Jalea în 1967, Teodor Burhele în 1977) i se impune din nou interdicția de semnătură ca măsură represivă. Cărțile expediate în țară nu sunt înmânate destinatarilor.

Vigilența cenzorilor hăituește fiecăare cuvânt sau propoziție din lucrările lui Mircea Eliade.

Este evident că între Mircea Eliade și comunism se află un raport de antinomie de la începuturile activității publicistice și până în anii senectuții.

„Geniul Carpaților“ a luat loc în caleașcă alături de regina Angliei. Tot el l-a îmbrățișat pe președintele Statelor Unite (Richard Nixon), la vizita acestuia în România în august 1969.

Mircea Eliade nu a participat însă la „spectacol“.

---

¹⁸ *Europa, Asia, America*, vol. II, *op. cit.*, p. 192.

Mircea Eliade și cenzura*

Mircea Eliade a cunoscut pentru prima oară loviturile cenzurii – în sensul interdicției publicării unui articol – la vârsta de 20 de ani. Colaborarea la „Cuvântul“ (începând cu toamna anului 1926) și regularitatea apariției celor două foiletoane săptămânale îi conferea o anumită celebritate, care va fi consolidată prin cele 12 „secvențe“ ale *Itinerariului spiritual*. Era considerat drept șeful generației în numele căreia îi plăcea să vorbească.

Pamfil Șeicaru și Nae Ionescu aveau mare încredere în tânărul colaborator și-i trimeteau articolele direct la tipografie, fără să le mai citească în prealabil. Au intervenit însă mici incidente. Nu totdeauna părerile redactorului coincideau cu cele ale conducerii ziarului, așa că de la începutul anului 1928 materialele sale au început să fie cenzurate. Am publicat unul din aceste eseuri interzise, pe marginea căruia se păstrează însemnarea autografă a autorului: „Articol scris în octombrie – septembrie 1928. Refuzat de Nae Ionescu sub pretext de «egoism feroce»“¹. Polemizând cu George Călinescu și chiar cu Nae Ionescu – idolul tinereții sale – Mircea Eliade nu se sfiia să-și prezinte propriile opere, pentru a demonstra vastitatea și temeinicia lor. Într-adevăr, tonul e puțin infatuat. Făcând paradă de erudiție autorul exagerează conflictul dintre generații.

Articolul – intitulat *Chemarea la ordine* – dezvăluie și unele cancanuri și mici mizerii din lumea redacțională a revistelor și editurilor deceniului al treilea, atât de asemănătoare – vai! – cu situația noului mileniu în care ne aflăm.

Cenzura însă, ca instituție punitivă a statului, o va cunoaște cu ocazia tipăririi romanului *Întoarcerea din rai*.

La începutul anului 1934, odată cu reintroducerea stării de asediu este suspendată apariția ziarului „Cuvântul“ și se reintroduce cenzura. Pentru a primi dreptul de difuzare, fiecare carte avea nevoie de o aprobare specială. Romanul lui Mircea Eliade, după un stagiul de o lună de zile a căpătat permisiunea să apară, aflându-se în librării la 9 februarie 1934. Motivele carantinei au fost de ordin politic și

---

* Inedit.

¹ Mircea Handoca, *Mircea Eliade cenzurat în 1928*, în „Jurnalul literar“, IV, 1993, nr. 23–26, iulie, p. 1.

moral. Cenzorului (din 1934!) nu i-au fost pe plac prezența într-un roman atât a grevelor de la Grivița cât și a unor scene de erotism. Autorul, în așteptarea verdictului, folosește ironia într-un articol publicat în „Credința“:

„De când se scrie sub regimul cenzurii numele, ideile și faptele trebuie mascate. Altminteri ar sări în ochi și ar fi cenzurate (așa cum se întâmplă adesea, de altfel). Și așa, mascate, alambicate, strivite sub nume străine și alegorii continentale – faptele și ideile gazetăriei românești nu mai sunt așa de accesibile publicului. Noul simț al alegoriei va deveni în curând un adevărat limbaj. Cititorii vor putea citi „simbolic“ tot așa de curent cum citeau până acum câteva luni românește. Ceea ce înseamnă că cenzura nu este atât de infamă pe cât se spune“².

Chiar dacă *Întoarcerea din rai* și *Huliganii* au fost tipărite într-un timp record în două ediții, cenzura își făcea în continuare mendrele. E inadmisibil – notează eroul nostru, considerând aceasta drept „o insultă adusă demnității scriitoricești“. „Că sunt scriitori care nu-și respectă această demnitate, o știm cu toții; critica și publicul și-au spus cuvântul îndeajuns de răspicat. Nu era nevoie de cenzura cărților pentru chemarea la ordine a câtorva rătăciți de talent. De fapt, cenzura nu se înființează pentru stăvilirea literaturii imorale. Ea se înființează pentru ca triumful prostiei și al lichelismului cultural să fie complet. Anul 1936 se apropie de sfârșit într-o magnifică apoteoză a lașității colective și a prostiei câtorva aleși. Nu e nimic. Am cunoscut timpuri mai grave. Bunăoară, pe vremea Regulamentului organic“³.

Evenimentele se precipită. Cele câteva articole „legionare“ ale lui Mircea Eliade determină, în vara anului 1938, hărțuirea, arestarea și întemnițarea scriitorului în lagărul de la Miercurea Ciucului. Cu un an înainte își pierduse postul de la Universitate.

Din sanatoriul de la Moroiceni – fără puțință de a-și plăti impozitele – se adresa disperat lui Mircea Vulcănescu.

Făcând traduceri (semnate de alții) este „salvat“ în aprilie 1940, când, cu ajutorul lui Al. Rosetti și C. C. Giurescu a fost trimis ca atașat cultural pe lângă Legația Română din Londra. Peste mai bine de trei decenii, istoricul C. C. Giurescu își amintea: „A doua zi după

² Se creează un nou simț, în „Credința“, 2 februarie 1934.

³ Mircea Eliade, *Cenzura cărților*, în „Vremea“, IX, 1936, nr. 461, noiembrie 1.

ce venise la minister, mi-a scris o scrisoare care m-a mișcat; între altele spunea că era pe pragul disperării și că l-am scăpat de la moarte⁴.

Departate de țară, în Anglia mai întâi, apoi în Portugalia, nu va mai fi – între 1940–1944 – în vizorul cenzurii din România. Dar ce s-a întâmplat după aceea e inimaginabil. Înverșunarea cu care acest înveninat „mecanism“ socio-politico-ideologic s-a năpustit împotriva lui în perioada comunistă e diabolică.

Cenzura, perfecționându-și metodele a început să folosească procedee de o rară perversitate. Interdicția semnăturii alterna cu cele mai flatante promisiuni. Emisarii trimiși de oficialități să-l invite în țară propunându-i fotoliul de academician într-o anumită etapă, erau înlocuiți cu procurorii care lansau ridicole acuze. Plastografia, insinuarea, minciuna, intrigile, calomnia, denunțul și suspiciunea erau mânuite cu îndemânare de politicienii creatori de atmosferă.

În primele zile ale „noii ordini“ de după 23 august 1944, acuzele foștilor NKVD-iști se radicalizează, deschizând drumul măsurilor punitive ale cenzurii care nu se vor lăsa așteptate.

La 3 septembrie 1944 în „Dreptatea“, Oscar Lemnem e intransigent: „În presă să nu intre nici unul dintre cei ce au mâinile pătate cu cerneala urii și a infamiei. Să nu mai pătrundă în lumea nobilă a tiparului, să nu mai scrie, să nu mai cugete“. Aceste interdicții se adresau inamicului principal: Mircea Eliade. Va reveni, folosind aceeași tonalitate dictatorială la 28 septembrie și 11 octombrie 1944, 23 ianuarie și 3 februarie 1946.

La 4 noiembrie 1947 propune noi măsuri [în „Dreptatea nouă“]: „Nu e suficient că aceste cărți au fost scoase din librării, de vreme ce ele mai pot fi găsite în rafturile anticariatelor... Se impun măsuri riguroase. Să li se interzică anticarilor răspândirea unor lucrări semnate de autori infami. Chiar când aceste cărți tratează teme literare, ele sunt totuși primejdioase, pentru că sunt impregnate într-un misticism ceșos, întunecat, de natură să încurce mințile, să tulbure conștiințele, să degradeze sufletele!“...

Avem la dispoziție un monumental volum de peste 600 de pagini: *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate – România 1945–1989*, coordonator științific Paul Caravia (București, Editura Enciclopedică,

---

⁴ C. C. Giurescu, *Jurnal de călătorie*, București, Editura Sport-Turism, 1977, p. 143.

2000). Putem urmări aici, pas cu pas, fiecare etapă a interzicerii celor opt mii de titluri din literatura română. În năucitoare îngrămădire de nume sunt înghesuți clasici alături de contemporani, opere „nocive” lângă scrieri cărora nu li se poate reproșa nimic. Mircea Eliade deține un confortabil loc, cu 26 de titluri (p. 175–176)!

Ne oprim (deocamdată!) la perioada 1945–1948. Decretul lege, semnat de Suveran este întocmit pe baza expunerii de motive redactată de Petre Constantinescu-Iași (ministrul propagandei) și Teohari Georgescu (ministrul afacerilor interne). Nu era de glumit: editorii, tipografii și librării „vor retrage imediat din circulație cărțile respective”. Cei ce vor nesocoti dispozițiile legii vor suferi rigorile codului penal: arestarea până la cinci ani și amenzi usturătoare. Decretul era justificat prin „respectarea convenției de armistițiu”.

A urmat publicarea a patru broșuri intitulate *Publicații interzise* (1945, 1946, 1947, 1948) și numeroase altele de uz intern.

Extrag un scurt pasaj din volumul din 1948: „În acțiunea ei criminală de a menține cu orice preț poporul în ignoranță și obscurantism, reacțiunea a folosit toate mijloacele care puteau să o ajute la aceasta. Ea încerca să propage otrava ideologiei imperialiste în toate straturile sociale, pentru că în pregătirile care se făceau în vederea războiului de jaf și cotropire împotriva Uniunii Sovietice, masele muncitoare trebuiau înșelate, iar adevărul ascuns sub masca, pe care burghezo-moșierimea o dorea cât mai puțin transparentă, a minciunii”.

Aș putea fi de acord ca din această listă să facă parte cartea lui Mircea Eliade *Salazar și revoluția din Portugalia* (1942) – deși s-ar putea discuta afirmația că această lucrare ar împiedica „democratizarea țării”, ar propaga ideile fasciste”. Dar care e sensul includerii volumului *Maitreyi* („toate edițiile”) și a celorlalte romane și nuvele din perioada interbelică?

În afară de această epurare severă a întregii creații eliadiste, timp de 23 de ani (24 august 1944 – 31 august 1967) autorul nostru nu a avut drept de semnătură. Era interzisă orice referire la operele sale.

Bineînțeles – din când în când propagandiștii de serviciu recrutați din rândul scriitorilor cu un oarecare prestigiu ies în arenă.

Zaharia Stancu își intitula pamfletul *Pleava din căruțele dușmanului*. „Legionarii se află astăzi în slujba Germaniei revanșarde a lui Adenauer și în slujba cercurilor agresive americane care

pregătesc împotriva Răsăritului și împotriva noastră războiul. Oare nu se jenează nici astăzi Mircea Eliade de faptele camarazilor săi de altădată și cu care continuă să se afle și astăzi în urâtă, în criminală cărdășie? Se pare că nu, de vreme ce le tănuie crimele de ieri și visează alături de ei alte crime, alte asasinate, alte pârjoluri, alte pustiiri⁵.

Poate că ar trebui să menționez sensul figurat al cuvântului *pleavă*: ceea ce este lipsit de valoare, om de nimic, lepădătură, drojdia societății.

Nichifor Crainic „analizează“ lucrările științifice ale fostului colaborator din tinerețe la „Gândirea“ (apărută sub conducerea sa): „Când l-am numit un sexolog maniac am întrebuițat un eufemism. În realitate Mircea Eliade e un pornograf maniac, care își difuzează obsesiile sub forma înșelătoare a studiilor erudite. Studii erudit-pornografice circulă cu duiumul în Occident. Mircea Eliade excelează prin tentativa de a da pornografiei un sens mistic, sacru și de a face din incest și din actul orgic un principiu cosmic“⁶.

În toamna anului 1967 tactica și strategia conducerii comuniste față de Mircea Eliade se schimbă. Au început să apară în revistele românești câteva din nuvelele recente ale scriitorului, alături de recenzii și exegeze despre creația sa dintre cele două războaie.

Cu chiu cu vai are loc, în decembrie 1969, debutul editorial: *Maitreyi și Nunta în cer* (studiu introductiv de Dumitru Micu) și, în vara anului următor, *La țigănci și alte povestiri* (prefațat de Sorin Alexandrescu). În paranteză fie spus și în această primă reeditare au existat unele mici excese, în sensul că au fost omise câteva fraze. Traducătorul în limba spaniolă Joaquin Garrigos citind cu atenție textul, a identificat trei fraze lăsate la o parte. Le vom identifica împreună și versiunea spaniolă din *Nunta în cer* va fi publicată integral în Spania⁷.

Despre editarea primelor două volume ale lui Mircea Eliade și în special despre dramaticele lor peripeții aflăm multe amănunte din corespondența emisă și primită.

⁵ „Gazeta literară“, 1955, nr. 3, ian. 20, p. 1.

⁶ Nichifor Crainic, *Un sexolog maniac*, în „Glasul Patriei“, 10 septembrie 1963.

⁷ Vezi: *Boda en el cielo*, Barcelona, Ed. Ronsel, 1995, p. 64, 170, 209. Vezi nota traducătorului de la p. 64.

Deși „reconsiderat“, relațiile cu autoritățile comuniste continuă să fie încordate. Din zecile de mărturii documentare mă opresc la două scrisori. Prima este adresată lui Gheorghe Bulgăr, la 25 martie 1969: „Am uneori impresia că ne despart nu un continent și un ocean, ci o galaxie. Dar m-am învățat (de mult!) să trăiesc în orice situație, bună sau rea, pe care ne-o impune „Istoria“⁸.

Cea de-a doua epistolă are ca destinatar pe Dumitru Micu și e datată 14 iulie 1970:

„Ce-ai spune dumneata, ce-ar spune orice om cu demnitate, de un scriitor care, după ce i se amână trei luni o carte și opt luni alta (încă netipărită), i se amână tipărirea unei traduceri (Aspects du mythe) după ce „oficialitățile“ insistă să se efectueze traducerea în timp record, și nu i se publică nici măcar un foarte cuminte interviu ... Ce-ai spune despre acest scriitor dacă ar veni acum în țară? Că vine ca să se ploconească pe unde trebuie, cu speranța că i se vor publica ceva cărți și, de asemenea, vine ca să-și „perie“ foștii lui colegi și astfel să reintre în «actualitatea literară». Sunt convins că pe un asemenea scriitor român nu l-ai stima, chiar dacă i-ai admira opera. Crede-mă, nu vreau să pierd stima nici unui om, și cu atât mai puțin pe-a dumitale. De peste 30 de ani mi-am acceptat destinul. Nu văd de ce-ar trebui să-l reneg acum, riscând să se interpreteze dorul meu de țară și de familie drept oportunism și milogeală. Nu acuz pe nimeni, căci «nu vremurile sunt sub om»... Sper că lucrurile se vor însenina într-o zi. Iar dacă nu voi apuca ziua aceea, Bălcescu ne-a învățat că se poate muri românește în orice colț al pământului“⁹.

Atunci când scria aceste rânduri situația era mult mai gravă. Expeditorul nostru o va afla cu întârziere. Cu aproape o lună în urmă apăruse un articol destructiv la adresa volumului său *De Zalmoxis à Gengis Khan*. Semnatarul, Miron Constantinescu, aplica sloganul marxist-leninist: „Deficiența fundamentală a metodei folosite de Mircea Eliade este aceea că nu examinează condițiile economico-sociale, culturale, care au cerut apariția anumitor simboluri și mituri, compară aceste mituri și legende între ele, desprinzându-le de viața socială“¹⁰.

⁸ *Europa, Asia, America*, vol. I, București, Editura Humanitas, 1991.

⁹ *Europa, Asia, America*, vol. II, București, Editura Humanitas, 2004, p. 276.

¹⁰ Miron Constantinescu, *Considerații metodologice și istorice*, în „România literară“, nr. 28, 16 iunie 1970.

Odată cu recenzia ideologului comunist se va institui al doilea „embargo“. **Timp de doi ani nu va fi permis nimănui să publice sau să discute despre Mircea Eliade în ziarele și revistele din România. Interzicerea se va prelungi cu câțiva ani, în virtutea inerției.** Mircea Eliade nu are cinstea de a fi inclus în *Dicționarul de literatură română contemporană* din 1971 de la Editura Albatros alcătuit de Marian Popa. Nici ediția a II-a, „revizuită și adăugită“ din 1977 nu consacră nici un rând marelui scriitor. Ciudat e că referenții științifici ai volumului sunt Romul Munteanu și Mircea Zăciu. Să nu se fi aflat nici la București și nici la Cluj că există totuși un scriitor român cu acest nume, tradus în 25 de țări? E greu de crezut că nu au reușit să-și procure cele două volume care apucaseră să apară. Cărțile au avut un tiraj de 60 000 de exemplare (fiecare din ele).

A treia interzicere a semnăturii a venit ca un trăsnet, în timpul sărbătoririi a 75 de ani. Care să fie cauza? Mircea Eliade semnase câteva proteste adresate unor prestigioase publicații și lui Nicolae Ceaușescu însuși, față de tratamentul deținuților politici Paul Goma și preotul Gheorghe Calciu.

În timpul euforiei omagierii, redacțiile tuturor revistelor din București și provincie primesc un ordin telegrafic. Să-i dăm cuvântul lui Pericle Martinescu:

„Jubileul lui Mircea Eliade, pregătit cu entuziasm și așteptat cu fervoare a căzut pe neașteptate în baltă... La un ucuz de sus toate zațurile au fost topite... Am auzit că un fanatic al regimului proletcultistul, Ștefan Voicu, i-ar fi prezentat lui Ceaușescu o listă cu ceea ce s-a scris despre Mircea Eliade la 75 de ani (se scrisese într-adevăr mult în ajunul aniversării!) și cu ceea ce se scrisese cu prilejul celei de a 60-a aniversare a Uniunii Tineretului Comunist, care coincidea cu jubileul scriitorului. Decalajul era enorm, în favoarea lui Eliade. A urmat blocada! Acum nu se mai pomenește nimic despre Eliade, ca și cum el nici n-ar exista pentru presa literară și cultură din România“¹¹.

Despre cei zece ani în care am încercat zadarnic să editez *Noaptea de Sânziene* am relatat nu de mult, pe larg, într-un articol din „România literară“¹².

¹¹ Pericle Martinescu, *Jurnal intermitent*, Ex Ponto, 2001, p. 308–309.

¹² „România literară“, nr. 45, 10 noiembrie 2006.

Am mai avut și alte proiecte temerare. Unul dintre acestea a fost editarea *Jurnalului*. Primind încuviințarea autorului (la 11 aprilie 1980) am început demersurile pentru obținerea manuscrisului. Alexandru Rosetti urmând să plece în Anglia a acceptat să-mi aducă textul (la proiectata mea ediție se asociase și Liviu Călin, prieten al marelui lingvist). Nici el și nici Gheorghe Bulgăr, profesor la Universitatea din Lyon, n-au reușit să-și îndeplinească „misiunea“.

Mac Ricketts mi-a expediat până la urmă prin poștă o fotocopie a *Jurnalului* ce-i fusese înmănată de Mircea Eliade.

Ca să am șanse mai mari îmi luasem unele măsuri de precauție. Ținând seama că volumul era intitulat *Fragmente de Jurnal* mi-am permis să omit două pagini fără să le marchez prin blestematele croșete [...]. Aceste pasaje „incendiare“ combăteau doctrina și pe liderii comuniști: „Trebuie să spun că fenomenul capital al secolului al XX-lea n-a fost – și mai ales nu va fi – revoluția proletariatului, așa cum o prevesteau marxiștii acum șaptezeci – optzeci de ani, ci descoperirea omului noneuropean și a universului său spiritual“¹³; „Marx și marxiștii scriu în aceeași manieră agresivă și polemică în care scriau teologii reformei și Contrareformei“¹⁴.

Jurnalul ne prezintă și o scenă incredibilă de la revelionul noului an 1945, sărbătorit de protipendada comunistă. Însemnarea din 30 decembrie 1976 e prilejuită de vizita unui participant direct la evenimente, poetul Ion Caraion: „Notez acest episod pentru că nu l-am auzit niciodată: noaptea de revelion 1944–1945. Caraion lucra la «Scânteia tineretului». Într-o mare sală, cu un bufet bine garnisit, erau adunați vreo sută de gazetari comuniști și membri ai partidului. Cu vreun sfert de ceas înainte de miezul nopții, apare Gheorghiu-Dej; e primit cu aplauze. Se sting luminile, iar când se reaprind, la 12 fix, Dej era suit pe scaun și urina bine dispus deasupra farfuriilor cu bunătați care alcătuiau bufetul. Toți cei prezenți aplaudă. A doua zi, spune Caraion, și-a redactat demisia în termeni foarte duri. Acest text a constituit de fapt, adevăratul motiv al proceselor de mai târziu (a doua oară, a fost condamnat la moarte; în total unsprezece ani de temniță“¹⁵.

Un comunist nostalgic, citind descrierea acestei scene triviale a

---

¹³ *Jurnal*, I, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 2004, p. 229.

¹⁴ *Idem*, p. 387.

¹⁵ *Ibidem*, p. 264–265.

insinuat că ... e invenție a lui Mircea Eliade. Dar versiunea franceză a acestui fragment de Jurnal a fost tipărită de editura Gallimard în 1981. Nici Ion Caraion (1923 – 1986) și nici oficialitățile comuniste nu au dezmințit existența acestei... petreceri populare.

În nici un caz aceste însemnări nu ar fi putut să apară în România comunistă. Autorul a fost de acord cu omisiunea lor. Am dactilografiat textul, dar Editura Eminescu nu a mai primit permisiunea să-l publice. Îmi sunt necunoscute discuțiile dintre reprezentantul editurii și cenzorul *Jurnalului*.

Un alt caz însă îmi este familiar.

Vigilența cenzorilor hăitua fiecare cuvânt sau propoziție din lucrările lui Mircea Eliade. O nevinovată poveste fantastică, scrisă la 15 ani (*Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii*) descoperită de mine în arhiva din țară a scriitorului – mi-a fost refuzată de redacțiile câtorva reviste între 1982 și 1989. Textul a fost publicat după decembrie 1989. În *Notele* volumului I din *Scrieri din tinerețe* arătăm: „Am păstrat o copie dactilografiată a acestui document. Cenzorul (redactorul?) a subliniat *apăs*at cu roșu și albastru anumite pasaje, a pus numeroase semne de întrebare (și exclamare) pe margine. Ca amuzament reproduc o parte din aceste „mostre“ considerate probabil... aluzii antistatale: „*Președintele murise într-un accident la alegerile din mai. Nu ți-e duminică somn, pentru că n-ai fost la ședință. Se apropiau de granița de Vest... Cum o fi pe acolo? Desigur că mult mai bine ca aici... Nu dau nicio informație în dauna patriei mele. O companie de furnici roșii, spaima întregului ținut, bandiți cărora guvernul nu le putea face nimic...*“.

Pentru numele lui Dumnezeu, Mircea Eliade a scris această pagină cu peste 70 de ani în urmă¹⁶ [azi 85!].

La data trecerii lui Mircea Eliade în eternitate – 22 aprilie 1986 – echipa inchizitorilor se descompletase. Lucrețiu Pătrășcanu fusese omorât, fără milă, de tovarășii săi de luptă și idei, Miron Constantinescu, după cumplita tragedie din propria familie, murise în 1974. Rămăseseră la putere Gogu Rădulescu și Ștefan Voicu, secondați de obedienții filosofi Pavel Apostol și Constantin Ionescu-Gulian – numiți de Virgil Ierunca „groparii culturii românești“.

¹⁶ *Cum am găsit piatra filosofală. Scrieri de tinerețe*, I, 1921–1925, București, Editura Humanitas, 1996, p. 659.

Ei au decretat cu iresponsabilitate ca în presa comunistă din România să nu apară despre scriitorul și savantul român care ne părăsise, decât o știre laconică și anodină. În zilele sfârșitului de aprilie 1986, în ziarele și revistele din întreaga lume s-au publicat însă sute de necrologuri și elogii. Dispozițiile iacobinilor cenzeni bucureșteni își pierdeau valabilitatea dincolo de granițele țării.

Critica unei ediții: *Jurnalul portughez**

Acum un sfert de veac Nicolae Manolescu își intitula cronica despre o nouă carte a lui Eliade *Sărbătoarea povestirii (România literară nr. 31, 30 iulie 1981)*.

Nu numai beletristica marelui scriitor are puterea magică să ne încante și să ne tulbure, ci și memorialistica.

Regăsim aceeași desăvârșită artă literară și retrăim satisfacții asemănătoare cu prilejul lecturii recente apariții a *Jurnalului portughez* oferită de Editura Humanitas.

Cu „cărțile pe masă“ se va destrăma ideea vânturată de câțiva ani de pescuitorii în apă tulbure că „în Portugalia Eliade a fost mai legionar ca oricând”.

Nu pot să nu reproduc cuvintele celui mai important exeget american al lui Eliade, Mac Linscott Ricketts, traducătorul în limba engleză al *Jurnalului portughez*: „Vom căuta aici în van cel mai mic cuvânt ori cea mai mică expresie antisemită, încă mai puțin cea mai mică frază, ori cel mai mic paragraf”.

Autenticitatea, sinceritatea totală ne întâmpină la fiecare pas. Cu orice risc, Eliade spune ceea ce crede și gândește, chiar dacă are momente de... premoniție. La 27 august 1945 nota în *Jurnal portughez*: „Mă paralizează sentimentul că aceste pagini ar putea cădea în mâna oricui, că vor fi interpretate cu rea credință”.

Există câteva splendide autoportrete (iulie 1942, 10 august 1943, 14 ianuarie 1945, 25 iulie 1945), dar cel mai exact situația reală e văzută la 15 septembrie 1942:

„Tragedia vieții mele: pentru că eu am jucat pe cultură, pe operă de artă, pe creație – și toate acestea sunt zadarnice pe nivel metafizic și sunt absurde în momentul în care trăim.”

Editorii transcriu cu atenție *Jurnalul portughez*, aplicând normele ortografice în vigoare, traduc cuvintele și expresiile din spaniolă, portugheză, engleză și franceză, unifică și actualizează ortografia numelor proprii (L. Șestov, Carl Schmitt, etc.). Sunt atenți

---

* Apărut în „România literară” nr. 3-4, 25 august 2006, p. 16-17.

în scrierea cursivă a cuvintelor subliniate de autor, corijează tacit sau în paranteză micile neglijențe stilistice și gramaticale.

Pentru toate acestea le suntem recunoscători.

Cele trei eseuri introductive semnate de Sorin Alexandrescu, Florin Țucanu și Mihai Zamfir completează, explică și interpretează opera, făcând observații subtile și competente, pe o tonalitate blajină sau severă (mai mult sau mai puțin îndreptățite). Se fac referințe la evenimentele epocii, geneza scrierilor, prieteni, corespondență, zbuciumul personal, tragedia familială, ideile politice, legionarism, războiul antisovietic, accesele de megalomanie, etc. Nu lipsesc considerațiile privitoare la ierarhizarea judecăților de valoare a diverselor creații zămislite în perioada 1941–1945. Dar despre aceste exegeze ne propunem să discutăm pe larg, altă dată.

Editarea textului a pus în dificultate pe editori. Aceștia nu au făcut cel mai mic efort pentru a ne oferi o reproducere cât de cât acceptabilă.

După cum se știe, *Jurnalul portughez* nu a fost tipărit anterior. Editorii au avut la dispoziție o fotocopie a manuscrisului original, aflat la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago.

În afara paginilor citețe – transcrise de autor cursiv și ordonat – există altele ilizibile. Numeroase cuvinte au creat „probleme“. Unele substituții nu pot fi explicate decât prin neatenția celui ce a transcris sau „cules“ textul. În fond, sunt câteva mărunțișuri, ce pot fi considerate greșeli de tipar: existențial apare *existent*, *mă trezesc* devine *mă gândesc* (p. 170); l-ai *voit* tu e notat l-ai *creat* tu (p. 177); omiterea a 2–3 cuvinte (p. 174, 177, 228).

Falangist (din manuscris) și din ediția spaniolă (p. 113), apare în ediția românească *salazarist* (p. 216). Ciudată substituție între cei doi termeni, care nu sunt identici. Falangă – indică dicționarele – e o grupare politică și paramilitară fascistă. De unde și până unde această confuzie?

Dar... passons...

Boacănele provin din grabă și incompetență. Puțină atenție ar fi corijat eroarea.

Manuscrisul: „Cei care *nu cred* se pierd prin simplul fapt că sunt convinși că nu există o soartă post-mortem, că nu e decât vidul cosmic, neantul“. Deși oricine înțelege că aici e vorba de *credință*, verbul subliniat *nu cred* apare în volumul de la Humanitas *nu cad*

(p. 218). Ce s-a întâmplat? „r”-ul alăturat lui e l-a făcut pe primul lector al manuscrisului să aibă impresia că e un *a* – și așa a rămas tipărit: *cad* în loc de *cred*. Ediția spaniolă nu... deviază: „Los que no creen desaparecen... (p. 115)

„Oltenia“ ei (a Ninei) a dispărut“ – citim în manuscrisul original. *Jurnalul portughez* de la Humanitas o ia razna: „Astenia“ ei a dispărut“ (p. 203). Și de data aceasta ediția spaniolă nu dă greș: „*su Oltenia*“ *ha desaparecido*“ (p.102).

În iunie 1944, la un moment dat, autorul enumeră marile probleme ale tinereții sale: magia, erotismul și castitatea. La pagina 232 ediția în culpă înlocuiește *erotismul* cu *eroismul*. Să recunoaștem că e o mică diferență între cei doi termeni, deși fonetic ei sunt diferențiați de o biată consoană (t). Joachin Garrigós – traducătorul spaniol – care cunoștea desigur „problemele“ și „tehnicile“ folosite de adolescentul Eliade (vezi *Virilitate și asceză*) – nu face confuzie nici acum: „*La magia, el erotismo, la castidad*“ (p. 127)...

Probabil că mai sunt și alte inadvertențe. Eu nu am făcut decât o colaționare parțială, prin sondaj. Cu toată gravitatea exemplelor, nu trebuie să disperăm. I se poate întâmpla oricui.

Editorii noștri știau de existența unei versiuni spaniole a *Jurnalului portughez*, apărută în anul 2001 la Editura *Kairós* din Barcelona. Dorind să realizeze o ediție cât mai aproape de perfecțiune, traducătorul, din *proprie inițiativă* a xeroxat textul și l-a trimis prin poștă în anul 2000 în România și America, rugând doi biografi ai lui Eliade să-l ajute în descifrarea manuscrisului. A purtat apoi o amplă corespondență cu destinatarii, privitoare la lecțiunea unor cuvinte.

În introducerea versiunii spaniole mulțumește celor ce l-au ajutat:

„*Queremos dejar constancia de nuestro agradecimiento a los biografos de Eliade, Mac Linscott Ricketts, de EE.UU., y Mircea Handoca, de Rumania, por la ayuda que nos han prestado para descifrar la dificil caligrafia de Eliade.*”

Eu însumi am publicat în *România literară* (nr. 22, 6–12 iunie 2001) un amplu articol despre *Jurnalul portughez*. Am precizat că *sunt în posesia manuscrisului*. Unul din îngrijitorii ediției de față m-a luat peste picior, făcându-mă „editor improvizat“ (DI. Mihai Zamfir). Cel puțin opt istorici literari și publiciști din România sunt în posesia ediției spaniole și au scris despre ea articole pertinente în anii 2001–2003.

Cei trei distinși istorici literari nu mi-au solicitat nici mie, nici lui Mac Ricketts sprijinul. Nu s-au adresat nici lui Joachin Garrigos. Nici nu erau necesare eforturi financiare prea mari: Domnia sa se află de la 1 ianuarie 2006 în București, ca director al Institutului spaniol „Cervantes” din România.

Se simțea stringent nevoie de ajutorul savantului spaniol, pentru a identifica și paginile lipsă din manuscris.

Citim stupefiați în volumul editat de Humanitas, la p. 179 o notă de subsol: „*Dacă nu este o eroare de numerotare, atunci paginile 132–136 ale Jurnalului lipsesc.*” (n. ed.) Nu e nici o eroare Domnilor! Textul omis v-ar fi putut fi oferit de Mac Ricketts, de mine sau de Garrigós, fără să pretindem... drepturi de autor. Iată însemnările care lipsesc din recenta ediție (și se regăsesc în traducerea tipărită în Spania):

„30 ianuarie (1943)

Când am fost astă vară la București, am luat cu mine Poetical Works de Shelley, în ediția lui Dowdant de la Macmillan. Un volum legat în piele, pe care l-am cumpărat la Calcutta, și care m-a întovărășit în multe din călătoriile mele. L-am împrumutat și lui Nae Ionescu, după ce i-am cetit o dată fragmentele mele favorite din Epipsychidion. Nae a plecat cu el la Spitalul din Brașov, iar când a fost a doua oară trimis la Ciuc, l-a avut iar cu el. O săptămână după moartea lui, Cella Delavrancea mi l-a înapoiat.

Pe pagina de gardă stă scris de mâna Cellei: „Mie, tu” – „Tu, mie, 1937–1940”. Iar în Epipsychidion e adnotat: „ianuar 1939 (I am not thine: I am a part of thee). Iulie 1939, Martie 1940 (Spouse! Sister !Angel etc.). Ultima lectură cu el, joi 7 martie 1940”.

Adesea, când mă gândesc la Nae, îmi amintesc de splendida lui pasiune pentru Cella. Numai un geniu tânăr ca el, putea realiza această pasiune totală, care l-a consumat, care poate l-a ucis. Cartea lui favorită a fost atunci Tristan și Isolda. Epipsychidion completează de minune acest incendiu spiritual.

1 februarie

De la Marchiza Della Koso, – înfocată legionară, care lucrează la un roman în engleză (căci ea e americană) despre drama Legiunii, aflu că Vojen a fost internat în lagăr.

*

Îl văd astăzi pe Baronul Huene. Îmi spune că e optimist în ce privește campania din Rusia.

Se pregătește astăzi în Germania o mare armată care va trebui să „lichideze“ Sovietele. Să dea Dumnezeu să aibă dreptate.

În orice caz, Stalingradul cred că va avea rezultate morale și în Germania. Se va întâmpla același reviriment pe care l-am observat în Anglia după Dunkerque și bombardarea Londrei. Pentru mine Stalingradul mai are și o altă semnificație: mă face să înțeleg cum se va apăra Germania când va fi atacată din toate părțile.

Azi noapte, când încercam să adorm după ce lucrasem multe ore în șir la Apocalips, îmi dădeam seama că de-abia de-acum înainte voi putea scrie un roman mare. Mi-am făgăduit ca, în nici un motiv, nici [în] cea mai cumplită sărăcie să nu mai scriu romane de 400 [de] pagini, și chiar sub 800–1000 pagini. Altminteri, romanul nu se poate desăvârși: cel puțin romanul cum îl văd eu acum. Restul sunt povestiri și nuvele și din acestea voi scrie destule, ca să mă odihnesc și ca să-mi pot plăti, dacă va mai fi nevoie, chiria.

3 februarie

Din nou criză cumplită. Dezastrul de pe frontul rusesc s-ar putea transforma într-o catastrofă. Pe aici se vorbește de o posibilă cădere a Germaniei în cursul acestei ierni. Inconștienți, anglofilii se bucură. Mă gândesc că 1943 ar putea însemna anul tragic al istoriei României.

Nu mă pot apăra decât gândindu-mă tot mai des la moarte. Dacă **după** nu va fi nimic – inutilă e toată zbaterea noastră de azi. Iar dacă va fi – va fi destul de interesant ca să te faci să uiți agonia Europei“...

Și notele ediției spaniole ar fi putut fi valorificate (nu atât cele despre persoane și realități românești, care informează cititorul spaniol) ci cele cu pasaje din *Jurnalul inedit*, strâns legate de *Jurnalul portughez* (p. 98, 242 din versiunea spaniolă). Interesantă este și citarea de către traducătorul spaniol a unui articol al Gizei Tătărescu, apărut în *Vatra* nr. 6–7/2000 (p. 210–211).

Cei ce-au proiectat aceste volume monumentale au avut fericita inspirație de a include în ele întreaga creație a lui Eliade din perioada 10 februarie 1941 – septembrie 1945.

Astfel, primul volum mai cuprinde *Jurnalul romanului Viața nouă* (1940–1942), corespondența și Rapoartele diplomatice. Cel de-al doilea are în sumar studiile istorice (*Salazar și revoluția din*

Portugalia și Români, latinii Orientului), articole și interviuri, precum și lucrările beletristice (*Oameni și pietre* și *Un om mare*).

În felul acesta ni se oferă o imagine exhaustivă asupra omului și operei.

Pentru a nu da naștere la confuzii era însă necesar să se precizeze sursa de unde au fost preluate textele. Lucrul acesta este specificat doar la secțiunea ultimă (p. 446–511 vol.I). *O regulă elementară a oricărei ediții – în toate țările lumii – este călcată în picioare.*

Nu înțelegem sensul reproducerii celor 12 scrisori din 1940. Ele nu au absolut nici o legătură cu perioada portugheză. În aceste texte (către familie, Corneliu Moldoveanu, Ion Petrovici, Al. Rosetti) nu există nici cea mai mică aluzie la tema de bază a cărții.

Trebuie să precizez și câteva inexactități de istorie literară:

Articolele publicate de Eliade în revistele portugheze nu sunt inedite în limba română. Ele au apărut în *Vremea*, *Jurnalul literar*, *Revista de istorie și teorie literară*, *Manuscriptum*, etc. Cele trei volume ale Bibliografiei pot dezlega „misterul“.

Oameni și pietre nu e „aproape intruvabilă astăzi“ (p.II). Dactilograma și fotocopia manuscrisului mi-au fost dăruite de autor. Am publicat piesa mai întâi în *Revista de istorie și teorie literară* nr. 4, oct.–dec. 1985 și nr. 1 ian.–martie 1986 și apoi în volum, într-un tiraj de masă, *Coloana nesfârșită*, Ed. Minerva, 1996, p. 77–109.

Salazar și revoluția din Portugalia a fost publicată în 1942 în Editura Gorjan și apoi în alte câteva reeditări, iar *Români, latinii Orientului* a fost tradusă în franceză și engleză în 1992.

Și *Jurnalul romanului Viața nouă* l-am publicat la sfârșitul cărții *Viața nouă* (Editura Jurnalul literar, 1999).

Culmea e că și „secțiunea“ *Rapoarte diplomatice* este extrasă din volumul *Europa, Asia, America*. Corespondență A-H, p. 181–189. Este omis numele Subsecretarului de Stat la Ministerul Afacerilor Externe – Alexandru Constant și ziua emiterii... raportului diplomatic: 5 martie 1941. Din ce cauză nu sunt informați cititorii? Aceste texte au apărut pentru prima oară tot la Editura Humanitas.

Traducerea articolelor portugheze este în general corectă și nu putem să-i reproșăm nimic. Din *Eminescu – poetul rasei române* lipsesc câteva paragrafe (versuri eminesciene și scurte comentarii din *Glossa*, *Venere și Madonă*, *Trecut-au anii*, *Din valurile vremii*. Acest text a fost tradus din portugheză acum două decenii. L-am inclus în volumul Micea Eliade *Despre Eminescu și Hasdeu*, Ed.

Junimea, 1987. Cenzura a înlocuit din titlu *rasei române* cu *neamului românesc*.

Nu am competența să fac aprecieri între cele două variante ale transpunerii textului în românește. Trebuie însă să subliniez alt aspect, deosebit de grav, menționat de Eliade de numeroase ori: **atunci când există pagini redactate de el în românește nu are sens să se facă traducerea lor dintr-o limbă străină**. Observațiile lui Eliade sunt fără echivoc. Ele pot fi găsite de câteva ori și în corespondență.

Iată, de pildă, ce îi scrie lui Marin Sorescu la 26 ianuarie 1972: „Procedeu mi se pare *inadmisibil*; **retraducerea** în românește a unui text scris (și în parte publicat!) în românește! Înțeleg să se fi recurs la această soluție dacă originalul s-ar fi pierdut“ (*Europa, Asia, America*, vol. al III-lea, *Corespondență*, Ed. Humanitas 2004, p. 162). Și în cazul nostru *originalul există* (cel puțin la eseul *Camões și Eminescu*). El a fost publicat în *Vremea* nr. 697 din 9 mai 1943. Dacă e prea greu să ne deplasăm la Biblioteca Academiei, putem cerceta **Secolul XX**, unde a fost din nou reprodus (nr. 7–8–9, iulie-august–septembrie 1980). În fine, dacă nici această sursă nu poate fi consultată, Dl. Mihai Zamfir mi se poate adresa. Am copiat textul scris de Eliade spre a-l include în volumul editat de mine în 1987, la care m-am referit.

Exemplific, prezentând pe două coloane textul original și traducerea, spre a vedea concret cât de mari deosebiri există între ele:

Textul original al lui Eliade	Traducerea lui Mihai Zamfir
<i>Vreau să încep a fixa</i>	<i>Aș vrea să încep prin a preciza</i>
<i>nu-mi propun să caut</i>	<i>nu voi căuta</i>
<i>apropiind numele</i>	<i>alăturând numele</i>
<i>e destul de greu</i>	<i>e dificil</i>
<i>expresii similare</i>	<i>expresii asemănătoare</i>
<i>excesiv de nelămurite</i>	<i>mult prea vagi</i>
<i>S. Juan de la Cruz</i>	<i>Sfântul Ioan al Crucii</i>
<i>prea rigidă</i>	<i>mult prea rigidă</i>
<i>nu se referă la realități</i>	<i>nu se referă la realități bine</i>
	<i>determinate</i>
<i>numaidecât</i>	<i>imediat</i>
<i>limpezi</i>	<i>clare</i>
<i>multiplicitatea posibilităților</i>	<i>multitudinea fațetelor</i>
<i>calificative</i>	<i>trăsături</i>

<i>simplicitate</i>	<i>simplitate</i>
<i>să împuțineze</i>	<i>să sărăcească</i>
<i>mal entendu</i>	<i>neînțelegere</i>
mai bine zis	dacă vrem
forțele psihice	facultățile psihice
aride	plictisitoare
ne silește	ne-a obligat
interes artistic	interes estetic

Ar mai putea continua șirurile deosebiriilor cu încă 5–6 pagini. N-aș fi sigur care versiune e superioară. Existând (*în mod cert!*) textul scris de Eliade în românește, trebuie să-i acordăm întâietate.

Editorul (și traducătorul) nostru încheia, citându-l pe Alecsandri:

„Ginta latină e regină
În a lumii ginte mari“...

Eliade (în *Vremea*, Secolul XX și în volumul *Despre Eminescu și Hasdeu*) reproduce corect:

„Latina gintă e regină
În ale lumii ginte mari“...

Lăsând la o parte inversiunea primelor două cuvinte, mai gravă mi se pare folosirea incorectă a articolului posesiv *a* pentru *ale*. Știindu-l pe Eliade al începuturilor „specialist“ în gafe gramaticale, constat (cu plăcere!) că a fost întrecut de data asta de traducătorul lui.

Aceste deficiențe (și altele!) ale ediției sunt atenuate de aparatul critic de la finele volumului al II-lea: *Glosarul și Indicele de nume*. Corectitudinea și acribia acestei „secțiuni“ contrastează strident cu neglijențele semnalate în paginile de față.

Să ne bucurăm totuși! A apărut o carte de excepție *Jurnalul portughez*. Observațiile noastre critice vor folosi, poate, viitorilor editori. Au mai rămas 7–8 volume inedite din perioada interbelică și suntem în preajma centenarului nașterii lui Eliade.

---

* Editura Humanitas a ținut seamă de toate observațiile mele critice din acest articol. Ediția a II-a a *Jurnalului portughez* nu numai că a îndreptat toate erorile semnalate de mine, dar a tipărit o notă în care îmi mulțumește.

Exactitate, corectitudine, rigoare.

În întâmpinarea centenarului

*nașterii lui Mircea Eliade**

Scriitorului și savantului i-au fost consacrate în ultimele șapte decenii – în țară și străinătate – zeci de mii de pagini.

În articolul de față nu vom putea nici măcar să trecem în revistă capodoperele și eșecurile exegezelor eliadiste. Ne propunem să semnalăm erorile de informație, ignoranța și superficialitatea, alături de prezentarea unor citate desprinse din context, surse neindicate sau false, mărturii partizane.

Există o diversitate de modalități și procedee în abordarea temei. Unii despoaie arhivele, descoperind manuscrise și documente inedite, cercetează viața și opera, preferă eseistica sau erudiția, cu ample schelării în subsolul paginilor. Monografiile încântătoare sau fade, teze de doctorat docte sau mimând omnisciența, eseuri sclipitoare sau improvizate se află alături de lucrări și compilații subtile sau grosolane.

Atunci când dicționarele și enciclopediile persistă în diabolica lor ignoranță, nu ne găsim liniștea până ce autorii nu-și recunosc erorile.

Este pentru a treia oară când revin asupra unor lacune, sugerând celor în drept să analizeze observațiile noastre și să publice în câteva reviste literare cu ce sunt ori nu de acord.

Data nașterii. Până în 1984, conform mărturiilor autorului, toată lumea știa: *9 martie 1907.*

Un important cercetător român, Constantin Popescu-Cadem a descoperit mai multe documente despre viața lui Mircea Eliade, publicându-le și comentându-le în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 1, ianuarie-martie 1983. Este reprodus, în primul rând, actul de naștere nr. 1996 din 1 martie 1907, prin care **se certifică nașterea viitorului scriitor la 28 februarie 1907 (stil vechi), ora 5 dimineața.**

---

* Apărut în „România literară” nr. 3, 2007, p. 18–20.

„Împricinatul“ confirmă această dată în *Jurnal* (volumul al II-lea, Editura Humanitas, 1991, p. 459, ediția a II-a, 2004, p. 473, versiunea americană, volumul al IV-lea, The University of Chicago Press, p. 98).

Într-un articol intitulat *Dicționarul scriitorilor români*, apărut în *Jurnalul literar*, nr. 1–2, ianuarie 1999, apreciam textul despre Eliade din volumul al II-lea, coordonat de Mircea Zăciu. Remarcam analizele subtile ale operelor, judecățile de valoare și sesizarea timbrului unic al memorialisticii, literaturii realiste și a celei fantastice. Atrăgeam însă atenția asupra câtorva lipsuri și, în primul rând, asupra indicării inexacte a datei nașterii.

În vara anului 2005 a fost tipărit volumul al treilea din *Dicționarul General la Literaturii Române*. „Secțiunea“ Mircea Eliade (p. 18–30) e redactată de același autor: Eugen Simion. Mă așteptam ca eroarea să fie corectată. Zadarnică speranță!

Am publicat un amplu eseu *Despre un singur articol* (*Observatorul cultural*, nr. 40, 1–7 decembrie 2005, p. 8–9). Arătam – la început – că Dl. Eugen Simion este o personalitate proeminentă a criticii și istoriei noastre literare din ultima jumătate de veac. Opera lui Mircea Eliade îi era familiară de multă vreme. Domnia sa este autorul unui studiu despre literatura fantastică a lui Eliade, apărut în *Luceafărul*, în ianuarie 1976. În același an publică volumul al II-lea din *Scriitorii români de azi*, în care a inclus capitolul de sinteză *Mircea Eliade*, judicios întocmit, atât informativ, cât și interpretativ. Monografia lui Eugen Simion *Mircea Eliade un spirit al amplitudinii* (1995) constituie un succes deosebit.

Cu aceste „precedente“, cel mai îndreptățit să scrie capitolul despre autorul romanului *Maitreyi* părea să fie Eugen Simion. Rezultatul nu a fost cel scontat, deoarece în acest capitol mișună greșelile și inădvertențele.

Arătam în articolul din *Observatorul cultural* că semnalasem, până atunci, *de cinci ori* despre data nașterii scriitorului, conchizând:

„Aceste «noutăți» ajunseseră în America cu peste 20 de ani în urmă, fiind consemnate de Mac Linscott Ricketts în monografia sa *Mircea Eliade the Romanian Roots, 1907–1945* (apărută în 1988), p. 9. Că Dl. Eugen Simion nu mă citește pe mine, pe Mac Ricketts nu e grav. Dar să nu-l citească pe Eliade“... Se prea poate ca fostul Președinte al Academiei să fi fost supraîncărcat de sarcini. Dar cei *11 cercetători*, care făceau parte din echipa de „coordonare și revizie“

a Dicționarului, de ce nu au vegheat, comunicându-i toate observațiile critice? Să sperăm că acum...

Nostimada e că, în aceeași revistă unde publicasem eu articolul [*Observatorul cultural*], peste câteva luni numai, un distins eliadist lua la rost pe autorul unei istorii literare că a îndrăznit să susțină că Eliade s-a născut la 13 martie 1907. **Dar asta e data corectă. Ea corespunde celei de 28 februarie, stil vechi.**

Povestea nu s-a terminat aici.

Editura *Humanitas* are salutarul obicei de a publica pe pagina a doua a fiecărui volum o succintă notă biografică despre autor. Conform primei ediții a *Memoriilor* (1991), Mircea Eliade s-a născut la 28 februarie 1907; ediția a doua a aceleiași cărți (1997) „Corectează”: 9 martie 1907; ediția a III-a (2004) – probabil uluită – nu mai are biografie. Ciudat e că ediția a II-a a *Jurnalului* tipărită în același an (2004) precizează: 28 februarie/ 9 martie 1097. Informația e însă falsă, întrucât diferența dintre calendarul iulian (stil vechi) și cel gregorian (stil nou) e de 13 zile, nu de 9. Cărțile tipărite la *Humanitas* între 1991–1996 au indicat drept dată a nașterii lui Mircea Eliade 28 februarie 1907. Cele apărute în 1997 au... schimbat macazul. Cititorii *Yogăi*, *Samanismului*, *Ocultismului*, *vrajitoriei și modelor culturale* au aflat cu surprindere că s-a revenit la 9 martie 1907. Cine a făcut această vrajă, n-am reușit încă să descopăr.

Începând cu anul 1998 nu s-a mai schimbat nimic, decretându-se: Mircea Eliade s-a născut la București, la 28 februarie 1907.

Pentru numele lui Dumnezeu! Adăugați vă rog: 28 februarie stil vechi = 13 martie 1907.

Cer scuze pentru insistența cu care am prezentat această incredibilă prestidigitație a datelor. Sarabanda continuă însă să ne joace feste și azi, prin articole și monografii nu numai în România, ci și în Franța, Germania și Italia.

Întocmirea neatentă a acestui microscopic portret biografic, din pagina a doua, lasă să se strecoare și alte inadvertențe de titluri și date. Începând cu volumele editate în 1992 și până în... 2006 [*Jurnalul portughez*] ni se spune: „Între anii 1933 și 1940... ține cursuri de filozofie și istorie a religiilor la Universitatea din

București“. Inexact – precizez eu. *După martie 1938 Eliade n-a mai ținut nici o oră de curs sau seminar la Universitatea din București.*

Titlul corect al celor două volume de *Memorii*, apărute la *Gallimard* e la singular: *Memoire*. Introducerea lui s final – ca marcă a pluralului – în peste 20 de „prezentări“ nu o putem considera drept o greșeală de tipar. E desigur un amănunt – capriciu al autorului? – de a-și fi intitulat versiunea franceză *Memoire*, iar cea românească *Memorii*.

Revenim la articolul lui Eugen Simion din *Dicționarul Zaciu* și la greșelile semnalate de mine în 1999. Titlurile a două opere din tinerețe apar greșit: *Cum am descoperit* piatra filozofală și *Memoriile soldatului* de plumb. [Formele corecte sunt: *Cum am găsit piatra filozofală* și *Memoriile unui soldat de plumb*]. Despre *Romanul adolescentului miop* ni se spune că e neterminat, iar despre *Gaudeamus* că „se află în manuscris“, deși îl tipărisem cu peste un deceniu în urmă. Sugerăm ca titlurile scrise de autor în românește să nu mai fie indicate în... traducere franceză.

Toate aceste carențe au fost menținute în textul tipărit în 2005, în *Dicționarul General al literaturii Române*. Li s-au adăugat alte inexactități: *Itinerar spiritual* (pentru *Itinerariu spiritual*, de două ori, la pagina 22) și Revista *Sânziana* pentru *Sânzana*. Reproduc un singur paragraf din articolul meu apărut în *Observatorul cultural*, în decembrie 2005:

„Citirea în grabă poate provoca gafe de proporții. Parafrazând cele opt puncte ale programului de viață al adolescentului, copistul redă fraza: „să cunosc concepțiile *didactice* și să pot să le combat“, înlocuind cuvântul subliniat cu *dialectice*. Ce-o fi avut elevul Mircea Eliade cu Hegel, să-i combată dialectica? Tot e bine că nu a apărut *materialist dialectice*. Ar fi fost de tot hazul! Și culmea... ironiei. Citatul cu cuvântul buclucaș este extras din primul volum al *Scrierilor de tinerețe*, intitulat *Cum am găsit piatra filozofală*. Dar autorul articolului din *Dicționar*, uită să facă trimiterea respectivă. Păcat! Și-ar fi dat seama și și-ar fi îndreptat tacit cele două erori la care ne-am referit.“...

Alți amatori transcriu iresponsabil până și greșelile de tipar, *inventează ziare la care Eliade n-a colaborat* niciodată (*Calendarul*) și titluri greșite de conferințe (Cf. *Rost*, aprilie 2003).

În 2002 apărea o revistă într-un atractiv ambalaj: **Enciclopedia personalităților**. Numărul 12 pe care-l avem în față cuplează viața scriitorului român cu cea a lui Cicero. Sunt rezumate corect câteva elemente din biografia savantului. Folosind mai multe izvoare documentare și încurcând fișele, *autorul anonim* face mai multe confuzii. Mai grave mi se par invențiile cu caracter calomnios, fără suport real. Iată una din ele: „Printre *interesele* lui Mircea Eliade s-a numărat și politica; el a candidat din partea Partidului *Totul Pentru Țară* (expresia politică a Mișcării Legionare) în alegerile din decembrie 1937. După ce Partidul *Totul Pentru Țară* a câștigat alegerile, *Mircea Eliade a fost desemnat ca deputat legionar în Parlamentul României*“. (subl. M.H.)

Toate aceste afirmații pot fi verificate. **Lista deputaților la alegerile din 1937 a fost publicată în presă. Îmi aduc aminte că „povestea“ despre Eliade deputat legionar fusese lansată în Italia prin 1985-86. Am cercetat încă de atunci documentele respective (lista deputaților tipărită în ziarul *Buna Vestire*) și m-am convins de... minciună.** Cred că e cazul să se facă noi cercetări. Cine știe! S-ar putea să se fi tipărit între timp un număr special, unde să fi fost introdus și numele scriitorului.

Am reprodus în monografiile și recenzile mele, dar mai ales în cele 12 volume ale *Dosarului Eliade* (Editura Curtea Veche, 1998–2006) zeci de exemple de citate greșite, falsificate, trucate, desprinse din context, sau pur și simplu inventate de polemisti înverșunați sau de biografi mimând imparțialitatea. Ele figurează aproape fără întrerupere, între 1935–2006, cu pauze mai mari în acele perioade când în România Eliade nu avea drept de semnătură (1944–1967; 1970–1972; 1982–1983).

Referitor la acribia exegeților ar trebui să mai amintesc o întâmplare dramatică, generatoare de confuzii. Ne-o destăinuie Mac Ricketts între-o recenzie a volumului îngrijit de mine *Textele „legionare“ și despre românism*. Pentru prima oară învățatul american a venit în contact cu articolele respective în 1981, în sala 3 a Bibliotecii Academiei române.

„Când am scris cartea *Mircea Eliade – rădăcinile românești* am apelat în unele cazuri la acele traduceri făcute în grabă în România și îmi dau seama acum că nu erau întotdeauna exacte.

Totuși pe baza acestor pasaje, la care se adaugă citate din *Jurnalul* lui Mihai Sebastian, *Adriana Berger, Norman Manea și alții și-au lansat atacul postum împotriva lui Eliade, acuzându-l că ar fi fost legionar și antisemit.* [Ce dezvăluie textele în *Jurnalul literar*, august–septembrie 2003].

Să mai insist asupra obligației elementare a cercetătorului onest de a merge direct la sursă și nu prin intermediari?

Invectivele, calomniile și acuzele gratuite erau combinate cu suspiciunea și însinuarea. Adverbele incertitudinii (*poate, posibil, probabil*), alături de verbele și locuțiunile înrudite (*s-ar putea, n-ar fi exclus, să presupunem, să ne imaginăm*) mișună nu numai în verdictele gazetarilor, ci și în cele ale... istoricilor. Încropite în grabă de către procurori improvizați, aceste texte, în marea lor majoritate comandate se depărtau de realitate.

Am arătat că citatele trunchiate pot falsifica sensul; la fel și ignorarea epocii în care au avut loc evenimentele poate induce în eroare.

Ca să impresioneze, ziarele cu tiraj de masă publicau incriminările cu litere de-o șchioapă:

„*Cine știe de exemplu că Eliade și Cioran se aflau la București în 1941, în timpul crimelor sângeroase, făcute de Garda de Fier?*“ [*Evenimentul Zilei*, marți 9 aprilie 2002].

Toate biografiile sunt de acord că Eliade se afla de un an la Londra. Și chiar dacă ar fi fost în țară, de ce l-am considera inculpat?

„*Eliade a crezut în Germania nazistă până la înfrângerea ei definitivă.*“ [*Evenimentul Zilei*, miercuri 10 aprilie 2002]

Unde? Când? Cum? Reproduceți citatul!

Cu ocazia lansării versiunii românești a cărții lui Daniel Dubuisson, *Evenimentul zilei* titrează cu litere roșii de 3–4 cm: „*Eliade făcut praf!*“ [5 iulie 2003]

Până și un istoric – Florin Țurcanu, autor al unei monumentale monografii despre Eliade –, răspunde unui interviu luat de Simona Chițan, care reproduce cu majuscule: „*Eliade a fost fără îndoială un militant activ înscris în mișcarea legionară. Rapoartele politice îl desemnează chiar ca „scriitor legionar“.*“ [*Evenimentul zilei*, nr. 4371, 23 februarie 2006]

Ce sunt aceste „rapoarte politice“ ale fostei Siguranțe și apoi ale Securității ne-a descris concret un *implicat direct*: cumnatul lui

Lucrețiu Pătrășcanu, scriitorul Petre Pandrea, în volumul *Memoriile mandarinului valah*. Am discutat pe larg această mascaradă în două articole din *Jurnalul literar* și *România literară*. Falsurile și minciunile ocupă fotoliul de orchestră în aceste delatțiuni. Li se alătură incompetența și agramatismul „făptașilor“.

Anatomia mistificării (1944–1989) de Stelian Tănase dezvăluie trucajul declarațiilor și ale proceselor verbale, unde defăimarea (cu sau fără motiv) era pe primul plan.

Să nu știe un istoric că mărturiile anchetelor, declarațiile și „informațiile“ se făceau sub amenințări, bătăi și tortură?

Am avut curiozitatea și răbdarea să verific veridicitatea unor aserțiuni dintr-un document tipărit în anul 2002: *Opisul emigrației politice* de Mihai Pelin. *Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*.

Fiind autor și editor al câtorva cărți despre Eliade, al corespondenței și documentelor, am pretenția că sunt familiarizat cu biografia lui spirituală.

Am descoperit cu surprindere multe date incorecte și aproximative la „capitolul“ Mircea Eliade (ani, reviste, cărți, deplasări, călătorii). Iată câteva afirmații stupefianțe:

„Asistent universitar la Cambridge“...

„Fost atașat al României la Madrid“...

„În 1924 scrie foiletoane la Cuvântul“...

„Revine în țară din India la începutul lui 1932“...

„În toamna anului 1945 a sosit în Anglia cu Aron Cotruș“...

„Cooptat de gestapoul german“...

Ce încredere putem avea în asemenea documente?

Credeam, cu naivitate, că o expertiză grafologică ar fi suficientă. Că ea ar lumina labirintul. Dar cine ar putea delimita discreditarea de culpă, plastografia de autenticitate, impostura de corectitudine? Pe alte meridiane se petrec lucruri similare. Stomatologul din America al lui Eliade, Alexandru Ronnet, a lăsat – după moarte – un scurt text tipărit despre fostul său pacient. Printre altele, ne relatează despre un agent al Securității românești, Ilie Olteanu, care urmărea activitatea și deplasările lui Mircea Eliade, fiind stipendiat de Ambasada română din America. „În același timp informa F.B.I. din

Detroit, despre toate cele raportate la ambasada română. Agenții F.B.I. i-au cerut să țină o contabilitate exactă de banii primiți. După informarea dată la F.B.I.: se ducea la confesorul lui, un iezuit, care cu interes luat note despre activitatea lui de *informator și triplu agent*“ (subl. M.H.)

Lipsa de seriozitate și improvizarea celor ce fac afirmații gratuite mi-a fost confirmată de comentariile pe marginea concursului *Mari români*, organizat de Televiziune. Printre primii zece clasați se află și Mircea Eliade. A doua zi după anunțarea rezultatului, dintr-odată injuriile s-au transformat în omagii apologetice. Într-un cotidian central, unde a fost calomniat și insultat în ultimii ani, apar prin minune superlative uluitoare, unele din ele nejustificate faptic, altele lipsite de sens:

„Adolescentul miop fascinat de ocultism, celebru încă din tinerețe, liderul generației interbelice este cel mai citat autor în lumea academică. Celebru și respectat în Occident, tradus în aproape toate limbile, a devenit părintele fondator al istoriei religiilor, catedra de Istoria Religiilor de la Universitatea din Chicago purtându-i numele. Mircea Eliade este un caz fără precedent în cultura română. Nu s-a sfiit să pornească de unul singur o revoluție. Prin resacralizarea lumii Eliade a deschis calea marii revoluții spirituale“.

[**Evenimentul zilei**, nr. 4505, 9 iulie 2006 – Primii zece Mari Români]

A doua zi, în același ziar se reiau ditirambii iresponsabili. Apare însă și o frază despre legionarism. Autorul anonim al portretului, părând că-i acordă eroului său circumstanțe atenuante, comite o inexactitate: „De la mijlocul anilor ‘30, Mircea Eliade a devenit susținător al ideologiei Mișcării Legionare, de care s-a distanțat ulterior și a refuzat orice referire la acea perioadă din tinerețea sa“.

În cele aproape 20 de rânduri am mai găsit și alte curențe. Operele lui Eliade nu au fost traduse în 18 limbi, ci în 26 (cu o zi înainte ni se comunicase că transpunerea scrierilor sale fusese făcută „aproape în toate limbile“). Și cifrele celelalte (numărul volumelor și articolelor) diferă de realitate. Bibliografia ar fi oferit date mai precise. O altă „noutate“ e contrazisă de orice manual școlar: „A publicat primul volum în 1927, *Romanul adolescentului miop*“.

Una din părerile eronate ale istoriografiei noastre literare este

„proclamarea“ lui Eliade drept anti-arghezian. Această convingere se bazează pe câteva articole apărute în 1927 în *Cuvântul*.

Primul dintre ele, la 12 ianuarie, pare mai „moderat“. „Nu suntem împotriva Dlui Arghezi. Dimpotrivă. Îi recunoaștem toate însușirile talentului său și-i admirăm originalitatea. Dar nu putem admite exagerata admirație“.

Revine peste cinci zile și se dezlănțuie la 19 iunie și la 7 decembrie. Autorul de-abia împlinise 20 de ani.

Peste jumătate de veac am cunoscut-o pe enigmatică R., prima femeie care a însemnat ceva în viața lui Eliade. Am stat îndelung de vorbă cu Rica Stoicescu (fostă Botez) și printre altele am discutat și despre Tudor Arghezi.

„Țin minte poezia care i-a plăcut cel mai mult. Mi-a recitat-o în seara aceea. Ascultă, Rica:

Iubirea noastră a murit aici

Tu frunză cazi, tu creangă te ridici...

Interlocutoarea mea, aproape octogenară, cu o voce tremurândă, îmi spune cu emoție în glas întreaga poezie *Oseminte pierdute*, făcând precizarea că o știa de la Mircea; i-a recitat-o de câteva ori.

În **Albumul Eliade** am reprodus (la pagina 119) facsimilul dedicației de pe pagina de gardă a romanului *Maitreyi*:

„Dlui Tudor Arghezi – cu bucuria că ar putea să mă citească
Mircea Eliade, aprilie 1933“

Cine mai știe că Arghezi s-a aflat în juriul care a premiat *Huliganii* ca „cel mai bun roman al anului 1935“? Premiul Ion Al Brătescu-Voinești i-a fost acordat lui Eliade, alături de Arghezi de: Rebreanu, Perpessicius, Cioculescu, Busuioceanu, Mihail Sebastian și Hortensia Papadat-Bengescu (cf. *Facla*, 27 iulie 1936).

În 1967, Eliade se întâlnește la Roma cu Tudor Teodorescu-Braniște. În discuția lor, la un moment dat, vine vorba despre pamfletele anti-argheziene din 1927. Autorul își reneagă excesele din tinerețe spunând: „Arghezi a fost și rămâne un mare poet. Greșisem eu“. [*Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, Editura Humanitas, 1998, p. 285]

La 15 iulie 1968, Eliade îi scria lui Alexandru Rosetti: „În ultimele luni, biblioteca mea românească a crescut considerabil. (între altele, am primit *Operele complete* ale lui Tudor Arghezi)“. [*Europa, Asia, America*, vol. III, Ed. Humanitas, 2004, p.100]

Cel mai convingător document pentru ce ne-am propus să demonstrăm este pledoaria lui Mircea Eliade pentru traducerea în limba engleză a versurilor lui Arghezi, datată **11 aprilie 1974**:

„Criticii literari sunt de acord că Tudor Arghezi este cel mai mare poet român al acestui secol și îl consideră drept unul din cei mai originali poeți europeni ai timpurilor noastre. Varietatea și măreția operei sale poetice, ce se întinde pe o perioadă de peste șaiszeci de ani, poate fi comparată cu nescatele creații ale lui Goethe și Hugo.

Din nefericire Tudor Arghezi, ca și marele său predecesor Mihai Eminescu, este puțin cunoscut în afara României. Dificultățile traducerii poeziei argheziene sunt imense. De fapt, mulți ani am fost convins că Arghezi este intraductibil, mai ales în engleză. După o lectură atentă a volumului *Flowers of Mildew*, realizat de Michael Impy și Brian Swann, sunt înclinat să renunț la scepticismul meu inițial. Admir, în primul rând, efortul lor de a reda întreaga bogăție a textelor originale, chiar frazele ideomatice și expresiile arhaice sau argotice...

Pe scurt, *Flowers of Mildew* reprezintă o realizare poetică extraordinară și o recomand călduros pentru publicare. Publicul vorbitor de engleză va descoperi un mare poet modern“. [*Europa, Asia, America*, vol. III, Ed. Humanitas, 2004, p. 443–444]

O altă problemă *esențială* este și cea a retraducerii în românește a unui text scris inițial de Eliade în limba sa maternă. Timp de un deceniu (1980–1990) în special în revista *Ateneu* din Bacău (dar și în alte publicații și volume) s-a folosit acest procedeu. **Autorul a protestat, spunând că e inadmisibil.**

Au apărut în presă informații că Eliade, printr-o dispoziție testamentară a hotărât ca *Jurnalul inedit* (59 de caiete mari, cuprinzând 4097 de pagini) poate fi oferit publicului doar peste câteva decenii.

Propun să fie publicat facsimilul acestei decizii, deoarece în discuțiile scriitorului cu Dinu Noica, Mac Ricketts și cu mine dorea tipărirea neîntârziată a acestei opere autentice. Corespondența publicată confirmă toate acestea la *6 decembrie 1973*, *6 decembrie 1975* și *19 aprilie 1984*.

În pledoaria mea pentru precizie și franchețe, trebuie să fac o mărturisire.

Am descoperit recent că în volumul editat și prefațat de mine la Editura Dacia în 2001 [*Textele „legionare” și despre românism*] se află un articol al lui Eliade din care a fost omisă o pagină... incendiară. Este vorba de *Elogiu Transilvaniei*, apărut prima oară în *Vremea* la 29 noiembrie 1936. Finalul ultra-naționalist nu figurează nici în paginile reproduse în *Vatra*, nr. 6–7/2000.

Am transcris acest fragment reprobabil în *Jurnalul literar* (octombrie–decembrie 2005) și în *Viața Românească* nr. 4–5 aprilie–mai 2006.*

Dacă pretindem de la alții precizie, corectitudine și responsabilitate, trebuie să fim exigenți și riguroși, în primul rând față de noi înșine.

---

* Pasajul încredințat poate fi găsit în volumul de față în nota 3 de la paginile 56–57.

Corespondența Scholem-Eliade și tehnica omisiunii*

Cu opt ani în urmă reproduceam în *Jurnalul literar* articolul anti-Eliade, apărut în 1972 în revista *Toladot* din Israel. Discutând inadvertențele și erorile comentariului, prezentam și facsimilul corespondenței dintre Gershom Scholem și Mircea Eliade.

Profesorul de la Universitatea din Ierusalim și președinte al Academiei de Arte din Țara Sfântă fusese acuzat că a îndrăznit să scrie un eseu omagial despre „antisemitul“ Eliade.

Descumpănit, Scholem vrea să afle adevărul despre tinerețea prietenului său. I se adresează, iar acesta se disculpă. Epistola primită îl liniștește pe savant, care îi răspunde.

Aceste documente rămăseseră *inedite* peste un sfert de secol, până ce un biograf al lui Eliade a reușit să le fotocopieze și să le dea publicității în *Jurnalul literar* (nr. 1–2, mai 1998).

Schimbul de scrisori dintre cei doi se afla într-o arhivă publică din Ierusalim, însă *nimeni* nu a cercetat-o, nu a citat-o, nu a făcut măcar aluzie la ea. În tot acest timp s-au dezlănțuit campanii furibunde împotriva fascismului, hitlerismului și antisemitismului lui Eliade, având drept „materie primă“ fragmente din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian apărut în *Toladot*.

Din 1973 până în 1998 zeci de spadasini citau cu dezinvoltură fraze reale sau trunchiate. Ei au făcut risipă de invective, au „inventat“ pasaje, au reproduș texte eliadești fără să indice sursa.

În timpul acesta, nici unul dintre ei nu a reproduș *documentele autentice* amintite, scrisori de o importanță capitală. Despre ele *nimeni* nu poate pretinde că sunt falsuri ticluite de Siguranță, Securitate ori de serviciile secrete ale altor țări.

Înverșunarea pățimașă a celor ce-au participat la vânătoarea de vrăjitoare e fără precedent. Și-au dat concursul:

– *italienii*: Furio Jesi, Vittorio Lanternari, Alfonso di Nola, Cesare Segre;

– *evreii*: Adriana Berger, Leon Volovici, Radu Ioanid, Daniel

---

* Apărut în „Jurnalul literar” nr. 5–8, martie–aprilie 2007, p. 13–16.

Dubuisson, Isac Chiva, Lucien Goldmann, Norman Manea, Ștefan Voicu, dintre care cinci originari din România;

– *americani*: Ivan Strenski, R. T. Cutcheon, Tony Stigliano;

– *românii*: Miron Constantinescu, Gogu Rădulescu.

Unele „demascări“ au fost traduse urgent în celelalte limbi europene, însă absolut nimeni nu a șoptit vreun cuvânt despre scrisorile lui Eliade și Scholem. Un an după tipărirea lor în România, în 1999, au apărut – parțial – și într-un volum, *Briefe*, la München.

Primul lor comentator a fost Daniel Dubuisson. El va oferi în revista *Gradliva* nr. 28 din noiembrie 2000... *noi dovezi* despre pretinsul antisemitism al lui Eliade: răspunsul lui la scrisoarea lui Scholem din iunie 1972. Cum adică: „*noi dovezi*” După 28 de ani? Tocmai Dubuisson să nu fi cunoscut aceste inestimabile documente de arhivă? Dacă în România comunistă exista cenzură, în America, Franța, Israel, Italia – libertatea presei permitea cercetarea arhivelor publice. Dacă era interzisă consultarea, ar fi trebuit ca opinia publică să fie anunțată.

Cele 20 de pagini ale capitolului al III-lea din cartea Doctorului Francis Ion Dworschak – *În apărarea lui Eliade* – constituie o strălucită demontare a ridicolului și ineptiilor *revenirilor* lui Dubuisson.

După difuzarea schimbului de opinii dintre cele două personalități, au început comentariile (atât ale detractorilor, cât și ale biografilor obiectivi).

Ne vom referi la cele două monografii mediatizate cu generozitate de revistele literare: *Cioran, Eliade, Ionesco. Uitarea fascismului* de Alexandra Laignel-Lavastine, și *Mircea Eliade, prizonierul istoriei* de Florin Țurcanu. Apărute inițial în limba franceză (2002 și 2003), au fost imediat traduse în românește (2004, 2005). Vom cita din edițiile în limba română.

Am menționat în câteva articole diferența dintre aceste două cărți. Rechizitoriul Alexandrei Laignel-Lavastine a fost considerat de câteva zeci de cercetători drept o înșiruire de inexactități și falsuri, în timp ce *Mircea Eliade, prizonierul istoriei* – o temeinică lucrare documentată. În recenziile mele despre cartea Dlui Florin Țurcanu am subliniat seriozitatea, rigurozitatea, acribia și calitățile ei literare. Am arătat însă, în același timp (având grijă să exemplific!) cele câteva slăbiciuni: ignorarea monografiilor anterioare, unele concluzii nesprijinite de documente și mici trucuri bio-bibliografice.

Azi am descoperit o calitate (să fie singura?) cărții Dnei Laignel-Lavastine: dânsa e prima și unica exegetă care citează corect, la pagina 582–583: „Această scrisoare [a lui Eliade către Scholem] redactată în franceză a făcut obiectul unei prime publicări în dosarul din mai 1998 din *Jurnalul literar*“. Felicitările mele, Doamnă Lavastine! (chiar dacă nu amintiți numele meu!). **Istoricul** Florin Țurcanu, a cărui corectitudine o credeam fără fisuri se preface că nu cunoaște sursa și ne indică volumul al III-lea *Briefe* de Scholem, apărut un an mai târziu la München.

Dar întreg *Dosarul* (articolul din *Toladot*, două scrisori ale lui Eliade, alta a lui Scholem, le-am reluat în volumul *Europa, Asia, America*, apărut la Editura Humanitas, inclus în Bibliografia lui Țurcanu și din care citează *de peste 80 de ori* [p. 34 (de 4 ori), 53, 72 (de 2 ori), 74, 113, 129, 156, 159, 161, 171 (de 2 ori), 175, 176, 178 (de 3 ori), 182, 184, 193 (de 2 ori), 200, 202 (de 2 ori), 203 (de 2 ori) 210 (de 3 ori), 212, 213, 216, 220, 221, 223, 228, 295, 296 (de 2 ori), 304 (de 2 ori), 305, 313, 333, 337, 346, 354 (de 2 ori), 374, 378, 382 (de 3 ori), 400, 426, 427 (de 3 ori), 437 (de 2 ori), 438 (de 4 ori), 483, 497, 499 (de 3 ori), 510 (de 3 ori), 639 (de 5 ori). Dar... *fatalitate*, vorba eroului lui nenea Iancu. Tocmai textul respectiv e... citat în versiunea germană, apărută la München, în 1999. De ce nu se fac referiri și trimiteri la prima lui transcriere din *Jurnalul literar* și reluată apoi în cartea *Europa, Asia, America*? Cine își poate procura traducerea germană a scrisorilor ca să verifice, eventual ca să colaționeze?

Volumul *îngrijit de mine*, cu textul original în franceză și cu traducerea în română, se mai află și azi de vânzare în librăriile din București și din principalele orașe ale țării. Cei interesați din mediul rural îl pot comanda contra-ramburs de la Editura Humanitas... Nu cred că s-ar putea proceda la fel și cu volumul al III-lea *Briefe* de Scholem.

Comentând scrisoarea din **25 iunie 1972** a lui Mircea Eliade, Dna Laignel-Lavastine uzează de vorbe, sloganuri și invective. Iată o „mostră”:

„Un text lung și dezolant, cuprinzând opt puncte și tot atâtea neadevăruri. La punctul nr. 5 de exemplu, găsim următoarea **minciună uriașă** care se adaugă la cele despre care am vorbit deja în capitoul 4 și care, prin îndrăzneala sa, forțează în același timp admirația: „De mult timp a fost creditată legenda că eram unul din «doctrinarii»

Gărzii de Fier. Dacă această poveste n-ar fi atât de penibilă, continuă Eliade, aş putea sublinia extravaganța cazului meu: aş fi unicul «doctrinar» căruia nu i se cunoaște nici o carte, nici o broșură, nici un articol, nici un discurs, care să se refere la partidul politic al cărui ideolog este considerat“... Numai că „minciuna uriașe” aparține autoarei. Textul citat din Eliade corespunde exact realității.

În loc să explice fiecare punct prezentat de Eliade [a, b, c, d], autoarea comentează generalizând: „Trebuie multă îndrăzneală. Eliade a îndrăznit. Riposta este abilă, căci ea atinge tocmai punctul slab al dosarului constituit de **Toledot**: doar mărturii și vorbele unui supraviețuitor [or mărturiile sunt întotdeauna suspecte și nu documente]“... Ceea ce, să recunoaștem, este o constatare corectă!

Istoricul Florin Țurcanu (chiar dacă are unele... devieri), nu își permite să fantazeze. El adoptă o nouă tehnică: *a omisiunii*. Lasă la o parte ceea ce nu-i convine, faptele, în nuditatea lor, care nu pot fi trucate. Tot ceea ce e împotriva concluziilor acuzatoare e nebagat în seamă și ignorat.

Ce pasaje *esențiale* din misiva de răspuns către Scholem din **25 iunie 1952** i se par Dlui Țurcanu ne semnificative, trecându-le în întregime sub tăcere, ca și cum ele nici măcar n-ar fi fost scrise? Transcriu – cuvânt cu cuvânt – o pagină din misiva lui Eliade:

„a) printre prietenii comuni pe care îi aveam, atât Sebastian și eu, exista un anumit număr care erau legionari;

b) – ziarul *Cuvântul*, la care Sebastian a fost redactor până la interzicerea apariției lui de către regele Carol, în 1934, devenise un organ pro-legionar, iar la reapariție – în septembrie 1941, era chiar considerat organul Gărzii de Fier. **În acea vreme mă găseam la Londra și nu am trimis nici un articol;**

c) – în fine, și mai ales, eram, Sebastian și cu mine, elevii și fideliile admiratori ai profesorului Nae Ionescu, directorul ziarului *Cuvântul*. Mi-ar trebui pagini și pagini pentru a vă prezenta figura complexă a acestui filozof pasionat de problemele religioase, dar și de probleme politice, și care a fost succesiv cel mai eficace suporter al lui Iuliu Maniu și al partidului său național-țărănesc, apoi prietenul și consilierul intim al regelui Carol, iar în final, redutabilul său critic, ceea ce l-a apropiat de Germania și de Garda de Fier. Nae Ionescu a fost adorat și defăimat cu o egală fervoare, și chiar și azi, la treizeci și doi de ani de la moarte, numele său continuă să provoace o furtună de ură și de exaltare. La fel ca mine și ca mulți alți

prieteni și elevi, Sebastian nu s-a îndepărtat de Nae Ionescu atunci când acesta a devenit ideologul Gărzii de Fier. Această fidelitate i-a cauzat un mare număr de neplăceri, mai cu seamă după ce și-a publicat romanul *De două mii de ani...* cu o prefață de Nae Ionescu. Această lungă prefață a fost socotită o justificare a antisemitismului, iar Sebastian a fost violent atacat de presa de centru și de stânga, în așa măsură încât a trebuit să scrie, ca să se apere o cărticică intitulată *Cum am devenit huligan. Am fost printre rarii autori care, în două ample articole publicate în revista Vreamea, nu numai că i-am luat apărarea lui Sebastian, dar am criticat această prefață, arătând că argumentele lui Nae Ionescu nu se pot justifica teologic, așa cum gândea el. La rândul meu am fost sălbatic atacat de presa de dreapta*“... (s.n.)

Nimeni nu poate să conteste vreun cuvânt sau vreo propoziție din expunerea lui Eliade. Dacă e nevoie să ofer detalii, o voi face cu plăcere. Dl Țurcanu este probabil de acord că *absolut tot ce am reprodus corespunde realității*.

Fraza următoare – e drept! – conține o inexactitate. Dar s-o transcriu mai întâi:

„În emoționanta dedicație pe care Sebastian a scris-o pe exemplarul dăruit mie din *Cum am devenit huligan*, mă numea „singurul lui punct de sprijin în timpul furtunii“...

Neavând textul volumului în față, Eliade decalează esența dedicației. Cartea „în chestie“ se află în posesia mea. Mi-a fost dăruită de sora scriitorului, Dna Corina Alexandrescu, în anii '80.

Iată ce scrie *manu propria* Sebastian:

Lui Mircea,

care nu mi-a dat dreptul să disperez în suportarea acestor mizerii aici povestite – și care nu vor supraviețui, dacă vor supraviețui, decât pentru că și el a spus un cuvânt, cel mai frumos.

Mihai, ianuarie 1935

Textul l-am reprodus în facsimil în volumul al doilea din *Dosarul Eliade*, Ed. Curtea Veche, 1999, p. 39. Dacă se îndoiește cineva de autenticitate, sunt dispus să-l prezint unei expertize.

E drept că cele două metafore (*punctul de sprijin și furtuna*) nu există în realitate, dar ele corespund – dacă nu literal – în mod cert *spiritului* autografului autentic. Oricine își dă seama că Sebastian n-a scris o frază protocolară pe pagina de gardă a volumului *Cum*

am devenit huligan, înmânat lui Eliade. Ar putea fi contestată de cineva caracterizarea lui Eliade: „*emoționantă dedicație*“?

Urmează alte trei rânduri în misiva lui Eliade către Scholem care nu corespund 100% realității (deși mustesc de autenticitate). Le transcriu întocmai:

„Atunci când *Jurnalul* lui Sebastian va fi publicat integral se va găsi probabil o pagină datată **15 martie 1940**, care ne va descrie pe amândoi în lacrimi, la căpătâiul lui Nae Ionescu care tocmai murise“ [*Europa, Asia, America*, III, Ed. Humanitas, p. 130–131].

După cum se știe, *Jurnalul* lui Sebastian a fost tipărit de zece ani. Să-l deschidem la data indicată de Eliade: însemnarea a fost făcută a doua zi, la 16 martie. Să nu fim totuși prea severi în aprecierea însușirilor... paranormale ale lui Eliade. Să-i dăm cuvântul lui Mihail Sebastian:

„sâmbătă, 16 [martie, 1940]

Plâns nervos, imposibil de stăpânit, ieri dimineată, intrând în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit.

Se duce cu el o întreagă perioadă din viața mea, acum-acum – definitiv încheiată.

Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, învins și – dacă nu mi-ar fi greu s-o spun – ratat.

Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut așa de puțin noroc. Ce insolent, ce jignitor mi se pare succesul altora!“ [Mihail Sebastian, *Jurnalul* 1935–44, Ed. Humanitas, 1996, p. 267].

Legea tăcerii e aplicată și la cea de-a doua scrisoare a lui Scholem din **29 martie 1973**. Schița de portret făcută aici autorului articolului demascator din **Toladot** e în *aqua forte*: „*poliloghia*“ lipsită de sens pe care i-o îndrugă „*il lasă perplex!*“.

Dragă Eliade,

Când am citit scrisoarea ta, după ce am citit-o de mai multe ori, nu am știut ce să fac. Am înțeles punctele dumitale și le-am utilizat într-o lungă discuție cu omul care ne-a atacat și am încercat să aflu asupra căreia dintre activitățile dumitale are obiecții. Nu am reușit să aflu nimic bine definit în biografia dumitale, cu excepția unei lungi poliloghii asupra a ceea ce însemna în general „să fii de dreapta“ în România acelor ani.

Spunea, în rezumat că nimeni nu putea fi membru al acestei

orientări politice fără să fie antisemit, *chiar dacă nu există dovezi ale activității publice specifice cu acest caracter la care Eliade să fi participat. A fost o lungă discuție care m-a lăsat perplex*⁴. [Europa, Asia, America, III, p. 141]. (*)

Deși folosirea procedurii omisiunii este fără lacune, nici o comisie nu-i va putea oferi autorului nostru o diplomă sau o medalie pentru originalitate în această privință. Această tehnică își are înaintași celebri în istoriografia noastră literară.

(*) – Și scrisoarea lui Burton Feldman, de la Facultatea de filologie a Universității evreiești din Ierusalim, datată **29 ianuarie 1973** e ignorată:

„Eu și Peggy ne dăm seama cât se supărător poate fi un asemenea articol și suntem întristați și intrigati de acuzele aduse unei persoane la care ținem atât de mult. *Nimic nu poate zdruncina dragostea noastră pentru tine, pentru cel al cărui suflet și caracter le cunoaștem...*

Scholem mi-a spus că după ce a citit atacul a stat de vorbă preț de câteva ore cu autorul acestuia, un dr. Lovenstein (originar din România, după cum știi) Scholem l-a întrebat care sunt dovezile pentru asemenea acuzații grave. După cum știi, „documentele“ proveneau din extrase din jurnalul lui Sebastian și interviul din ziar; și apoi dr. Lovenstein a comentat faptul că erai asistentul lui Nae Ionescu, loialitatea ta, arestarea și eliberarea etc. Scholem i-a spus lui Lovenstein că acestea sunt ceva „subțire“ și sunt deschise altor interpretări. De ce nu a putut Lovenstein să publice „propaganda“ de care a vorbit? În ceea ce privește faptul că nu l-ai întâlnit pe Sebastian în timpul vizitei tale la București, în perioada dintre războaie, Scholem i-a spus lui Lovenstein că ar fi nociv să crezi că un plan guvernamental de exterminare a evreilor ar fi fost făcut cunoscut tocmai atașatului cultural la Lisabona, care se afla de partea Aliaților. Cât privește restul acuzațiilor, când Scholem a cerut ceva concret, Lovenstein a răspuns „eu am fost în România înainte de război și tu nu“. (Jurnalul literar, nr. 1-2, mai 1998).

Mircea Eliade... poliglot*

Întorc pe-o parte și pe alta diploma de bacalaureat nr. 434, din octombrie 1925 a absolventului Mircea Eliade, de la Liceul „Spiru Haret“. Mă minunez și nu-mi vine să cred. Media de 6,40 e inexplicabilă pentru tânărul autor – la acea dată – a peste o sută de articole de istorie, filozofie, orientalistică și istoria religiilor, apărute în revistele de prestigiu ale epocii.

Foaia matricolă a celor opt ani de studiu îmi pune noi întrebări, mă derutează și nu mai înțeleg nimic. A rămas corigent în clasa I de liceu (1917–1918) la franceză și germană. La prima disciplină va obține pe întreaga perioadă a școlarității doar *suficient*. La germană va fi încă de două ori corigent (clasa a V-a și a VIII-a).

În clasele a V-a și a VI-a, când în programa analitică s-a introdus engleza, de-abia a căpătat medii de trecere la acest obiect. Calificativele obținute la latină (clasele a III-a și a VIII-a) erau identice.

Cultura, spiritul enciclopedic, nebănuita putere de muncă, originalitatea caracterizau această personalitate în formare, încă din ultimele clase. Lecturilor în franceză, engleză, italiană li se adăugau – de pe atunci – învățarea limbilor orientale: ebraica, persana și sanscrita.

Stilul de muncă era deja format. Aceași voință și îndârjire, aceeași dorință de autodepășire.

Adolescentul de odinioară își va aminti în anii senectuții: „Josif Frolo era profesorul nostru de franceză. Avea o mare slăbiciune pentru gramatică și pe atunci gramatica mi se părea o disciplină absurdă și ineficace, inventată parcă anume pentru a-l împiedica pe elev de a savura textul pe care-l traduce“. (*Memorii*, ed. a III-a, Editura Humanitas, 2004, p. 46).

Nici o umbră de ranchiună față de dascălul ce l-a nedreptățit. Nu pot fi de acord cu „inculpatul“! Drept argument aduc lecturile elevului: romanele lui Flaubert, Stendhal, Zola, Maupassant, Rousseau, Victor Hugo, Alexandre Dumas erau citite în original.

---

* Publicat în *Caietele Mircea Eliade*, 5, Asociația culturală „Crișana”, Oradea, 2005, p. 27–36.

Cutreierând prin anticariate, alături de colegul său Mircea Mărculescu, achiziționase peste 40 de romane de Balzac, pe care le „înghițișe“ cu lăcomie, în timp ce era notat (în catalog!) cu suficient.

Se păstrează încă rezumate, caracterizări de personaje, extrase semnificative din *Eugènie Grandet*, *Le père Goriot*, *Les illusions perdues*, *Le colonel Chabert*, *La peau de chagrin*, *À la recherche de l'absolu*, *Madame Bovary*, *Colas Breugnon* etc. Unele din aceste texte le-am publicat în primul volum al *Scrierilor din tinerețe*, intitulat *Cum am găsit piatra filozofală*.

Eseurile lui despre J. J. Rousseau, Diderot, Romain Rolland, Voltaire, André Gide – pot fi citite și azi în *Universul literar* de sub conducerea lui Perpessicius și în alte reviste din anii 1922–1925.

Conferința despre *Rama* – din cadrul *Societății Muza* (1923) – are drept principal izvor documentar cartea lui Schuré *Les Grandes initiés*.

În 1922, Banciu, profesorul de matematică îl surprinsese în timpul orei citind *Le Rouge et le Noir*.

Traduce zeci de pagini din Fabre, Jules Verne și Al. Dumas și nu părăsise liceul atunci când a început corespondența în franceză cu marile personalități ale orientalisticii și istoriei religiilor din Franța și Italia. Va continua să scrie și ca student despre preocupările sale științifice și literare.

E drept! Epistolele către Vittorio Macchioro, Raffaele Pettazoni, Giuseppe Tucci, Aldo Mieli, Arturo Farinelli nu sunt impecabile. Remarcăm, din când în când, absența unui *e* sau *s*, ca marcă a femininului și pluralului, accentele puse anapoda, neconcordanța dintre timpurile verbelor, lipsa consoanelor duble (*correspondent*, *spirituelle*) etc.

Dar parcă în textele scrise în limba lui maternă nu vom întâlni „accidente“ similare? Cei care au avut în față tezele și manuscrisele de început ale elevului nostru au observat folosirea improprie a unor cuvinte, confuzii între forma neaccentuată a pronumelor personale și terminația unor cuvinte (*eu însu-mi*, *leagăți*) etc. Poate de aceea a fost „blagoslovit“ și cu o corigență la limba română în prima clasă de liceu. Noul profesor, descoperind cu cine are de-a face, l-a notat cu calificativul maxim în clasele a IV-a, a V-a, a VII-a și a VIII-a. Dar ce folos! I s-a întâmplat o dandana.

Au trecut câțiva ani, a terminat facultatea, a devenit doctor în filozofie (cu *magna cum laudae*) și a ajuns romancier celebru.

Neglijențele stilistice continuau să persiste chiar în cărțile elogiuate de prestigioși critici interbelici.

Șerban Cioculescu, după ce sublinia meritele romancierului în construcție și portretizare, conchidea: „Mircea Eliade este *cineva* prin talent, inteligență și cultură“ (*Adevărul*, nr. 15349, 11 martie 1934). Neiertător însă, reproduce peste 40 de greșeli de limbă din *Întoarcerea din rai*: lipsa acordului dintre subiect și predicat, incorectitudinea neologismelor, folosirea greșită a prepozițiilor „și alte greșeli năucitoare de consecuție a timpurilor, de adjectivelism excesiv, de ortografie“.

După câteva luni numai, un alt redevabil critic, Pompiliu Constantinescu (cel care-l considera pe Eliade un mare romancier), menționa în recenzie la *Lumina ce se stinge*: „Exemplarul nostru este împăienjenit de semne de mirare și exclamare, sublineri, care indică o enormă neîngrijire a expresiei: franțuzisme, improprietăți, construcții sintactice imposibile, erori de corespondență a timpurilor, gramaticale, chiar ortografice abundă aici“. (*Vremea*, 15 iulie 1934).

Și Ion Chinezu, în cronică sa, enumerând tautologiile și erorile cărții nota: „Printre incongruențele de tot felul se văd răzlețe filoane de aur ale artei autentice“ (*Gând românesc*, nr. 7–8, iulie-august 1934).

O altă critică usturătoare a primit autorul de la bunul său prieten, Constantin Noica. Vorbindu-i despre *Huliganii*, valoroasa frescă socială a literaturii noastre interbelice, filozoful, într-o scrisoare din 17 decembrie 1935, transcrie peste 20 de greșeli ortografice și stilistice din roman.

În loc să se supere, Eliade a luat măsurile corespunzătoare. Beletristica și memorialistica din următorii 50 de ani, scrise în limba română, vor fi – definitiv și irevocabil – de o desăvârșită corectitudine.

Revin la discuția însușirii francezei de către Eliade, amintind alte câteva fapte.

Scrisoarea de solicitare a bursei în India către Maharajul de Kassimbazar, Manindra Chandra Nandy, o scrie în franceză. Peste o sută de alte epistole în aceeași limbă au fost adresate nu numai francezilor, ci și italienilor, germanilor, portughezilor și englezilor.

Primele studii științifice, apărute în 1928, în revista *Logos*, sunt scrise tot în franceză. La fel articolele și recenziile din cele trei fascicule ale revistei *Zalmoxis* (1938–1940). Eserurile de orientalistă, filozofia culturii și istoria religiilor publicate în revistele: *Critique*,

Combat, France-Asie, Preuve, Revue de la Culture Européenne, Cahiers du Sud, Diogènes, Numen, La Table ronde, L'Âge Nouveau din deceniul al șaselea și zecile de conferințe și intervenții de la congrese și simpozioane sunt în aceeași limbă.

Tratatele din aceeași epocă, e drept, au fost revizuite de Georges Dumèzil și Jean Gouillard.

Intenția autorului este exprimată cu deosebită claritate în Convorbirile cu Claude – Henri Rocquet –: „Nu eram terorizat de stil ca Cioran, deoarece el adora limba franceză în sine, ca pe o adevărată capodoperă și nu voia să umilească sau să rănească această minunată limbă. Din fericire, eu nu aveam aceste scrupule, voiam doar să scriu o franceză exactă și limpede, atâta tot“. (*Încercarea labirintului*, Editura Dacia, 1990, p. 80).

Acest deziderat a fost realizat cu prisosință. Atât edițiile obișnuite, cât și cele de buzunar – apărute în limba franceză în milioane de exemplare – au îndreptățit dicționarele și enciclopediile să-l considere pe Eliade drept unul din cei mai importanți istorici ai religiilor din secolul al XX-lea.

Să ne întoarcem la anii de școală și la cea de-a doua corigență – germana.

În *Memorii* citim mărturia: „Germana a fost una din terorii adolescenței mele, nu atât pentru dificultățile ei, cât pentru faptul că Papadopol a devenit în anul următor directorul liceului. Aveam de-a face cu el de câte ori spărgeam vreun geam sau mă surprindea sărind pe fereastră, sau descoperia că-mi motivasem singur absențele“.

Înfricoșat, „delincventul“ minor scria în neștire sute de cuvinte pe foi volante, cu echivalentul corespunzător în limba lui maternă. Uneori schimba „tactica“, însemnând mai întâi cuvântul românesc și apoi traducerea lui.

Pot fi cercetate și azi – în arhiva scriitorului – aceste interminabile liste: verbe, adjective, adverbe – alături de substantive. Acestea din urmă, în febra emoției, nu mai aveau arhicunoscutele *der, die, das* – care diferențiază genurile. Omisiune minoră ce declanșa adevărate tragedii.

Într-un plan de perspectivă, aflat într-un caiet de însemnări, copilul de 12–13 ani își propunea – printre altele – o cerință *imperioasă*: traducerea zilnică a unei pagini dintr-un volum în limba germană.

Dictonul *Așa să-mi ajute Dumnezeu* era parafrasat: *Așa să m-ajute voința!*

Unul din capitolele *Romanului adolescentului miop* intitulat *Luni 8-9 Germana* caricaturizează portretul profesorului.

Documentele îl contrazic pe memorialist atunci când scrie: „*Pe neașteptate, în clasa a IV-a ne-am împăcat și mai târziu am ajuns chiar foarte buni prieteni*“. Ce se întâmplase? Elevul zurbagiu a ținut o conferință despre *Sturm und Drang*. „Am citit zi și noapte toate monografiile pe care le găsisem în bibliotecă și am scris un caiet întreg...“

„Vizibila încântare a Profesorului“ să-l fi făcut să uite câte a mai pățimit din cauza acestui obiect? Chiar a uitat că în clasa a V-a și într-a opta a fost din nou corigent la germană, iar într-a șasea și a șaptea de-abia a reușit „să împuște“ o notă la limită? Imposibil de dezlegat misterul! Se va descurca oare mai târziu în tainele declinării?

Cert e că în vara anului 1935 a plecat la Berlin pentru a studia la Stadtbibliothek texte privitoare la alchimia asiatică și babiloniană. Revenind, doi ani mai târziu a făcut și câteva excursii prin țară. „Nu mă tulburau decât flămurile roșii cu zvastică fluturând deasupra clădirilor și cămășile cafenii sau negre pe care le vedeam pe stradă“. (*Memorii*, p. 250).

Mă întreb dacă destinatarul a înțeles perfect cele vreo 30-40 de scrisori ce i-au fost adresate în limba germană, de-a lungul anilor. Printre corespondenții lui cei mai de vază se aflau Ernst Jünger, Karl Kerény, Iakob Hauer și Karl Jetman. Ca să le răspundă a folosit oare dicționarul? Sau a rugat un prieten să-i corecteze greșelile? Din păcate, nu am avut acces la epistolele expediate, ci numai la cele ce-i erau destinate.

Engleza – pe care a studiat-o singur pentru a putea citi opera lui Frazer – a fost obiect de învățământ doar doi ani. Eliade s-a remarcat prin mediocritate. S-au păstrat câteva pagini unde notase (cu creionul) circa o sută de cuvinte cu traducerea lor corespunzătoare.

Se pare însă că nu a avut prilejul să vorbească această limbă decât pe vapor, în drum spre India. Folosea (în decembrie 1928) un rudimentar și aproximativ mijloc de exprimare, simțindu-se tot timpul în inferioritate. Ajuns în India, s-a instalat mai întâi într-o pensiune anglo-indiană. Cu locatarii familiei Perris discuta englezește. Cărțile esențiale pe care le studia (*A History of Indian Philosophy* și *Yoga*)

erau scrise în aceeași limbă. Evident, a început să obțină progrese notabile. Totuși, după aproape doi ani, scrisul său mai avea lacune. Jenny, partenera sa pasageră din sihăstria Himalayei ne oferă... dovada. La o observație ironică a celui ce o inițiasse în amorul tantric, ea nu rămâne datoare, scriindu-i la 15 ianuarie 1931: „Pentru a-ți plăti pentru răs, voi face lista tuturor greșelilor din ultima ta scrisoare. Iată:

Corectare

1. I thought at you	I thought of you
2. Sceptism	Scepticism
3. One own's truth	One's own truth
4. Aventure	Adventure
5. You have dispose	You have disposed
6. Gange	Ganges
7. Guirlanded	Garlanded
8. I wish you good	I wish you well
9. Strenght for fight	Strength for battle
10. I didn't came	I didn't come
11. Soliloquiri	Soliloquy
12. Slaid	Slayed
13. Wiel got	Wiel get

Nu te supăra pe mine. Ți-am arătat greșelile, ca să-ți dovedesc că trebuie să scrii scrisori mai lungi tocmai pentru exercițiu, mai ales că viitorul tău roman urmează să fie în engleză (sector în care mai este mult loc de mai bine, *n'est [ce] pas, mon ami?*)“.

Întors în țară, în decembrie 1931, după propria-i mărturie, vorbea prost românește și cu un accent străin. Nu pierde contactul nici cu engleza. În timpul stagiului militar, e mutat pentru câteva luni la serviciul de traducători al statului major, pentru a efectua rezumate din articolele apărute în Anglia și America.

Traduce, împreună cu Wendy Noica și Mary Polihroniade, *Revolta în deșert* a colonelului Lawrence.

În vara anului 1936, regele Carol, interesat de *Oxford Group Mouvement* îl trimite ca observator la Congresul asociației. „Asta pentru că vorbeam englezește și eram oarecum familiar cu problemele religioase“ (*Memorii*, p. 316). La 15 aprilie 1940 revede Londra, ca atașat cultural. În afara sarcinilor de serviciu, studia cu furie la *British Museum*, adunând material documentar pentru cărțile despre

mătrăgună și șamanism. Cu o asemenea experiență... lingvistică, în toamna anului 1956 este chemat să țină cursuri și seminarii de istoria religiilor la Universitatea din Chicago. În primele zile, tulburat de varietatea și complexitatea limbii vorbite în America, întâmpină unele greutăți. „Nu-mi dădeam seama că pronunția mea (pe care lunile petrecute la Londra și Oxford, în 1940–41 nu izbutise să o corecteze) îngreuna înțelegerea unui text destul de dificil în el însuși“. (*Memorii*, p. 472).

Acest obstacol esențial – accentul francez cu care pronunța numele zeităților – este înlăturat în câteva săptămâni. Pe nesimțite, va cuceri America, predând în engleză ca șef de catedră și profesor emerit, fiind, în ultimul deceniu de viață, redactor-șef al monumentalei *Enciclopedii a religiilor* în 16 volume, redactată în aceeași limbă.

În toate biografiile lui Eliade e reprodusă afirmația scriitorului că a învățat limba italiană la 15–16 ani, ca să-l poată citi pe Papini în original. „Nu voi uita emoția cu care am luat în mână edițiile de la Vallechi, cu copertele colorate și titlurile scrise cu litere groase, parcă ar fi fost cioplite în lemn. Am citit exaltat paginile de critică polemică din *Stroncature*, *Maschilata*, *Ventiquattro*, *Cerveli* și celelalte. În câteva luni izbutisem să-mi procur toate cărțile lui Papini“. (*Memorii*, p. 89)

În excursiile făcute în Italia nu va pierde prilejul de a avea întrevederi cu Alfredo Panzini, Ernesto Buonaiuti, Vittorio Macchioro.

Memorabilă e întâlnirea cu Giovanni Papini la Florența. „M-a întrebat dacă vreau să vorbim franțuzește sau italienește și am ales italiana. Voiam să-l ascult în limba aceea aspră și colorată care mă fermecase atâția ani“. (*ibidem*, p. 127)

Italiana totuși nu se studia în liceu. Adolescentul și-a procurat un manual de învățare a limbii italiene fără profesor, o gramatică și un dicționar. Am răsfoit recent, în caietul special, conspectele sistematice și ele ale acestei munci individuale: retroversiuni elementare franco-italiene, cuvinte (traduse în românește), reguli fonetice, morfologice și sintactice cu aplicații practice.

Ca elev și student, Eliade a citit și comentat operele orientaliștilor și istoricilor religiilor: Pettazzoni, Tucci, Luzzi, Macchioro.

La examenele de sfârșit de an (cu Nae Ionescu) a discutat despre filozofia lui Croce, Giovanni Gentile și Kirkegaard. Pe acesta din urmă îl citise în traducere italiană. Tot de unul singur (ajutat de

gramatici și de dicționare), elevul de liceu a început studiul *ebraiceii, persanei și sanscritei*.

Adăugăm paginile teoretice și de rezolvare a exercițiilor practice de *egipteană, asiriană și arabă*, neamintite de memorialist.

În privința însușirii sanscritei există trei etape. La începutul inițierii nota școlărește alfabetul și echivalentul sanscrit al câtorva cuvinte: *mamă, frate, soră, preot, sacrificator, demon*. Ele se află pe o foaie intitulată „Dicționarul meu sanscrit“.

O a doua etapă a avut loc în India, sub supravegherea lui Dasgupta. Acesta îi recomandă bibliografia, cerându-i perseverență și seriozitate, pentru a putea ajunge din urmă studenții lui bengalezi. *Autobiografia* și interviurile (în special cu Claude Henri Rocquet) rememorează truda celor 12 ceasuri zilnice petrecute la masa de lucru, memorând, transcriind, traducând.

Despre înverșunarea și pasiunea învățăcelului se știa în țară încă de acum 70 de ani, din paginile *Jurnalului*, reproduse în volumul *Șantier* (Editura Cugetarea, 1935, p. 23–24):

„Mă descopăr dintr-odată un pasionat filolog. Aflarea unei rădăcini sanscrite e o nouă voluptate, descifrarea unui text e aproape un ritual. Îl săvârșesc pe îndelete, savurând întreg ceremonialul, fără să sar nici o etapă. Chiar dacă știu cuvântul, îl caut încă o dată în dicționar, îl declin în gând, îi cercetez toate legile fonetice la care e supus un cuvânt, o țigară. Este aproape o euforie adâncirea aceasta în amănuntul nesemnificativ, pasiunea aceasta pentru lucruri extrem de mici, inutil de dificile. Idealul meu acum, este să știu tot despre coelercența vocalelor în limbile ariene“.

Dasgupta i-a recomandat un *pandit*, cu care studia câte 4-5 ore, de patru ori pe săptămână. Această fantastică tenacitate l-a dus la însușirea temeinică a limbii. La Paris, în 1945-46, în timp ce redacta volumul *Techniques du yoga*, procurându-și ultimele tratate și dicționare își va rememora și îmbogăți cunoștințele de sanscrită.

Tot în India a învățat *bengaleza*. Primul paragraf din cel de-al zecilea capitol al *Memoriilor – O colibă în Himalaya* – prezentând întoarcerea în țară, rememora: „Pe vapor îmi plăcea să vorbesc bengaleza cu tovarășul meu de cabină. Începusem deja s-o uit, căci, după plecarea mea din Bhowanipore o vorbisem tot mai rar. Și totuși, cu ce pasiune o învățasem, repetând pe de rost fraze întregi, memorizând poeme de-ale lui Tagore, vorbind cu copiii și vecinii“...

Nu uităm că în primele luni ale lui 1930, dându-i Maitreyei lecții de franceză, primea de la ea în schimb noțiuni de bengaleză.

În anii petrecuți în Peninsula Iberică, învață destul de bine portugheza. Scrie – ajutat la început de Victor Buescu, apoi singur – mai multe articole în această limbă, apărute în *Accao*. (*Latina gintă e regină, Camões și Eminescu, Eminescu poeta da rasa romena, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu* etc.).

Primele noțiuni de spaniolă și le-a însușit în anii studenției. Entuziasmat de cărțile de erudiție ale lui Menendez y Pelayo și Adolfo Bonilla y San Martin, a scris câteva eseuri, apărute în *Cuvântul*. În anii războiului aprofundează aceste cunoștințe prin lecturi și prin îndelungate discuții cu eseștii spanioli Ortega y Gasset și Eugenio d'Ors.

Amănunte despre succesele obținute în însușirea *rusei și tibetanei* întâlnim sporadic în corespondență. Dar de-abia atunci când se vor tipări cele peste 4000 de pagini ale *Jurnalului inedit*, vom putea cunoaște în profunzime și amănunțit toate aspectele.

Iată, de pildă, o referire, până azi inedită, datată 21 februarie 1947: „În ultimele zile, progrese serioase la greacă. Studiez de asemenea cu încăpățănare gramatica latină după tratatele lui Romann. E straniu că singura gramatică pe care am învățat-o serios în viața mea a fost cea sanscrită. Orice altă gramatică mi se părea insuportabilă. Dar acele teribile eforturi din 1928–1931 mi-au prins bine. Mă pot încă descurca în textele sanscrite, deși le-am neglijat atâția ani. Și studiul oricărei alte limbi indo-europene mi se pare infinit mai ușor după ce am trecut prin purgatoriu“...

De câteva ori Eliade și-a exprimat admirația față de savanții care cunoșteau numeroase limbi, exemplificând cu numele lui Tucci, Dumèzil, Paul Pelliot. Preciza, în același timp, că el nu avea un „geniu lingvistic“ asemănător.

Cred că ar trebui contrazis!

Mircea Eliade. Omul. Scriitorul*

În preajma centenarului nașterii lui Mircea Eliade s-a intensificat vehemența iacobină.

Intransigența procurorilor lansează sloganuri ridicole în articole, cărți și simpozioane. Argumentele, datele, citatele sunt înlocuite cu invective, suspiciuni și insinuări.

Caracterizarea lui drept un amestec de legionarism și ceaușism a fost destrămată cu ușurință de toți contemporanii scriitorului care nu suferă de amnezie, precum și de numeroase documente.

Memorialistica lui Pericle Martinescu, Sanda Stolojan, Victor Felea, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca oferă amănunte concrete despre situația reală. Corespondența – emisă și primită –, autentică și nu contrafăcută, a fost adusă în discuție de apărătorii lui Eliade.

Calomniatorii de profesie, lărgindu-și aria clevetirilor, au decretat: josnicia caracterului, arivismul, ignoranța, lipsa de talent și diletantismul atât al istoricului religiilor, orientalistului, cât și a scriitorului.

Ne propunem să ne oprim la unul din cei mai recentți spadasiini. Domnia sa a apărut în anul 2006 și se numește Cătălin Avramescu. De ce a tăcut până acum e un mister. Să-i dăm totuși cuvântul. Mircea Eliade este în viziunea Dsale un „*personaj obsedat de propria carieră, un romancier mediocru, un cercetător revendicativ și egolatra, care călătorește în Europa pe banii familiei*“. [*Dosarul Eliade în Revista 22* din 28 februarie– 6 martie 2006].

„Eliade a dat dovada, în numeroase ocazii, de o micine sufletească îngrijorătoare, de un egoism feroce... de scăderi morale consistente.

Luați cheștiunea competenței lingvistice. Studenții americani ai lui Eliade se plâng că nu înțeleg mare lucru din engleza lui Eliade...

Nu publică nimic de valoare până pe la 40 de ani... Un mărunț aspirant pe scena culturală“... [*Idei în dialog*, nr. 4, aprilie 2006].

Niciuna din afirmațiile de mai sus nu este argumentată. „Informațiile“ sunt inexacte, false: *lipsa de moralitate, micimea sufletească îngrijorătoare, egoismul feroce.*

---

* Publicat întâi în „Origini”, vol. X, no. 9–10, septembrie–octombrie 2006, p. 47–53.

În diferite perioade ale vieții – de la copilărie până la senectute – cei ce l-au cunoscut s-au referit la seducătoarea sa personalitate.

Dl Cătălin Avramescu e dator să ne informeze despre sursele documentare. După știința noastră Dsa nu a avut relații personale cu Eliade. Numele nu îi este menționat în *Jurnal*. Cine și când i-a vorbit despre lacunele lingvistice ale „subiectului” său?

Coincidența face ca tocmai în timpul redactării paginilor de față să citesc un articol aniversar al unui celebru muzicolog, Guy Cherqui, apărut într-o importantă revistă italiană de muzică și reprodus într-o publicație românească. Într-o paranteză e amintit Mircea Eliade „care s-a distins printr-o remarcabilă deschidere față de limbile și culturile altora. El vorbea opt limbi diverse, printre care sanscrita și persana”. [Guy Cherqui, *Vocile României*, în *Amadeus*, mai 2006, reprodus și în *România literară* nr. 22, 2 iunie 2006).

Mă simt obligat să-i comunic Dlui Cătălin Avramescu și alte câteva amănunte factice.

Până la 40 de ani (adică până în 1947!) Eliade publicase peste 20 de volume: beletristică, memorialistică și orientalistă.

Nuvelistica și eseistica (în română, franceză, engleză, italiană, portugheză și spaniolă) poate fi consultată în orice *Bibliografie*. Sunt peste o mie de titluri. Desigur că, speriat de o asemenea cifră, interlocutorul meu s-ar putea să-i aplice eticheta de *grafoman*. Voi avea grijă să-i iau apărarea în paginile următoare.

Mai întâi câte ceva despre duritatea termenilor cu care e gratulat caracterul victimei.

Din cele câteva zeci de ore cât am stat alături de Eliade la Paris, în septembrie 1985, din studiul celor peste trei mii de scrisori adresate de el de-a lungul întregii vieți, din îndelungatele mele discuții cu cei ce l-au cunoscut bine sau și-au întrețesut viața cu a sa, am ajuns la convingerea fermă că a fost un om altruist, generos, cu înalte însușiri morale.

Octav Șuluțiu scrie în *Jurnalul* său la **6 iulie** 1934: „*Mircea Eliade! Ce tip prodigios. Are o forță vitală extraordinară. Ieri am fost la el. De câte ori îl întâlnesc mă simt stimulat, îmi vine pofta să lucrez, să scriu, să studiez. E un om care răspândește în jur energie, nervi. Se dăruiește tot, deși rămâne el, mereu el și cu sine. Ce proiecte imense are*”.

Virgil Ierunca – 16 ani mai târziu: **4 iulie** 1950: „*Mircea Eliade la Paris rămâne... o prezență vie pentru mine. De fiecare dată când*

îl revăd, îmi umple sufletul cu o tinerețe stranie, în care încolțesc sensuri și nădejdi nemotivate“ [*Trecut-au anii*, Edt. Humanitas, 2000].

După alți 30 de ani, vorbind despre *Jurnal*, **Pericle Martinescu**, mort la sfârșitul lunii decembrie 2005, la 95 de ani, scria: „*Fac parte din generația lui Eliade, l-am cunoscut, l-am apreciat, l-am iubit chiar mult în tinerețea mea. Am citit Jurnalul său ca pe Biblie. Sincer, echilibrat, cu orizonturi vaste, cu o perspicacitate rară în ce privește judecarea și interpretarea istoriei contemporane, cu o detașare fermecătoare, în același timp mereu prezent în istorie*“.

Constantin Noica îmi spunea acum un sfert de veac: „*Este omul cel mai fascinant pe care mi-a fost dat să-l întâlnesc în viață*“.

În biblioteca mea se află un exemplar din *Mathesis*, prima carte a lui Noica, apărută în 1934, dăruită cu autograf autorului romanului *Maitreyi*. Transcriu dedicația de pe pagina de gardă: „*Lui Mircea Eliade, în fața căruia am simțit întotdeauna același lucru: că trebuie să mă predau.*“

Smerit,

Dinu Noica“

În anii 1980–1981 am stat de vorbă cu cei ce l-au cunoscut pe Eliade ca elev, student, profesor, publicist. Cele peste 30 de interviuri ale mele deși au apărut în diferite reviste, nu au primit aprobarea cenzurii să fie înmănunchiate într-o carte decât după **22 decembrie 1989**.

Spicuiesc câteva pasaje din volumul meu *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade* (Editura Humanitas, 1998).

Ionel Jianu: „Nimeni nu realiza «cota de simpatie» și totala adeziune a publicului pe care Eliade le obținea prin vraja sa. Ascultându-l aveai impresia că intensitatea trăirii sale se comunica publicului prin unde nevăzute și îl fascina...“

Nicolae Steinhardt: „A fost o imensă bucurie, un suflu de aer proaspăt, ca de ieșire dintr-o cameră cu miros greu, un colț de cer albastru după boală și apăsare, ca în *Ciuma* lui Camus, care atunci când flagelul începe a da înapoi, oamenii din nou îndrăznesc a privi firmamentul... Cât de fericit sunt, cât de covârșit și blagoslovit mă simt pentru a mă fi învrednicit de simpatia unui om ca Mircea Eliade! Cât de neverosimil îmi pare! Ce aspră se pricepe viața a fi – dar și, uneori – cum se mai întrece în a-și manifesta, în postura de zână bună, capacitatea alinătoare... Eliade vorbește și scrie cald, fără urmă de morgă, suficiență, afecțiune, solemnitate. E – în epistole, în

convorbiri – slobod, amical, cuceritor, întocmai ca în nuvelele, romanele și eseurile sale, căroră nimeni nu le-ar putea contesta spontaneitatea și puterea fascinatorie. Ferice de toți acei căroră – ca mine – li s-au vădit!

Să ne bucurăm, adaug eu bătrânește, să ne bucurăm că un compatriot al nostru se numără printre marii erudiți și savanți ai lumii, dar și pentru faptul că e un fermecător romancier și nuvelist – un mare scriitor român – și că, pe deasupra, e un om de mare omenie și mare distincție sufletească“...

Îată cum îl portretizează **Arșavir Acterian**: „Blond, nici înalt, nici scund, foarte mobil – argint viu; purtând ochelari în permanență, din dosul căroră ochii te fixau, cercetători; timid, nereușind totuși să-și anuleze provizoriu timiditatea prin cascada sa verbală, cascadă ce făcea uneori copleșitoare prezența lui oriunde s-ar fi aflat; cu tăceri al căror ghețar ar fi fost greu să pătrunzi; atent față de interlocutorul său și totdeauna politicos, știind să și asculte când era cazul, cu gravitate, dar fără răceală; sobru, simplu, nepretențios dar distant uneori, știind ce elocvență poate avea «patosul distanței»; înflăcărat îndeosebi, neostoit înflăcărat“..

Ion Biberi, Barbu Brezianu, Ioan Coman, Dan Petrașincu, Edgar Papu, Rica Botez, Mihai Șora, mi-au prezentat fapte, întâmplări, amintiri într-o tonalitate asemănătoare. **Omul Mircea Eliade te captiva!** Și în discuțiile mele nedestinate publicității mi-au spus toți același lucru – cu cuvinte diferite: Mircea Mărculescu, Beno Sebastian, Eugen Relgis și surorile sale (Adelina Derevici și Eugenia Soru), Sorana Țopa, Alexandru Rosetti, Petru Comarnescu, Alain Guillermou, Leon Kalustian, Ioan Masoff, Gheorghe Bulgăr. Era fermecător! Simplu și firesc, conștient de propria lui valoare, alternând excesele de megalomanie cu cele de „amendare“ severă a propriilor sale creații.

Ca să fiu mai convingător și să nu fiu acuzat de o pledoarie **pro-domo**, voi extrage frânturi de portretizare dintr-o altă lucrare. E vorba mai ales de cei ce l-au cunoscut pe Eliade în America, în ultimii săi 30 de ani de viață. Mă refer la cartea lui Florin Țurcanu *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*. În două recenzii am elogiat caracterul documentar al acestei monumentale biografii, oprindu-mă și la „petele ei albe“, criticând și unele lipsuri. Autorul citează cu conștiinciozitate părerile a 40 de profesori și savanți despre Eliade.

Aspectele esențiale ale acestor mărturii orale și scrise **coincid**

cu cele spuse de partenerii mei, contrazic – fără nici o excepție – pe Cătălin Avramescu.

Wendy Doniger: „Era ireproșabil sub toate aspectele“ (p. 599 – versiunea Edit. Humanitas, 2005)

Frank Reynolds: „Nu cred să fi fost vreun student care să nu-l fi iubit și respectat“ (idem, p. 568)

Bruce Lincoln: „Energia și încântarea mi se transmiteau și mie... Experiența mea personală îmi interzice să cred că nutrea sentimente antisemite în anii maturității“ (p. 567–68)

Norman Girardot: „Nu am remarcat niciodată la Eliade comportarea asociată adesea cu primadonele din lumea academică, sau cu anumiți guru la modă“ (p. 565)

Douglas Allen: „M-a sprijinit întotdeauna și chiar de o manieră energetică atunci când am fost dat afară de la Southern Illinois University pentru atitudinea mea anti-războinică“ (p. 591)

Amintirea luminoasă a lui Eliade lait-motivul tuturor evocărilor [Evelyn Kitagawa despre legăturile dintre soțul ei, Joseph și Mircea și felul cum au fost captivați de Profesor: Charles Long, Jerald Brauer, John Nef, Jonathan Z. Smith, Jaroslav Pelikan, Mac Ricketts, etc.]

Unde e *micimea sufletească îngrijorătoare* în numeroase ocazii, *egoismul feroce* și celelalte *scăderi morale* consistente? Să se fi înșelat chiar toți cei peste o sută de savanți, scriitori, profesori? Să avem de-a face cu o fire duplicitară?

Și opera literară a lui Eliade e considerată de procurorul nostru drept derizorie și insignifiantă.

Vom oferi câteva contra-argumente, limitându-ne la perioada dinaintea împlinirii vârstei de 40 de ani când era „*un mărunț aspirant pe scena culturală*“ (citatul aparține Dlui Avramescu).

Anișoara Odeanu avea o altă părere: „Mircea Eliade a fost singura permanență a vieții mele din ultimii zece ani, o epocă în care s-au schimbat și s-au dărâmat atâtea lucruri... Mircea Eliade e mai mult decât un romancier, altceva decât un filozof sau un autor de eseuri. E una din cele mai complexe personalități pe care am întâlnit-o. Mircea Eliade e o lume întreagă ce, pentru acei ce îl cunosc și l-au urmărit în toată opera sa e un continuu prilej de surprize și de încântări ce nu se epuizează niciodată. Dsa mărturisește de altfel undeva că este continuu zbuciumat de două tendințe opuse

una altele: setea pentru cercetările științifice, pentru munca intensă și susținută de bibliotecă, pe de o parte – pe de alta nostalgia aventurii în sensul ei de geografie, de pitoresc, în sensul ei donchișotesco, care este înșăși condiția creației și cercetărilor. Cred că, din ciocnirea între aceste două tendințe, în loc să rezulte o anulare, o oprire într-un punct mort, a ieșit dimpotrivă acea prodigioasă personalitate, una din cele mai autentice, mai vaste și mai complexe pe care le-a avut cultura noastră în ultimele decade“. (*Viața*, an II, 1942, iulie 27, nr. 458, p.2)

Cum pot fi justificate afirmațiile tinerei scriitoare? Ce publicase până atunci Mircea Eliade, care abia împlinise 35 de ani?

Cartea de debut, *Isabel și apele Diavolului* (1930), roman al aventurii spirituale, folosind analiza psihologică, amesteca visul cu realitatea, debordând de vitalitate.

Celebritatea scriitorului se datorează romanului *Maitreyi* (1933), tradus în zece limbi. Acest tulburător poem de dragoste a fost asemuit cu capodoperele literaturii universale *Daphnis și Chloe*, *Tristan și Isolda*, *Manon Lescaut*, *Paul și Virginia*.

Din ciclul romanelor realiste face parte *Întoarcerea din rai* (1934) în care predomină monologul interior și *Huliganii* (1935), amplă frescă socială. *Nunta în cer* (1939) e o fascinantă poveste de dragoste.

Fantasticul este o altă dimensiune fundamentală a beletristicii eliadești. În acest domeniu menționez: *Domnișoara Christina* (1936), *Șarpele* (1937), *Secretul Doctorului Honigberger* (1940), *Noaptea la Serampore* (1940). Primele două sunt strâns legate de folclorul românesc, iar celelalte două, dezvăluind „tainele“ aflate în India, ne prezintă ceva din „tărâmul nevăzut“. Cunoscând mai multe ediții, distinse cu importante premii, aceste cărți au fost primite cu entuziasm de cititori și de cei mai importanți critici, istorici literari și esești ai vremii: E. Lovinescu, George Călinescu, Șerban Cioculescu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Octav Șuluțiu, Ion Chinezu, Mihail Sebastian, Bazil Munteanu, Ion Biberi, Petru Comarnescu, etc.

Au fost scrise sute de pagini despre varietatea tipurilor, autenticitate, arhitectonică, ușurința de a folosi mai multe tehnici, efervescenta spiritului, portretistica, virtuozitatea, dramatica realizare a atâtor probleme psihologice.

Șerban Cioculescu își începea recenzia la *Întoarcerea din rai*

prin fraza: „Dl Mircea Eliade este **cineva** prin talent, inteligență și cultură (termeni care nu se exclud, dar nici nu se întrunesc laolaltă obișnuit“. (*Revista Fundațiilor Regale*, nr. 4, aprilie 1934).

Maitreyi a prilejuit cele mai numeroase și mai variate elogii.

Pompiliu Constantinescu a demonstrat „excepționala valoare a cărții“ [*Vremea*, 21 mai 1933]. Superlativele absolute le întâlnim și în cronică lui Perpessicius, care se referă la „pagini captivante... o culoare și un timbru inedit pentru literatura noastră“ [*Cuvântul*, 14 mai 1933].

Eugen Lovinescu e încântat de acest „fermecător poem de iubire, în nici o legătură cu epica, de o puritate de sentimente, de o exaltare lirică, de o pastă atât de fină și atât de ciudată a eroinei în decorul unui peisaj inedit“. [*Adevărul*, 24 februarie 1937]

Mihail Sebastian, după ce la 15 februarie 1933 scrisese că „Mircea Eliade e cea mai răscolitoare apariție a ultimului deceniu în literatura românească“, peste câteva luni semna o superbă cronică literară a romanului *Maitreyi*:

„Istoria literară românească va păstra cartea aceasta pentru nenumărate argumente de ordin artistic. Într-o epică plină de averi, arendași revoltați social de stil semănătorist, cucoane sentimentale și eroi superiori ratați în provincie, într-o asemenea epică, oamenii, culorile, situațiile, portretele lui Mircea Eliade însemnează o puternică și decisivă revoluție...

Lucru pe care l-am remarcat și altă dată, când am vorbit despre tulburătoarea domnișoară Roth din *Isabel*. Paul Sterian îmi spunea de curând că plecarea lui Mircea Eliade în India echivalează pentru romanul românesc cu plecarea lui Delacroix în Algeria pentru plastica franceză. Comparația mi se pare neasemuit de fericită. Cine a văzut vreodată o colecție Delacroix va verifica această apropiere.

Mircea Eliade îi deschide romanului românesc ținuturi umane noi, îi aduce **prin ferestre brusc deschise un alt cer**, o altă lumină, alte culori, de o intensitate până la el neștiută, psihologii, siluete, drame și momente care nu creează numai un mare scriitor, dar inaugurează un alt drum în arta noastră literară“. [*România literară*, nr. 64, 6 mai 1933]

Scriitorul francez Jean Marie Le Clézio (n. 1940) proiecta în universalitate creația scriitorului român: „Fiecare carte a lui Mircea Eliade este un eveniment în gândirea Occidentului, deoarece cărțile sale sunt cărți adevărate, asemenea amprentelor și inscripțiilor care

nu sunt făcute numai din cuvinte și forme, ci creează în jurul lor un mister, un halou de lumină, care ne atrag și ne fac bine. Se află în creațiile poetice și spirituale ale lui Eliade ceva care atinge esențialul: o muzică s-ar putea spune, muzica primului cuvânt, căci, la fel ca în mit puterea obsesiei misterioase a repetiției, unită cu exaltarea inteligentă a melodiei și a arhitecturii temelor, merg în străfundul sufletului nostru și-l fac să vibreze“. [*La Quinzine litteraire*, nr. 197, 15–31 martie 1979]

Și pentru că veni vorba despre aprecierea beletristicii lui Eliade de către reputele personalități de peste hotare, amintesc numele lui Marcel Brion, Pierre Klossovski, Henry Corbin, Bernard Pivot, Gaston Bachelard, Giuseppe Tucci. De cele mai numeroase referiri s-au bucurat: *Șarpele*, *Secretul Doctorului Honigberger*, *Noapți la Serempore* și *Maitreyi*.

Bachelard numea *Maitreyi* „o mitologie a voluptății“ (1950), iar Tucci remarca, după lectura romanului: „Ceva dintr-o Indie contemporană autentică se reflectă într-o operă literară europeană“. (1951)

Eliade a fost totuși un om în carne și oase, nu un zeu sau un supraom.

Specialiștii au arătat în peste 200 de volume omagiale, monografii și teze de doctorat ceea ce îi datorează istoria religiilor și orientalistica.

El ocupă un important loc și în istoria literaturii noastre. Valoarea **scriitorului român** Mircea Eliade nu trebuie nici supralicitată, dar nici subevaluată.

Exegeții români și străini chiar și atunci când scriau despre „capodoperele unui scriitor genial“, i-au reproșat înrăurirea execivă a operelor lui André Gide, Aldous Huxley și Joyce.

A fost criticat cu asprime de Șerban Cioculescu și Ion Chinezu pentru neglijențe stilistice, confuzii de termeni, inadvertențe. Constantin Noica – bunul său prieten care îi scria la 24 aprilie 1936: „De la tine dețin o anumită febră, gustul de a ști cât mai mult și curajul de a formula cât mai mult“ – e același care îi enumera fără milă, zeci de greșeli dintr-o operă literară. Reproșându-i graba, superficialitatea, erorile gramaticale și stilistice, indica pagina și rândul din volum unde se afla fiecare eroare. „Nu cizelezi destul detaliile, nu echilibrezi bine, nu dozezi bine“. [*Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. III, p. 225)

La fel procedase și Șerban Cioculescu, anexând o pagină a incorectitudinilor la sfârșitul cronicii sale din aprilie 1934.

„Lecția“ i-a priit eroului nostru. După 1935 incongruențele și neconcordanțele vor dispărea din operele sale literare.

Acuzele nejustificate din articolele Dlui Cătălin Avramescu nu sunt doar la adresa lui Eliade. Sunt contestați toți marii noștri critici interbelici. Incompetenți și impostori, ei nu au fost în stare să aprecieze la justa lui valoare un scriitor ratat cu numele Mircea Eliade. S-au lăsat influențați și câțiva critici, filozofi, istorici și antropologi francezi, italieni, americani. Păcat!

Să nu uităm! Inculpatul nostru e și autorul câtorva sute de eseuri. O parte din ele au fost incluse în volumele: *Oceanografie* (1934), *Fragmentarium* (1939), *Insula lui Euthanasius* (1943).

După război a creat cel puțin trei capodopere: romanul *Noaptea de Sânziene* și nuvelele *La Țigănci* și *Pe Strada Mântuleasa*.

Cronica literară a volumului *În curte la Dionis* (1981) se intitula *Sărbătoarea povestirii* și era semnată Nicolae Manolescu. Activitatea autorului (Mircea Eliade), a îngrijitorului ediției (Eugen Simion) și a recenzentului (Nicolae Manolescu) îmi erau bine cunoscute.

„Instrumentele de lucru“ ale pescuitorului în ape tulburi ar trebui și ele atestate.

Cine îl reciclează?*

---

* În 1934 un publicist obscur – Ilarie Dobridor a publicat articolul Un foarte oarecare: Mircea Eliade. Se referea însă la o singură carte (India) considerată de Pompiliu Constantinescu drept o reușită.

Denigratorii au evoluat: contestă întreaga operă literară a lui Eliade (fără argumente!). Ce se va întâmpla peste alți 70 de ani cu Dl Cătălin Avramescu? Va mai figura Eliade în istoria literaturii române, sau numele lui va fi înlocuit cu al celui ce-l nega în 2006.

Din cei doi – cine e... un foarte oarecare?

P.S. 2006: Între timp, dl. Cătălin Avramescu a fost bogat răsplătit probabil și pentru pietrele aruncate în Mircea Eliade. Întrebarea cu care îmi încheiam articolul nu-și mai are prin urmare rostul.

După douăzeci de ani*

Îl cunoșteam bine pe Eliade și înainte de a-l fi văzut în carne și oase. Îi citisem cărțile, îi copiasem articolele, îi cercetasem manuscrisele, îi privisem zeci de fotografii, portrete și chiar caricaturi. Descoperisem și comentasem inedite, cercetasem scrisorile emise de el în adolescență, maturitate și senectute. Mi-era familiar scrisul ordonat și citeț al textelor, cât și cel nervos, aproape hieroglific, cu prescurtări semi-stenografice din însemările însăilate în grabă, pe genunchi. Mă exersasem să descifrez și rândurile aproape ilizibile ale epistolelor din perioada crizelor de artrită. Reușeam să datez – după grafie – epoca zămislirii unei pagini eliadiste.

În cele câteva zeci de ore petrecute în preajma Profesorului, în august-septembrie 1985, pot spune că am reușit să-l cunosc însă cu adevărat.

L-am observat cu atenție în timp ce scria, citea sau vorbea, privindu-l amuzat de stângăcia cu care trebăluia prin casă. I-am fost alături când își sorbea băutura și mă fâstâceam de atenția acordată de el pălăvrăgelilor mele.

Mi-a rămas întipărit în memorie inconfundabilul timbru al vocii sale, trecând pe nesimțite de la un „registru“ la altul: tonalitatea melancolic-nostalgică a evocării Bucureștiului tinereții sale se deosebea esențial de seriozitatea și intransigența acuzării delatorilor, politrucilor și ariviștilor. Badinajul relatării detaliilor unor întâmplări erotice era diferit de zâmbetul șăgalnic și îngăduitor – uneori ironic – din „portretele“ făcute unor confrăți.

Aud și azi râsul lui în cascade la poanta unei întâmplări hazlii relatate de el sau de interlocutor.

Oricât ne-am fi îndepărtat de la subiect, revenea mereu la tema centrală a convorbirii noastre: cultura și literatura.

Întrevederile mele cu Mircea Eliade m-au impresionat profund. Pentru prima oară în viață am cunoscut un om excepțional, cu o rară sensibilitate, ospitalier, modest și generos.

Până în ultimul moment al vieții îmi va rămâne fixat pe retină chipul lui blajin și îngăduitor, sincer și firesc, lipsit de orice morgă și prefăcătorie.

---

* Publicat întâi în „Origini”, vol. X, no. 1–2–3, ianuarie–martie 2006, p. 23–25.

Întâlnirile mele cu Mircea Eliade m-au apropiat pe nesimțite de alte personalități care și-au întretăiat drumul vieții cu cel al autorului *Mitului eternei reînțoarceri*. Mulți dintre ei nu mai există decât în amintirea noastră. Sunt umbre și fum... Simt nevoia să amintesc pe câțiva dintre ei.

Constantin Noica – împreună cu care mi-am propus să editez Operele complete ale lui Eliade în 45, 40 și în cele din urmă în 30 de volume, mi-a scris peste 20 de scrisori măgulitoare, mi-a dăruit cărți cu autografe. Pe pagina de gardă a uneia dintre ele (Descartes) oferită inițial prietenului său, a scris: „*Lui Mircea Handoca, această cârtică dată întâi lui Mircea Eliade, celui care a cimentat prietenia noastră și ceva esențial în cultura românească, cu dragoste*”

Constantin Noica, 1985“

Împreună cu Constantin Noica am bătut la multe porți ale forurilor de decizie spre a edita – în regim comunist – Operele de tinerețe ale lui Mircea Eliade. De abia după 22 decembrie 1989 dezideratul nostru a putut fi îndeplinit. Primele trei volume [*Cum am găsit piatra filozofală* (1966), *Misterele și inițierea orientală* (1998), *Itinerariu spiritual* (2003)] le-am dedicat „*Amintirii lui Constantin Noica*“.

În cei 20 de ani trecuți i-am editat o carte *Istoricitate și eternitate*, unde am reprodus zece eseuri ale filozofului despre Eliade. Unul dintre ele, *Urma pașilor săi*, începe astfel: „*La moartea lui Eminescu, trei prim-miniștri au însoțit convoiul funerar până la locul de veci. La moartea peste țări și ape, a celui mai mare om de cultură român din veacul XX nu l-a putut însoți decât tăcerea, în sânul obștei sale*“...

Ionel Jianu eminent critic de artă s-a stabilit la Paris în 1961.

L-am cunoscut mai întâi prin... corespondență. Prin 1979-1980 i-am scris punându-i numeroase întrebări despre scriitorul meu preferat, prototipurile cărților lui, mansarda din Strada Melodiei, prieteni, discuții, atmosfera epocii, amănunte despre Forum și Criterion și atâtea altele. Interlocutorul meu mi-a răspuns cu deosebită sollicitudine. Cercetând apoi arhiva din țară a lui Eliade am descoperit câteva zeci de scrisori semnate de Ionel Jianu. Am aflat noi amănunte despre cei doi și date de istorie literară evocând efevescența culturală a perioadei 1928–1931.

Geneza și ecourile din epocă ale romanului *Isabel și apele Diavolului* și (în parte) ale *Luminii ce se stinge* pot fi reconstituite pe baza acestei corespondențe. Am xeroxat scrisorile respective,

trimițându-i-le la Paris expeditorului. Acesta, recitindu-le, după jumătate de veac, a fost profund emoționat.

În septembrie 1985 mi-am făcut timp să-l cunosc personal și pe prietenul din tinerețe al lui Eliade. Am stat câteva ore de vorbă cu Ionel și Marga Jianu în cochetul lor apartament din Avenue Stephane Mallarmé, o adevărată galerie de artă în miniatură.

Întors acasă am continuat corespondența solicitându-i alte informații bibliografice. La îndemnul meu a început să-și scrie memoriile, publicate în patru numere consecutive din 1988 ale „Revistei de istorie și teorie literară”.

Întristat de moartea lui Eliade mi-a trimis articolele și intervențiile sale orale prilejuite de aceasta, scriindu-mi la 8 iunie 1986: „Cum știu că ai cel mai complet dosar despre Mircea, aceste texte te vor interesa, dacă vei scrie vreodată povestea unei exemplare prietenii. Căci pe lângă multe alte virtuți, Mircea avea darul prieteniei.”

Câțiva ani mai târziu, când a început campania denigratoare împotriva lui Eliade, Ionel Jianu – intelectual evreu! – mi-a scris îndurerat cât de fanteziste, ridicole și nedrepte sunt acuzele de antisemitism aduse prietenului său.

În 2001 i-am editat lui Ionel Jianu Albumul Brâncuși – analizând în prefață legăturile dintre marele sculptor – Mircea Eliade și Constantin Noica.

Arșavir Acterian, ziarist din aceeași generație, a făcut numeroși ani de închisoare în timpul regimului comunist.

Cu o pensie ridicol de mică, era ajutat de Eliade din când în când cu mici sume.

L-am cunoscut prin 1980. Mi-a dat spre lectură jurnalul său și pe cel al sorei sale (în manuscris). Am aflat din aceste texte date inedite despre biografia lui Eliade, pe care le-am folosit în monografia mea consacrată scriitorului (1992).

Mă vizita lunar – singur sau însoțit de Barbu Brezianu. Să amintesc tema discuțiilor noastre? Nu e nevoie de prea multă perspicacitate: Mircea Eliade, mansarda din strada Melodiei, atmosfera din redacțiile revistelor bucureștene.

Cezar Baltag. Nu făcea parte din generația celor trei predecesori. Era mai tânăr decât mine cu 10 ani. Preocupat de studiul operelor de istorie a religiilor și orientalistică, începuse să învețe limba sanscrită. Ne întâlneam aproape săptămânal, discutând despre puterea de muncă și genialitatea scriitorului și savantului.

Am regretat împreună, în toamna anului 1981, plecarea lui Sergiu Al. – George, ne-am comunicat reciproc veștile despre ultimele clipe ale lui Mircea Eliade în aprilie 1986 și am fost îndurerăți la începutul lui decembrie 1987 când s-a stins Constantin Noica, două zile înainte ca Elena, soția lui Cezar, să fi trecut pe celălalt tărâm.

Eseist erudit, traducător desăvârșit – dar mai presus de toate om discret și modest, uneori trist, aparent absent, adesea volubil sau ironic.

Ultima carte – *Paradoxul semnelor* – are un autograf adresat mie și soției: „*în semn de prețuire și dragoste întru Eliade și multe altele... 3 ianuarie 1997 – în amintirea vechilor seri de 3 ianuarie.*“

La 3 ianuarie ne întâlnim, de prin 1978, acasă la mine, într-un an, sau la el în celălalt, având un invitat de excepție: Constantin Noica. Pot fi uitate oare aceste adevărate banchete de idei, înnobilate de generozitatea și verva „îndrăcită“ a oaspetelui nostru?

Pe pagina de gardă a celor trei volume din *Istoria credințelor și ideilor religioase* – traduse de el – recitesc dedicațiile măgulitoare, date 17 octombrie 1981, 16 decembrie 1986, 22 martie 1988.

I-am admirat (fără să i-o spun vreodată, vai!) perseverența, îndârjirea, puterea de muncă, erudiția și acribia.

Aud parcă tremurul vocii și puternica lui emoție atunci când m-a ajutat, cu 15 ani în urmă să descriez scrisorile lui Dasgupta și Coomaraswamy adresate lui Eliade.

Inima lui Cezar a încetat să bată marți, 27 mai 1997, ora 9 dimineața. În *Adevărul literar și artistic*, din 1 iunie 1997 am publicat scrisorile primite de poet de la Mircea Eliade.

Sergiu Al. – George. L-am cunoscut, din păcate, foarte târziu, la sfârșitul lui 1979 sau începutul lui 1980, cu puțin înainte de nedreptul și neașteptatul său sfârșit.

M-am întâlnit doar de 5-6 ori cu Sergiu Al.-George, pe care l-am îndrăgit din primul moment. De fiecare dată am stat împreună de vorbă ore în șir despre Mircea Eliade și cărțile sale.

În vara anului 1981 (la penultima noastră întrevvedere), i-am propus să-mi răspundă la un interviu pentru proiectata mea carte *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*. S-a bucurat mult și cele 8 pagini dactilografiate ale discuției noastre constituie azi un text de referință în exegeza eliadescă.

În toamna lui 1981 incredibila veste a morții lui m-a zguduit. La 16 noiembrie 1981 îi scriam lui Eliade: „O veste tristă. S-a prăpădit

zilele trecute Sergiu Al.-George. Deși îl cunoscusem de curând, ne împrietenisem (în ultima vreme, toți cei ce ne ocupam – într-un fel sau altul – de viața și opera lui Mircea Eliade, toți cei ce-l înțelegem și-l iubim, ne simțim parcă apropiați între noi).

Cu câteva zile înainte de a pleca la un Congres în India îi apăruse cartea *Arhaic și universal*. Era fericit. Vă trimisese un exemplar la Paris și mă întreba mereu (și pe Cezar Baltag la fel!) «O să-i placă domnului Eliade? Nu se va supăra domnul profesor Eliade?».

Luni, 9 noiembrie – seara – am vorbit cu el la telefon aproape o oră. Era de o volubilitate extraordinară. Mi-a povestit despre călătoria făcută, despre Institutul de orientalistică proiectat, despre nerăbdarea de a afla părerea D-stră asupra cărții. A doua zi – marți seară – a murit (după ce dimineața, simțindu-se rău și-a făcut o electro-cardiogramă care i-a ieșit perfect).

Scrieți, vă rog, pentru o publicație românească o pagină – două despre acest om deosebit. Fie despre ultima lui carte, fie despre cele două-trei întrevederi pe care le-ați avut cu el. Trimiteți-mi aceste rânduri ca să le dau revistei România literară. Memoria lui Sergiu Al.-George merită un scurt articol scris de Mircea Eliade, cu atât mai mult cu cât nu ați publicat de 40 de ani nici un articol în periodicele din România...”

Am primit evocarea lui Eliade pe care am publicat-o însoțită de o prezentare de-a mea, încheiată cu următorul paragraf: „Sit tibi terra levis, iubite Sergiu Al.-George! Dormi liniștit! Lui Mircea Eliade i-a plăcut cartea!“...

*

Îmi place să cred că toți cei cinci s-au întâlnit cu Eliade în tărâmul nevăzut.

Doctorul Honigberger și doctorul Zerlendi i-a călăuzit – probabil! – prin tainicele ținuturi ale Shambalei, dezvăluindu-le „secretul“.

Editarea operelor lui Mircea Eliade*

După cum se știe, între 1944–1967 Eliade nu a avut drept de semnătură. Numele lui nu putea fi citat în studii, eseuri sau note anodine. E drept că în acești ani el a figurat ca personaj principal în postura unui scriitor fără talent, mistic și obscurantist, sau a unui om de știință retrograd și ignorant, în câteva articole din *Glasul patriei*.

În toamna anului 1967 strategia și tactica forurilor de decizie comuniste față de Mircea Eliade s-a schimbat. Au început să apară în revistele românești câteva dintre nuvelele recente ale scriitorului, alături de recenzii și exegeze asupra crației sale antebelice.

Cu chiu și vai, în decembrie 1969 are loc debutul editorial: *Maitreyi și Nunta în cer* (studiu introductiv de Dumitru Micu) și în vara anului următor volumul *La țiğânci și alte povestiri*, prefațat de Sorin Alexandrescu.

Despre primele două volume și în special despre dramaticele lor avataruri aflăm din scrisorile autorului adresate lui D. Micu.

Epistolele încă **inedite** ale lui Mihail Șora ne dezvăluie alte câteva amănunte.

În cei aproape 20 de ani – cât Parcele i-au mai îngăduit să trăiască – scriitorul n-a avut bucuria de a-și mai vedea tipărite – în volum – absolut nici una din operele sale literare interbelice.

În toată această perioadă au existat cele mai fantastice proiecte de apariție a *Operele complete*, incluse în fantasmagorice planuri editoriale.

E drept că în acești ani am reușit să public (alături de alți doi-trei publiciști) mai multe texte inedite ale lui Mircea Eliade în: *Manuscriptum*, *Revista de istorie și teorie literară*, *România literară*, *Viața Românească*, *Steaua*, *Vatra* etc.

În toamna anului 1973, Aurel Martin, director al Editurii pentru literatură l-a vizitat pe Eliade la Chicago, rugându-l să alcătuiască un plan de editare a operelor sale complete.

La 17 august 1976 a avut surpriza să primească un proiect gândit

---

* Publicat întâi în „Origini”, vol. IX, no. 4–5, mai–iunie 2005, p. 26–30.

cronologic și tematic, în 26 de volume. Textul a apărut în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 4, 1986, p. 147 și este acesta:

OPERA OMNIA

- Vol. I – *Isabel și apele diavolului, Maitreyi, Domnișoara Christina, Șarpele*: Apendice. *Romanul adolescentului miop; Gaudeamus* (manuscrisele se găsesc în arhiva surorii mele, Corina Alexandrescu, Str. Sublocotenent Stăniloiu, Nr. 7).
- Vol. II – *Întoarcerea din rai, Huliganii, Nunta din cer*. Apendice: *Lumina ce se stinge*.
- Vol. III – *Noaptea de Sânziene*.
- Vol. IV – *Nuvele I: Aventură, Întâlnire* (în volumul *Șarpele*); *Secretul Doctorului Honigberger; Nopti la Serampore; Un om mare; 12.000 capete de vită; Fata căpitanului; O fotografie veche de 12 ani; Ghicitor în pietre*. Apendice: Schițe și nuvele din tinerețe, publicate în reviste, 1923–1928.
- Vol. V – *Nuvele II: La Țigănci; Podul; Adio!; Șanțurile; Ivan; Pe strada Mântuleasa; În curte la Dionis; Uniforme de general; Incognito la Buchenwald; Pelerina*. Apendice: *Într-o cazarmă*.
- Vol. VI – *Carnete: India; Carnete de drum* (1936–37–38; în *Vremea* etc); *Jurnal la Cordoba* (1944). Apendice: foiletoanele din Italia și Elveția (*Cuvântul* 1927–28).
- Vol. VII – *Eseuri și foiletoane: Itinerariu spiritual; foiletoane din Cuvântul* 1925–1931. Apendice: articole din adolescență.
- Vol. VIII – *Foiletoane II: Oceanografie; Fragmentarium; Glossarium* (în parte inedit; articole publicate în 1932–1940).
- Vol. IX – *Insula lui Euthanasius; cele două studii din Revista Fundațiilor: Limbajele secrete, Ierburile de sub cruce; Introducere la Ediția Hasdeu*.
- Vol. X – *Eseuri și articole* 1940–1975. Apendice: *Os Romanos; articole publicate în portugheză*, 1941–45.
- Vol. XI–XIII – *Jurnal* 1940–1975. Apendice: *Jurnalul din adolescență, manuscrise în Arhiva Corina Alexandrescu*.
- Vol. XIV – *Istoria religiilor; folclor, Istoria culturii I, studii și articole scrise în românește*, 1927–1940; *Alchimia Asiatică; Cosmologie și alchimie babiloniană; Mitul reintegrării; Comentarii la legenda Meșterului Manole; Articole din Revista de Filozofie, Vremea* etc.
- Vol. XV – *Amintiri I–III* (Partea a II-a și a III-a, publicate fragmentar,

- cuprind perioada indiană, 1928–1931, și anii 1931–1940, până la plecarea în Anglia).
- Vol. XVI – *Teatru: Iphigenia; Aventura spirituală* (1945); *Coloana nesfârșită* (1969). Apendice: fragmente manuscrise din 1241 și *Oameni și pietre* (scrise în Portugalia; se află în arhiva personală, Place Charles Dullin).
- Vol. XVII – *Istoria religiilor* ed. II: textul românesc al lui *Traité d'Histoire des Religions* și *Le Mythe de l'éternel Retour* (manuscrise în arhiva Place Charles Dullin).
- Vol. XVIII – Traducerea – sau reeditarea textului francez al volumului *Yoga: Immortalité et Liberté*. Apendice: *Yoga* (1936); *Technique du Yoga* (1948).
- Vol. XXV – Traducerea românească – sau reeditarea volumului *Le Chamanisme*.
- Vol. XX – Traducerea – sau reeditarea volumelor: *Images et Symboles; Mythes, rêves et misteres; Mephistopheles et l'Androgyne; La Nostalgie des origines*.
- Vol. XXI – Traducerea sau reeditarea volumelor: *Aspects du mythe; Le sacré et le profane; Naisances mystique; Forgerons et alchimistes*.
- Vol. XXII – Traducerea sau reeditarea volumelor: *De Zalmoxis à Genegis-Khan; Religions australiens*.
- Vol. XXIII – Traducerea sau reeditarea volumului: *Occultism, Witchcraft and cultural vogues* – și celelalte studii, încă nepublicate în volum.
- Vol. XXIV–XXV – Traducerea sau reeditarea lucrării: *Histoire des croyances et des idées religieuses*.
- Vol. XXVI – Scripta minora (recenzii, prefețe, lucrări abandonate – *La Mandragore; Mythologie de la Mort, Le symbolisme du Centre; South-American Religions*, etc. – eseuri, etc.

În 1980, după ce publicasem, pe spezele mele, volumul „Contribuții bibliografice“, în zece mii de exemplare – epuizate fulgerător – am îndrăznit să-i propun editarea în România a *Jurnalului* și a *Noapții de Sânziene*.

Spre bucuria și surprinderea mea am primit avizul favorabil în scrisoarea din 11 aprilie 1980: „În privința *Jurnalului* traducătorul a pierdut cele două copii dactilografiate ale textului. Originalul manuscris se află la mine, plus, cam 200 de pagini au fost publicate

în diferite reviste din Europa. Așa că nu e nevoie să fie *retradus*. Îmi indici ce pagini vor fi eliminate (paginația din *Fragments și data*). Înainte de a pleca la Paris (4 iunie), voi începe să adun materialul; adică să văd ce am disponibil tipărit sau dactilografiat și ce va trebui să dactilografieze (încă o dată) soția mea.

Noaptea de Sânziene nu mi-a fost cerută de nici un editor din țară. În principiu, accept propunerea D-tale, dar numai dacă e vorba de o editură de prestigiu literar“.

Al. Rosetti, urmând să plece în Anglia, a acceptat să-mi aducă dactiloscritul *Jurnalului* (la proiectata mea ediție se asociase și Liviu Călin, prieten al marelui lingvist). Nici el și nici Gh. Bulgăr – profesor la Universitatea din Lyon – n-au reușit să-și îndeplinească „misiunea“. În schimb, Mac Linscott Ricketts, cel mai de seamă cerceșător american al operelor savantului, mi-a expediat prin poștă o fotocopie a *Jurnalului*.

Deși mă aflu în posesia textului, Editura Eminescu nu a mai primit permisiunea să-l publice. Am reușit să tipăresc vreo 80 de pagini din *Jurnal* în mai multe numere din revista *Vatra*, în 1983 și 1984.

Cititorii din România mai citiseră și până atunci câteva fragmente din memorialistică în *Steaua*, *Viața Românească*, *Ateneu*. Autorul și-a arătat nemulțumirea față de aceste **retraduceri** în limba în care fuseseră scrise inițial. Eu am avut satisfacția de a fi publicat pentru prima oară textul după manuscrisul original. Visam să imprim *Jurnalul* în întregime, dar nu am putut s-o fac decât după evenimentele din decembrie 1989.

Credeam că voi avea mai mult noroc cu *Noaptea de Sânziene*. Și în această „tentativă“ mi se asociase Liviu Călin, redactor la Centrala editorială. La **29 aprilie 1980** îl anunțam triumfător pe Eliade că pentru editarea romanului au început să fie făcute demersurile necesare. La **9 mai** promisem asigurări că *Noaptea de Sânziene* va figura printre aparițiile anului 1981. Din când în când mi se clătina siguranța, deoarece în scrisoarea mea către Eliade din **22 august 1980**, paragraful referitor la roman începea cu un adverb dubitativ: „Probabil“... După puțin timp însă (**7 octombrie**) am devenit optimist: „*Noaptea de Sânziene* a fost inclusă în planul Editurii Eminescu pe 1982 – m-a asigurat Liviu Călin. Am început dactilografierea“... Trimiseseam revistei *Transilvania* din Sibiu un fragment din roman împreună cu o scurtă prezentare semnată de

mine (3 pagini dactilografiate). Mi s-a promis că în noiembrie sau decembrie textul va fi publicat. Am mai așteptat neliniștit o lună și (în final!) paginile lui Eliade au apărut în nr. 1 din ianuarie 1981. Am prins aripi. La 9 martie 1981 îi scriam celebrului meu destinatar: „Am mai trimis la Sibiu alte patru fragmente, însoțite de două scurte note asupra genezei romanului. *Transilvania* va publica în curând aceste pagini probabil grupate: I. Scena în care Biriș îi comunică Ilenei „mesajul“ din partea lui Ștefan și bombardamentul Londrei; 2. Finalul volumului I și cel al volumului II“.

După aceea, naiv și inconștient, o făceam pe grozavul referindu-mă la editarea volumului: „Nu vom accepta tăieturi și schimbări“. Îi comunicam apoi, în mod concret, vreo zece neglijențe stilistice, cerându-i permisiunea să evit câteva supărătoare cacofonii.

Luându-mi măsuri de prevedere, îndrăzneam să... presupun: „Mă gândesc că s-ar putea ca în volumul al doilea, la revizia finală, câtorva fraze (în total cel mul o pagină-două) să li se pună „veto“. Bineînțeles că am fost asigurat că nu se va clinti nici un rând. Totuși, dacă nu vor putea apărea patru-cinci replici, sunteți de părere să renunțăm la tipărirea cărții?“

Îngăduitor, Eliade accepta... sacrificiul.

La 29 aprilie 1981 consimte: „De acord cu retipărirea *Noptii*, dacă e vorba numai de omisiunea câtorva rânduri...“

Zadarnic însă! Nu numai că romanul nu a fost imprimat în România comunistă, dar nici măcar fragmentele trimise revistei *Transilvania* nu au mai văzut lumina tiparului.

Noaptea de Sânziene va fi publicată de mine în Biblioteca pentru toți, în două volume, într-un tiraj de peste o sută de mii de exemplare, în ianuarie 1991. Prea târziu însă! Autorul „își schimbase galaxia“ – cum îi plăcea să spună – cu aproape cinci ani în urmă.

În 1980 au apărut trei cărți consacrate lui Eliade: *Hermeneutica*... lui Adrian Marino, *Introducerea în operă*... de Ion Lotreanu și *Contribuțiile biobibliografice* de mine.

Iphigenia și *Coloana nesfârșită* au fost puse în scenă la București și Botoșani, iar în ziarele și revistele românești s-au publicat – în 1980–1981 peste o sută de recenzii și eseuri despre scriitor și savant.

Se plănuia apariția *Operele complete*. În acest sens am fost invitat la Editura Științifică și enciclopedică împreună cu Constantin Noica. Entuziasmat, îi comunicam mentorului nostru la 26 iulie 1981:

„Nu e vorba de promisiuni vagi, de proiecte, ci de hotărârea încheierii ferme a unui contract. Împreună cu D-l Noica am discutat cu D-l Măciu, directorul Editurii (deci nu cu simpli redactori sau intermediari). Urmează ca cele 45-50 de volume să apară în ritmul de 5 anual, îngrijite de C. Noica și de mine“.

Identificasem și copiasem în ultimii doi lustri articolele și eseurile lui Eliade publicate în reviste între 1921–1928. Dl. Noica le citise cu încântare și pleda pentru tipărirea lor cronologică. În epistolele mele din **17 august** și din **11 septembrie** 1981 i-am prezentat autorului intențiile noastre, susținând necesitatea alcătuirii unei ediții în 45-50 de volume „*totul strict cronologic, cu variante – note și cu reproducerea recenziilor și discuțiilor prilejuite de apariția cutărui articol sau cutărei cărți.*

Deci, pentru asta e nevoie să-mi acordați permisiunea să cercetez, să clasez și să investighez materialul aflat la Dna Alexandrescu, să vă trimit sumarul ineditelor și să decideți asupra a ceea ce doriți neapărat să nu apară“.

Cu o rară generozitate, Eliade mi-a acordat această permisiune. Mărinimia Profesorului m-a făcut să înțeleg câtă încredere are în mine. Am lăsat la o parte toate celelalte preocupări și m-am lăsat subjugat de vraja ce se degaja din cele patru mari lăzi și peste zece saci tixiți de manuscrise, fișe și scrisori, ale căror taine nu le aflase **nimeni** aproape jumătate de veac.

A început pentru mine, în următorii ani, cea mai fascinantă perioadă a vieții. Timp de 5–6 ore, în fiecare duminică (uneori și sâmbăta) am identificat, triat, transcris și dactilografiat peste douăzeci de mii de pagini de manuscrise, însemnări, scrisori. Despre toate acestea am discutat cu prilejul valorificării acestor texte.

Revenind la proiectul *Operelor complete*, forurile de decizie ne-au asigurat că, paralel, putem edita beletristica și eseistica (*Întoarcerea din rai, Huliganii, Oceanografie, Fragmentarium* etc.) la un interval de maximum un an.

La 14 decembrie 1981, făcând o „inventariere“ mai exactă a întregii creații – romane, nuvele, piese de teatru, studii de istoria religiilor, orientalistică, filosofia culturii, publicistică, corespondență, aparat critic, indici și bibliografie – mi-au ieșit... **80 de volume.**

Ca să facă o comparație i-am expediat primul volum de *Opere* al lui Sadoveanu (Editura Minerva, 1981), comentând: „*Recenziile și consemnările (p. 294 ș.u.) scrise de Sadoveanu la 20–21 de ani*

nu sunt superioare, cred, celor ale lui Mircea Eliade, scrise în Vlăstarul, la 14–15 ani. Naivitatea și dulcegăriile, rezumatele școlărești ale adolescentului Sadoveanu, „cumințile“ dări de seamă se deosebesc de fervoarea a tot ce scria Mircea Eliade la aceeași vârstă“.

Pentru ca ediția noastră să atingă perfecțiunea, magistrul ne-a sfătuit să-l cooptăm pe Ion Bălu, cunoscător temeinic al începuturilor sale literare. Însă autorul **Vieții lui G. Călinescu** ne-a refuzat. L-am informat pe Eliade la **2 iulie 1982**: „*I-am scris încă din ianuarie la Câmpina lui Ion Bălu, prezentându-i, pe larg, proiectul nostru*“ (Constantin Noica și Mircea Handoca). Ne-a răspuns că nu poate să ne ajute, refuzând să se alăture muncii de editare a operelor lui Mircea Eliade, pretextând că are alte numeroase lucrări începute, care nu suferă amânare. Cred că în primele două volume (alături de studiul nostru introductiv) ar trebui să includem în **Addenda** articolul lui Ion Bălu din *Steaua* (1969) reprodus în *Cahiers de l'Herne*“.

Într-o stare de euforie și beatitudine, cu delicii de neuitat, continuam să sondez în arhivele lui Eliade. În același timp, căutam cu înverșunare să descopăr noi „piese“ din scrierile începuturilor răsfoind de zor publicațiile din Sala III a Bibliotecii Academiei. Observând că zelul Editurii Științifice și Enciclopedice a început să fie invers proporțional cu sângele meu, în ianuarie 1984 am bătut și la alte porți...

Îi relatam lui Eliade, la **20 ianuarie 1984** întrevederea cu Aurel Martin, directorul Editurii Minerva, încheind optimist: „*Propunerea a fost înaintată forurilor de decizie și sperăm că în 1984 va fi anul în care vor apărea primele volume*“.

Am găsit recent printre hârtiile mele o copie a proiectului nostru de **Opera omnia** în 30 de volume (omisesem lucrările de istoria religiilor, orientalistică și filozofia culturii), plănuite să apară la Editura Științifică și Enciclopedică, unde se tipărise, în octombrie 1981, primul volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase*, în traducerea lui Cezar Baltag. Le redau mai jos:

Către editura Minerva, București

Subsemnații Constantin Noica și Mircea Handoca vă propunem spre tipărire o ediție în 30 de volume a **Operele lui Mircea Eliade**, publicate și inedite, în limba română, opere ce nu comportă plata în valută a drepturilor de autor.

Întrucât socotim exemplară creativitatea timpurie a autorului, propunem ca editarea să fie făcută în mod cronologic, cu opere literare și literar-științifică laolaltă, astfel încât ele să exprime *excepționalul flux creator* al lui Mircea Eliade, așa cum ediția Propyleen în 45 de volume a lui Goethe exprimă creația, an de an, a marelui scriitor german, cu operele literare și științifice neseperate tematic.

Ediția urmează să cuprindă:

1. Un studiu introductiv de cca. 120 de p.
2. Un tabel cronologic de cca. 20 de p.
3. Note la **operele majore**, constând din date privitoare la geneză (în special extrase din *Jurnal* și interviuri) și referințe critice. Cele 30 de volume ar putea avea următoarea alcătuire:
  - I. *Ineditele* – eseurile și nuvelele publicate în ziare și reviste între anii 1921–1924, cca. 400 p.
  - II. *Eseuri și nuvele* din perioada anilor 1925–1926, cca. 550 p.
  - III. *Romanul adolescentului miop* (inedit), 2 volume, cca. 420 p. + 60 p. note.
  - IV. *Eseistica și beletristica* apărute în reviste în 1927 – cca. 500 p.
  - V. *Eseistica și beletristica* din periodicele anului 1928 – cca. 550 p.
  - VI. *Solilocvii + studii, eseuri, beletristică* (1929–1931), cca. 580 p.
  - VII. *Isabel și apele diavolului* – cca. 280 p. + 120 p. note.
  - VIII. *Eseistica și beletristica* (1932), cca. 550 p.
  - IX. *Eseistica și beletristica* (1933), cca. 650 p.
  - X. *Alchimia asiatică + nuvele și eseuri* apărute în 1934, cca. 600 p. + 50 p. note.
  - XI. *Maitreyi* – cca. 300 p. + 150 p. note.
  - XII. *Într-o mănăstire din Himalaya + India*, cca. 320 p. + 100 p. note.
  - XIII. *Întoarcerea din rai* – cca. 460 p. + 100 p. note.
  - XIV. *Lumina ce se stinge* – cca. 450 p. + 50 p. note.
  - XV. *Șantier* – cca. 320 p. + 80 p. note.
  - XVI. *Huliganii* – cca. 620 p. + 150 p. note.
  - XVII. *Eseistica și beletristica* apărute în 1935, cca. 650 p.
  - XVIII. *Domnișoara Christina* – cca. 300 p. + 100 p. note.
  - XIX. *Eseistica și beletristica* apărute în 1936, cca. 550 p.

XX. *Cosmologie și alchimie babiloniană + eseuri și nuvele* din 1937, cca. 440 p. + 60 p. note.

XXI. *Restul de beletristică* din 1937, cca. 550 p.

XXII. *Șarpele* – cca. 280 p. + 100 p. note.

XXIII. *Nuntă în cer* – cca. 320 p. + 120 p. note.

XXIV. *Beletristica și eseistica* apărute în 1938, cca. 550 p.

XXV. *Beletristica și eseistica* apărute în 1939, cca. 500 p.

XXVI. *Secretul Doctorului Honigberger Nopti la Serampore* – cca. 260 p. + 80 p. note.

XXVII. *Beletristica și eseistica 1940-1944*, cca. 500 p.

XXVIII. *Mitul reintegrării + Comentarii la Legenda Meșterului Manole* – cca. 280 p. + 120 p. note.

XXIX. *Teatru (Iphigenia + Coloana fără sfârșit)* – cca. 280 p. + 100 p. note.

XXX. *Bibliografia* scrierilor lui M. Eliade, cca. 500 p.

Lăsăm la latitudinea Editurii gruparea după alte criterii, însă insistăm asupra respectării – în linii mari – a publicării operei în mod cronologic și nu tematic.

Avem încuviințarea scrisă a autorului de a ne ocupa de editarea scrierilor sale.

Am cercetat manuscrisele inedite din care am publicat fragmente în periodice în ultimii trei ani.

Avem gata dactilografiat materialul primelor patru volume și putem să-l prezentăm Editurii imediat după acceptarea ofertei noastre.

3 ianuarie 1984

Constantin Noica,
Mircea Handoca

La sfârșitul lunii iunie 1984 am avut o nouă întâlnire cu Aurel Martin, căruia i-am despus 2500 de pagini dactilografiate (inedite și creațiile publicate în ziare între 1921–1928).

Atunci când Cezar Ivănescu îi scria despre editarea *Operele*, Eliade îi răspunde la 26 noiembrie 1984: „Constantin Noica și Mircea Handoca pregătesc și ei o ediție cronologică, au despus deja un manuscris de cca. 2000 de pagini (scrierile mele din adolescență și prima tinerețe, multe inedite!)“ (*Europa, Asia, America*, vol. II, Ed. Humanitas, 2004, p. 42-43).

Deși la 8 februarie 1985 eram încredințat că volumul nostru va

pleca în curând la tipografie, ne-am înșelat și de data aceasta. Implacabilul nenoroc ne urmărea și acum.

Cât de mult voia autorul să-și vadă tipărite aceste prime încercări! La **5 februarie 1985** îi scria lui Constantin Noica: „*sper că scrierile din tinerețe vor apărea în timpul vieții mele*“ (*Europa, Asia, America*, vol. II. p. 419).

Dar... n-a fost să fie! Păcat!

La 9 martie 1986 – ultima mea scrisoare pe care n-a putut să o mai citească – îl încunoștința despre recenta mea „manevră“:

„*Operele din tinerețe* le-am retras de la *Minerva* și le-am depus la *Cartea Românească* (unde a fost director Marin Preda și în momentul de față e George Bălăiță). *Cartea Românească* e editura Uniunii Scriitorilor și am fost sfătuiți (Dinu Noica de D.R.Popescu) că e mai bine să apară aici. Deocamdată cele aproape 900 de pagini ale primului volum se află în faza de lectură. Mi s-a spus că va vedea lumina tiparului în 1986“.

Bineînțeles că nici până azi Editura *Cartea Românească* nu și-a onorat promisiunile.

În arhiva mea se află originalul telegramei adresate lui Constantin Noica, vila 12 Păltiniș, la 5 februarie 1986, ora 12.29.

„*Ne bucurăm foarte mult pentru vestea despre ediția Blaga în străinătate. Am discutat cu directorul editurii Cartea Românească despre Ediția Mircea Eliade. Așteptăm prezentarea lor [volumelor?] la editura Uniunii Scriitorilor. Cu cele mai bune gânduri și urări de sănătate*“.

D. R. Popescu, președintele Uniunii Scriitorilor.

Din cele aproape 2500 de pagini ale primelor volume, în anii comunismului s-au tipărit doar 500 de pagini de sine stătătoare: *Romanul adolescentului miop*, la Editura *Minerva*. Eu am descoperit textul, l-am dactilografiat și l-am expediat autorului. Câteva capitole au fost publicate în trei numere consecutive din revista *Manuscriptum*.

Îmi aduc și azi aminte ziua când Domnul Noica mi-a arătat scrisoarea prietenului său, datată **18 februarie 1984**:

„Ieri am primit epistola lui Mircea Handoca, însoțită, ca de obicei, cu materialele bibliografice. Astfel am citit *Mansarda* și, spre uimirea mea, mi-a plăcut (iar Christinel a fost entuziasmată!)

Nu bănuiam că *Adolescentul miop* e atât de amuzant și, pentru vârsta pe care o aveam, atât de bine scris“...

Celelalte două mii de pagini ale *Scrierilor din tinerețe* au început să fie publicate după revoluția din decembrie 1989, la Editura Humanitas:

I. *Cum am găsit piatra filozofală*, 1996, 672 p.;

II. *Misterele și inițierea orientală*, 1998, 334 p.;

III. *Itinerariu spiritual*, 2003, 454 p.

Cel de-al patrulea volum – *Virilitate și asceză* – cuprinzând texte din 1928 – va apare (de vor vrea Zeii!) la aceeași editură.

În ultimii 15 ani au fost imprimate toate romanele, nuvelele și piesele de teatru ale eroului nostru. Au rămas nepublicate intruvabilele *Aventura spirituală* (piesă de teatru) și nedefinitivata *Tinerețe a lui Balzac*.

Dintre lucrările științifice nu a căpătat încă veșmânt românesc volumul *Briser le toit de la maison*.

Au mai rămas inedite până în zilele noastre, circa 3000 de pagini (eseurile anilor 1929–1944) neincluse vreodată în volume.

Istoria noastră literară a rămas datoare și cu ediția critică (în 30, 40, 50 sau 80 de volume). Au apărut până în prezent primele două volume ale ediției critice îngrijite de Mihai Dascăl și Mircea Handoca. Volumul I *Isabel și apele diavolului* (1994), vol. II *Maitreyi* (1997).

Recenziile, articolele și semnalările au fost unanime a considera aceste cărți drept evenimente editoriale. Reproducem scurte extrase din trei „toasturi“:

„Trebuie spus că această ediție este ea însăși o veritabilă capodoperă editorială, prin acribie filologică și amploare exegetică. Notele, comentariile și variantele depășesc binișor volumul romanului propriu-zis. Autorii consemnând numeroasele ediții [românești și în limbi străine], ecranizările și dramatizările pe care le-a cunoscut fascinanta poveste de dragoste, corespondența protagoniștilor, ecouri de pe alte meridiane, precum și două ample extrase din bogata exegeză din jurul capodoperei lui Mircea Eliade“. (Adevărul, 3 septembrie 1998).

„Comentatorii își sprijină afirmațiile tot timpul pe documente, memorialistica lui Mircea Eliade rămânând o sursă inepuizabilă în acest sens. Ba mai mult, meticulozitatea verificării și a confruntării surselor merge până acolo încât chiar și datele existente în *Memoriile*

și *Jurnalul* scriitorului sunt corectate atunci când memoria acestuia se dovedește imperfectă.

Extrem de incitantă e secțiunea în care se dezbate raportul dintre realitate și ficțiune în *Maitreyi*, problemă esențială pentru un prozator ce vede în autenticitate principiul suprem al artei. Interviuurile, memoriile și scrisorile se dovedesc și de această dată importante surse pentru a stabili, cu cât mai mare exactitate, în ce măsură pactul autobiografic de la care a pornit Eliade s-a transformat în pact românesc.

Se poate afirma că, după 1989, prin pătrunderea lui în manualele școlare și prin apariția unui șir întreg de ediții succesive, romanul Maitreyi nu a fost numai redescoperit, ci a cunoscut și un important proces de clasicizare. Ca urmare, ediția realizată cu un real profesionalism de Mihai Dascăl și Mircea Handoca nu se remarcă atât prin repunerea în circulație a textului, cât prin impresionantul aparat critic pe care îl utilizează". (Gheorghe Glodeanu, **Ediția critică Mircea Eliade**, în *Jurnalul literar*, mai 1998).

*„După 1989 romanul a avut parte de câteva ediții. Acum este însă restituit într-o ediție critică **impecabilă** sub raport filologic și, cum spuneam, însoțit de un aparat critic bogat, pe alocuri chiar prea bogat. Să le mulțumim editorilor, d-lor Mihai Dascăl și Mircea Handoca pentru această restituire, sperând totodată că apariția volumelor în această ediție critică a operei lui Mircea Eliade va beneficia de un ritm mai adecvat".* Z. Ornea, *România literară*, nr. 29, 22–28 iulie 1998.

Celelalte aproape 20 de semnalări, recenzii și articole sunt la fel de elogioase...

Au trecut aproape 10 ani.

Mihai Dascăl, redactor la Editura Minerva a pregătit cu migală cel de-al treilea tom consacrat *Întoarcerii din rai*. Am discutat îndelung cu el despre geneza romanului, variante și exegeți. I-am oferit copiile scrisorilor de dragoste ale Soranei Țopa, unul din prototipurile personajelor. Ele urmau să figureze în rubrica de *Note și comentarii* din volumul al III-lea. Dar editorul a plecat în lumea umbrelor și praful s-a ales și din acest proiect.

E oare atât de greu să se tipărească manuscrisul definitivat pe parcursul a zece ani de un profesionist?

Sugerez ca, după aceea, să se continue editarea volumelor

următoare de către mai multe colective, pornindu-se de la ceea ce s-a realizat până acum. *Revista de istorie și teorie literară* din 1989–1990 a publicat o anchetă: „Cum vedeți realizată ediția critică *Mircea Eliade – Opera omnia*“. Unele din propunerile lui Ion Bălu, Andrei Oișteanu și Mihai Șora de-atunci continuă să fie actuale, chiar dacă au fost făcute cu 15 în urmă.

Cuprins

Cuvânt înainte	11
1. Câteva erori dintr-un rechizitoriu	13
2. Florin Țurcanu, Mircea Eliade prizonierul istoriei.....	28
3. Din nou despre cartea lui Florin Țurcanu	37
4. Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade	51
5. Mircea Eliade – balzacian	64
6. Corpusul de corespondență Mircea Eliade	71
7. Proiecte literare și filosofice	104
8. Anticomunismul lui Mircea Eliade	114
9. Mircea Eliade și cenzura	123
10. Critica unei ediții: Jurnalul portughez	133
11. Exactitate, corectitudine, rigoare. În întâmpinarea centenarului nașterii lui Mircea Eliade	141
12. Corespondența Scholem-Eliade și tehnica omisiunii	152
13. Mircea Eliade... poliglot	159
14. Mircea Eliade. Omul. Scriitorul	168
15. După douăzeci de ani	177
16. Editarea operelor lui Mircea Eliade	182

„Periodic și presupun, imun la ce se spune de rău despre el, Mircea Handoca dă la iveală tom după tom: o bibliografie Eliade, monumentală, corespondența aceluiași, care din câte știu e doar la început etc. Volumele apar, cei interesați se năpustesc asupra lor“...

Radu Mareș, *Pro Handoca*, în „*Jurnalul literar*“, nr. 15, august–septembrie 2000.

„La cei 75 de ani pe care i-a împlinit la 12 aprilie 2004, Mircea Handoca ni se înfățișază ca un istoric literar și un editor de excepție, ce și-a consacrat existența interpretării și valorificării operei lui Mircea Eliade“...

Gheorghe Glodeanu, *Mircea Handoca la 75 de ani*, în „*Nord literar*“, nr. 4, aprilie 2004.

„Mircea Handoca se ocupă, de aproape o viață întreagă, de identificarea, inventarierea și punerea în circulație a textelor marelui scriitor, ca și de adunarea și interpretarea corectă a informațiilor privind biografia sa. În ultimii ani, acest editor și biograf, competent și devotat, polemizează neobosit cu numeroșii detractori ai lui Mircea Eliade (și iese victorios ori de câte ori are parte de un arbitraj corect)...

Omul providențial al posterității lui Mircea Eliade se numește Mircea Handoca“.

Alex Ștefănescu, în „*România literară*“, nr. 7, 22-28 februarie 2005.

„E o nouă întâlnire nu numai cu Mircea Eliade, dar și cu excepționalul său exeget, unic în cultura românească și în cea internațională prin fervoarea, devotamentul, consecvența, competența fidelă, minuțioasă cu care și-a consacrat întreaga viață unei singure idei: cercetarea operei lui Mircea Eliade, cu o obsesie a exhaustivității pe care eu n-am mai întâlnit-o în cultura română, sub această formă plină de o nestinsă apetență, decât la marele său obiect de cercetare și de cult“.

Irina Mavrodin, *Laudatio pentru Mircea Handoca*, în „*Convorbiri literare*“, nr. 7, iulie 2006

„Va fi greu să-l înțelegem mâine pe Mircea Eliade fără a avea la îndemână tezaurul Handoca. Editorul a adunat ani de-a rândul cu un devotament unic o operă mereu supusă amenințărilor, mereu persecutată de neîncrederea snobilor, sau de intransigența adversarilor politici. A descoperit pagini unice și a pus în circulație cu un ceas mai devreme cărți capitale. Despre Mircea Eliade Handoca știe tot“ ...

Cornel Ungureanu, în „Orizont“, nr 11, 15 martie 1991.

„Mircea Handoca e, neîndoielnic, la ora actuală, cel mai avizat bibliograf al lui Mircea Eliade... Folosind metodologia documentaristului și a pedagogului, care probează prin citate, instruiște și modelează prin exemple. Evitând romanțarea“.

Aurel Martin, în „Jurnalul literar“, noiembrie 1992.

„Îmi pare bine că Mircea Handoca a apucat o zodie fastă și își poate valorifica, din plin, cunoștințele despre universul Mircea Eliade. Și o face în forță pentru a recupera timpul irosit“.

Z. Ornea, în „România literară“, nr. 23, 16–22 iunie 1993.

„Profesorul [Mircea Eliade] îmi vorbea deseori călduros și apreciativ despre munca lui Mircea Handoca pe care o susținea în întregime, ca pe un dezinteresat serviciu de arhivar, bibliograf și publicist, în sprijinul operei sale. El avea, bineînțeles, o mulțime de alți prieteni și admiratori în țara sa natală, dar nici unul nu întreprindea efortul pe care-l făcea Handoca“...

Mac Linscott Ricketts, în „Jurnalul literar“, decembrie 1993.

„Mircea Handoca este într-un an fast. Încep să i se îndeplinească două vise vechi: publicarea, în cel puțin două volume, a corespondenței lui Mircea Eliade... și ceea ce se poate numi „dosarul receptării“ savantului erotico-fantast, impetuosul lider al generației '27“.

Dan C. Mihăilescu, în „22“, nr. 42, 19 25 octombrie 1999.

Mircea Handoca s-a lăsat treptat, irevocabil și complet acaparat de pasiunea lui eliadescă, ajungând la ora de față să fie aproape omologat drept cel mai competent cunoscător al vieții maestrului său și cel mai solicitat editor al operei acestuia“...

Florin Mihăilescu, „Viața românească“, nr. 7, iulie 2002.

„C'è un certo modo di vivere...
Хорошо же живите и вы сами
D. Radice”

Preț 15 RON

